

CONREU DE L'ARRÒS I L'EXPLOTACIÓ DE
L'ALBUFERA DE MURO I SA POBLA

Plecs de Ca s'Artiller IV

GENER 2018

CONREU DE L'ARRÒS I L'EXPLOTACIÓ DE L'ALBUFERA DE MURO I SA POBLA

CRÈDITS

Ho edita

Ca s'Artiller - Espai de diàleg

Autor

Miquel Àngel Tortell Frontera

Coberta

Pere Bernat Sastre

De les imatges

Miquel Àngel Dora

Joan Llabrés

Francesc Aguiló

Il·lustracions

Xavier Canyelles

Les imatges i il·lustracions cedides pels autors esmentats estan subjectes a la Llei de propietat intel·lectual.

Per tant, són d'ús exclusiu per a la present publicació. Qualsevol reproducció o modificació han de ser consultades, obligatòriament, als autors.

La resta de contingut del llibre és d'ús obert i lliure. Basta citar la font.

Hi han participat

Jordi Cloquell

Francesc Lillo

Nombroses fonts orals

Assessorament lingüístic

Margalida Seguí Albertí

Miquel Àngel Tortell Frontera

Disseny i maquetació

Agència Joe

Impressió

Impremta Muro sl

Dipòsit legal:

PM 22-2018

ÍNDEX

Salutació	7
Proemi d'un abraçador de paraules	8
Introducció	11
Notes històriques	13
Introducció del cultiu de l'arròs a l'Albufera	18
La plantació de l'arròs	20
Beneficis ambientals del cultiu de l'arròs	23
Per llegir i entendre el llibre	28
Espais i mesures agràries	31
Eines	35
Feines	47
Indumentària	63
Gestió de l'aigua	65
Arròs	77
Telers i cànem	83
Trencadors de marès	91
Peixos i pesca	97
Animals	105
Insectes	111
Ocells	119
Plantes	135
Altres paraules al DCVB	149
Bibliografia	154

Caseta de Can Blau -devora el pont de ferro-. Una de les entrades principals de l'Albufera. Fotografia de l'Arxiu Torrella, dipositat a l'Arxiu del Regne de Mallorca, (a partir d'ara, ARM-AT 294).

SALUTACIÓ

Després dels tres plecs publicats l'any passat, encetam l'any nou, dins el cicle festiu de Sant Antoni, amb un plec molt especial. Plec monogràfic que ens du a conèixer, una mica més, un aspecte molt important de la cultura de la supervivència, mitjançant l'agricultura a Muro, fins ben envant del segle XX.

L'Albufera, el cultiu de l'arròs, el desenvolupament de la seva implantació i progrés, així com tot l'utilitatge emprat i la literatura oral que l'envolta, han estat motiu de l'interès etnogràfic que ha despert en el filòleg i professor Miquel Àngel Tortell.

El treball de camp i la investigació científica duits a terme han fet possible aquesta publicació. El lèxic propi de la contrada i les particularitats trobades en les expressions i paraules, podríem dir endèmiques, palesen un tresor prou llépol per als estudiosos i interessats en aquesta temàtica, que fa pensar en un camí obert a noves troballes, més que en un terreny clos i exhaurit.

Tant de bo no sigui la darrera aportació dels nostres entusiastes investigadors que contribuïran al fet que els Plecs de Ca s'Artiller esdevinguin un punt de referència cultural dins la nostra comunitat. Moltes gràcies a Miquel À. Tortell i a tots els qui han fet possible, amb la seva contribució personal o econòmica, que el Plec núm. IV vegi la llum.

Jordi Cloquell

Coordinador de la col·lecció

PROEMI D'UN ABRAÇADOR DE PARAULES

D'esquerra a dreta: Joan Tortell, Bomber; Joan Eixut; Joan Poquet, Perxat; i Miquel Àngel Tortell Frontera. Al fons de la fotografia, imatge del Ras, una de les zones importants en què es plantava arròs. Imatge presa per F. Lillo durant una entrevista amb les fonts orals de qui ha viscut l'Albufera i la coneix a fons.

■ Proemi d'un abraçador de paraules

La interacció entre l'ésser humà i la terra genera el llenguatge que ens defineix a cada poble i família. L'entorn condiciona les comunitats humanes i aquestes el transformen i l'omplen de sentit. Per això, la relació de l'activitat agrària, cinegètica i de pesca amb l'entorn són la base a través de la qual hem generat l'imaginari col·lectiu i donam sentit a cada paraula que feim servir.

En el nostre cas, la proximitat de l'Albufera ha condicionat el nostre llenguatge quotidià, els oficis, els malnoms, la gastronomia... fins a tal punt que es pot dir que Muro i sa Pobla som singulars a causa de l'Albufera. En aquest sentit, just la quantitat de plantes i aus que només habiten per la nostra contrada ens aporten gran quantitat de mots propis que poden esdevenir, per exemple, malnoms com *Colís*, *Siulet*, *Piulera*...

O la mateixa denominació de marjalers, *de l'àrab mardj*, sinònim de poblers, segons el *Diccionari Alcover-Moll (DCVB)*. Fins i tot una de les teories etimològiques entorn de Muro indiquen la possibilitat que el nom tenguí l'arrel en l'arabisme muruh -murudj-, plural de prat, de marjal. (*Cosme Aguiló, Antoni Mas, Guillem Rosselló-Bordoy, Mut Calafell*). Per no dir que el nom Albufera és un arabisme, amb arrel a *buhayra*.

Així mateix, sa Pobla i Muro són les dues zones arrosseres per excel·lència de Mallorca. De fet, l'arròs brut és una de les nostres senyes d'identitat principals. Fins i tot hi ha una dita sentida als germans Castellet que diu «quan perds de vista el campanar de Muro, l'arròs brut ja no és bo». D'on deu venir aquesta dita? O un crit de guerra, *Arròs!* l'hem pogut sentir moltes vegades, com aquest de *hi ha hagut arròs!!* que es diu quan hi ha hagut trull amb qualche qüestió, una brega forta, posem per cas. És evident que aquestes paraules i expressions s'entenen millor si coneixem la història social de com l'arròs i l'albufera han marcat l'imaginari col·lectiu de murers i poblers en especial.

Per què *deim canyom o canyemet* a un torcabokes o pedaç? Amb aquest recull lèxic, d'unes cinc-cents i busques de paraules, pretenem donar testimoni d'una època no gaire llunyana en què l'ésser humà i l'entorn estaven en simbiosi. Així mateix, volem acostar-nos als mots quotidians -molts, extraviats- per veure'ls en la seva dimensió més local, poblera i murera.

Fotografia aèria amb vista des de Can Picafort a l'inici de la urbanització de la costa. Aquest creixement d'una indústria nova, la turística, augurava el final de l'explotació de l'albufera. Arxiu Muntaner Darder (a partir d'ara AMD).

Amb aquest diccionariet ens durem moltes sorpreses. En especial si pensam que hi ha coses que just deim aquí; perquè és a l'agricultura en què es percep millor la unitat de la llengua catalana. I en el cas de l'Albufera, tenim una proximitat notable amb el País Valencià i la zona arrossera. Així, trobam mots com, *jodio* per referir-se a libèl·lula. Però també d'altres com *eixugó*, *lliser*, *birbar*, *plantar barques*, *pallús*, *marjal*, *serreig*, *taular*, *ullal*, *vencill*, *ventar*... pròpies del conreu de l'arròs que, com sabeu implantaren els valencians a Mallorca. I, en termes generals, resulta difícil trobar paraules exclusives de la nostra contrada, que n'hi ha.

Aquesta tasca la feim amb el gust de casar la llengua plana amb els conceptes científics tant de l'entorn natural com de la parla catalana en general. Som singulars, Muro i sa Pobla, sí, però en el marc d'aquesta llengua catalana que ens és pròpia i que hem transformat durant segles al nostre gust i necessitat. I que segueixi així per molts anys, voldrà dir que és viva.

INTRODUCCIÓ

*Quan veig que posen bandera
el meu cor no té repòs
la feina de plantar arròs
és anar de cul darrere.*

Aquest recull lèxic que us presentam respon a la revisió d'un treball de 3r de Filologia Catalana de la UIB (1998): *Lèxic entorn del cultiu de l'arròs a l'Albufera de Muro (1901-1965)*. El resultat final, però, va més enllà i engloba també el cultiu del cànem i l'ofici de trencador de marès, a Muro i a sa Pobla. I s'eixampla a les males herbes i ocells, cançons i topònims que han envoltat l'activitat humana durant segles.

El recull inclou més de cinc-cents termes agrupats per camps semàntics: mides i mesures; eines; feines; gestió de l'aigua; arròs; el cultiu i confecció del cànem; els trencadors de marès; indumentària; animals; peixos; insectes; ocells; plantes. Tot, acabat amb un recull final de les paraules mureres i pobleres referenciades pel Diccionari Català-Valencià-Balear que no hem pogut encabir en la resta de camps de la present publicació.

El resultat, un corpus obert de lèxic que ens ajuda a entendre com era la feina a marjal, però també a donar llum a topònims i cançons populars que acompanyaven l'activitat humana. I a conèixer i entendre la parla dels murers i poblers i les paraules particulars que usam.

A part de nombrosa bibliografia, el punt de partida més important per enfocar la tasca és la visió dels que interactuaren amb marjal i l'Albufera. Partim dels testimonis de Francina Fons Ferriol i Magdalena Mateu Ramis. Aquests, han estat complementats i matisats per Joan Tortell i Jaume Tortell. Els agraïments també a Joan Poquet Perxat i a Joan Eixut, per les seves aportacions. A Sebastià Riutort i madò Antònia Taberner, per l'aportació diversa.

■ Introducció

I, de la part de l'entorn natural, els agraïments en especial a Francesc Lillo, geògraf i apassionat buferer, per la seva col·laboració tant directa com a través del web *cronicadesalbufera*; i les precisions i il·lustracions de l'entomòleg Xavier Canyelles; i dels fotògrafs Miquel Àngel Dora i Joan Llabrés, que estotgen minuciosament les imatges amb peus de fotografia. I de Pere Vicenç, per l'assessorament en ocells i plantes, com també per deixar-me l'*Atles Ornotonímic*. Rafel Gelabert i Immaculada Tomàs han contribuït la part ortotipogràfica. I, de la mateixa manera, l'agraïment als arxius de Muro i sa Pobla pel bon tracte i diligència.

Preparau-vos per assaborir paraules i pronúncies que destaparan, de ben segur, una veritable festa dels sentits i de la memòria.

Imatge aèria de l'Albufera vista des d'Alcúdia. Al fons, l'estany d'aigua més important és l'Estany dels Ponts, que antigament marcava la partió entre els termes de Muro i Alcúdia. (AMD)

NOTES HISTÒRIQUES

L'Albufera de Muro ha vist com variava la seva morfologia al llarg dels segles. La seva extensió aproximada és d'unes 3.100 hectàrees, que s'ha vist molt minvada després de la dessecació del segle XIX i l'activitat turística impulsada a la segona meitat del segle XX.

L'Albufera sempre ha provocat controvèrsies, ja des del període islàmic. Així, en temps de denominació àrab, l'Albufera -*Albuhaira*- era un districte independent, però el seu radi d'influència prenia, indefectiblement, el districte musulmà de Muruh (sa Pobla, Muro, Maria i Llubí). Amb la conquesta catalana, l'Albufera passà a formar part del patrimoni del comte d'Empúries, el qual, el 1272 cedí en emfiteusi per a l'aprofitament comunal del pinar del Braç -actualment el *Comú*- al poble de Muro perquè en traguessin llenya i pastura. Mentre que a l'altre costat, a sa Pobla, hi tenien el *Patrimoni*, topònim que encara es conserva i que indica la zona comunal per als poblers.

Els canvis més profunds tal vegada s'han vist intensificats des de finals del segle XIX amb el projecte de dessecació, que pretenia un doble vessant: eradicar les febres tercianes (malària) i posar en profit molta terra per al conreu. S'hi provaren molts cultius que comportaren un fracàs estrepitos, com és el cas del cotó.

La industrialització i, per tant, la intensificació dels cultius de principi del segle XX comportaren un augment de la contaminació per nitrats del sòl. Però l'impacte més gros que ha tengut ha estat el de la indústria turística, que ha suposat un augment notable de la contaminació. D'una banda, per la pobra depuració inicial a la barrera marítima de fosfats. I d'altra

■ Notes històriques

banda, pel col·lapse de la depuradora actual, que provoca abocaments constants. I s'hi afegeix l'impacte del carbó de la central elèctrica del Murterar.

Tot aquest panorama preocupant, va acompanyat d'una davallada incalculada del nivell d'aigua que aporta la font de Son Sant Joan a l'Albufera, a causa de l'extracció d'aigua per abastir la Platja de Muro.

CRONOLOGIA DELS PROCESSOS D'ANTROPITZACIÓ DE L'ALBUFERA:

• **1272-1862.** Abunden els usos de l'Albufera per a la caça, pesca, pastures; també l'explotació de les salines per part dels senyors. I l'aprofitament comunal de llenya per part dels habitants del districte de Muruh (Muro, Llubí, Santa Margalida i Maria) al *Braç del Comú* i al Patrimoni. Fins als primers projectes de sanejament de zones humides (1836).

• **1665.** Primeres notes històriques de modificació de l'Albufera, el que denominam la marjal. El 1850 s'hi compten més de 500 establits.

• **1708.** S'aconsegueix la concessió per a establir parcel·les en una superfície de 145 hectàrees en trossos de mitja quarterada amb un cens i compromís de fer 4 jornals per cada mitja quarterada obtinguda en treballs en el torrent. El 1722, tal i com ens assegura Lillo (2010), els establits ja eren 442.

• **1799.** Primer projecte de dessecació a càrrec del francès **Cauterac d'Orzenan**, encomanat per la Societat d'Amics del País de Mallorca. La intenció primera era sembrar vinya, ametlers i patata. Fracassaren a causa de l'oposició dels pobles contigus a l'Albufera (i la invasió napoleònica). En especial els poblers, que temien que aquesta dessecació acabàs robant-los l'aigua de pous, sínies (800) i molins amb què regaven la marjal. S'oposaven a la dessecació perquè veien en perill la gestió de la pròpia aigua. I perquè deixarien de tenir empriu als antics usos comunals que tenien a l'Albufera -al Patrimoni- i, fins i tot, perdrien terres. De fet, va ser així, perquè perderen els usos de 240 hectàrees, després de la dessecació de Bateman.

• **1817.** **Antonio Vasalli**, maltès, pretén introduir el conreu del cotó a l'Albufera. La casa de Son Sabater, on hi tenia tots els ormejos, va ser incendiada. Hi deixaren una inscripció: 'Cotoner, si no fuggi te farem fugir de sa Pobra'.

Notes històriques

- **1852.** Plena d'en Gelat. Una inundació històrica, el pretext principal per mudar consciències locals. 100 milions de metres cúbics d'aigua havien arrasat l'Albufera, segons A. López, enginyer.

- **1856.** Primer projecte de dessecació d'**Antonio López**. S'obriren el canal d'en Palet; s'acabaren els d'en **Ferragut**, de **s'Ullastre**, d'en **Molines** i d'en **Conrado**; i s'ampliaren els **torrents de Muro** i de **Sant Miquel**.

- **1863-1871.** Projecte de dessecació de **J. F. Bateman** i **Guillem Hope**, a través de New Majorica Company. Dessecaren 341 hectàrees a Alcúdia, 679 a sa Pobla i 1.126 a Muro (2.146 ha en total, que són unes 2.882 quarterades). No obstant això, útils només n'hi hagué 400 hectàrees, a causa de la intrusió de l'aigua marina. Hi contractaren un milenar d'homes per construir síquies, obrir canals del **Sol** i **Son Ciurana**; i hi construïren el **Gran Canal**, que uneix els torrents de Muro i Sant Miquel. També feren 70 km de '**Canal Riego**' que distribuïa una xarxa de 130 km de canalitzacions que servien per regar els camps. El canal més gran del món d'aleshores.

Postal de la fàbrica de paper. S'hi pot apreciar quasi tot el procés. Any 1964. Arxiu Llabrés.

■ Notes històriques

Aquesta empresa va conrar amb èxit irregular la civada el cotó, la remolatxa, el cànem, el blat, el moniato, etc. Fins i tot es varen plantar arbres de morera, fet que va permetre criar milions de **cucs de seda**.

El 1870 s'hi conrà instensivament civada per alimentar el bestiar de la guerra francoprussiana. Fins i tot, entre 1880 i 1890, hi hagué exportació de canyet a Anglaterra per fer-ne paper.

Però la insuficient rendibilitat de l'explotació, juntament amb les inundacions periòdiques de la finca, varen provocar la ruïna total de la propietat, fet que obligà a Bateman a l'abandó de la finca. «S'enginyer que té sa clau/ de sa caixa des doblers/ per pagar es jornalers/ que fan feina en es canal». (Cançó popular. Sa Plaça, 9).

• **1894.** **Joaquim Gual de Torrella** adquireix la finca de l'Albufera per 250.000 ptes. Encomanarà el 1900 un estudi per al conreu de l'arròs a l'Albufera, amb èxit de resultats, a **Enrique Cremades** i **Luís Beneyto**.

• **1901.** Hi havia 815 arrendaments que comprenien 220 Ha.

• **1901-1908.** L'empresa Agrícola Industrial Balear arrenda la finca per al cultiu de l'arròs. Fins que fa fallida. Són els coneguts com a 'valencians'.

• **1908-1960.** Època de minifundi. Es planta arròs, fins a 2.600 quartons (1.042 ha); morer, 110; cebes i blat de les índies, 154; pinar, 98. Es fan proves amb blat, faves, ordi, civada, moniatos, carabasses, blat de les índies, alfals...

• **1929.** Es cedeixen part dels usos hídrics de la Font de Son Sant Joan a Riegos Mallorca.

• **1917-1966.** La fàbrica de paper, que es posà en marxa en plena Guerra Mundial, va viure tres etapes. La primera, fins a 1927. Entre els anys 1927-38, la fàbrica romangué a canvi de 55.000 pts anuals. Fins que el 1938, altra vegada en ple conflicte bèlic -ara Guerra Civil- reprengué l'activitat fins al 1966. Hi havia mil hectàrees segures de canyet per una recol·lecció abundant, que era difícil d'esvair.

En aquest punt, convé destacar que la caiguda del cultiu del cànem coincideix amb l'auge de la fàbrica de paper i el minifundisme de l'arròs, més rendibles.

• **1946-1976** Les salines de Salinera Mallorquina S. A. produïen 50 tones anuals de sal, i arribaren a les 400.

• **1956-1962.** Inici de la planta hotelera de la costa de l'Albufera. Primer Alcúdia i després Muro. De fet, el 1959 es van pagar dues rendes per conrador d'arròs per tal de poder aprofitar l'aigua per a les noves urbanitzacions. Encara que els denominats 'hongaresos' seguissin durant cinc anys l'explotació de l'arròs a l'Albufera, es va imposar el paper predominant de la planta hotelera, en especial quant al consum d'aigua.

• **1981.** Central Tèrmica del Murterar.

• **1988.** Declaració de Parc Natural de l'Albufera de 1.700 Ha (800 hectàrees de les quals adquirides pel Govern de les Illes Balears i 400 per l'Estat). La resta d'hectàrees corresponen a propietaris particulars.

• **1988.** Depuradora de Muro. Un dels principals punts de contaminació de l'Albufera a causa de la incapacitat per assumir el cabal d'aigua provinent del creixement urbanístic de la costa.

En primer pla, la màquina hidràulica per dessecar l'Albufera. Al fons, la fàbrica de paper. 1920. AMD.

INTRODUCCIÓ DEL CULTIU DE L'ARRÒS A L'ALBUFERA

*No comenceu a esquitar
que per tot ja vaig remull
mal es barco hagués fet ull
quan va venir es València
i es primer goix que sembrà
no havia d'haver tret ull.*

(Cançó popular. Revista Sa Plaça, 9)

Plantar arròs és una activitat que fa 5.000 anys feien ja els xinesos. Va arribar al Mediterrani a través de les caravanes àrabs devers el 350 abans de Crist. A Balears, amb el període àrab, s'esmenta que hi va haver cultius d'arròs a Mallorca. A les rondalles mallorquines, l'arròs surt esmentat molt sovint com un dels plats de menjar importants. Però no va ser fins al 1900 en què el cultiu de l'arròs no va formar part, també, de la nostra cultura agrària.

La plantació intensiva de l'arròs a Mallorca arribà de la mà de **Joaquim Gual de Torrellà**, que adquirí la finca a Bateman a final del segle XIX, i encomanà una prova d'idoneïtat per al cultiu de l'arròs el 1900 a la finca del **Colombar**. La primera prova sobre 100 ha amb arròs bomba i moncalí va donar un bon resultat: 5.100 kg per hectàrea. A partir de llavors se n'arribaren a conrear mil quarterades.

L'empresa valenciana Agrícola Industrial Balear arrendà la finca per al cultiu de l'arròs i ben aviat estengué el conreu des del **Colombar** cap al Cibollar i part del **Patrimoni, ses Puntetes i es Ras**. El 1906, a causa de les inundacions, s'abandonà el conreu per part de l'empresa i se cedí als petits agricultors en forma de veles.

■ Introducció del cultiu de l'arròs a l'Albufera

Des de 1908 i fins a 1960 tenim l'època denominada de minifundi. Gual de Torrella va anar venent porcions de terreny en forma de mitja quarterada dins l'Albufera. I al mateix temps n'arrendava a canvi d'espècies, això és, una quantitat determinada de sacs d'arròs per temporada.

De fet, es constata que entre 1930 i 1945 es conraren 1.905 quartons en terrenys de l'albufera i marjal, mil dels quals eren de propietat privada. En aquest sentit, no és desbaratat assenyalar que, molt possiblement, el conreu de l'arròs va ajudar a guardar-se un poc de la fam en aquest període, especialment des de 1936 fins a 1945, anys de gran carestia. De fet, l'arròs i la farina d'arròs eren ben presents a les cartes de racionament. (*Treballs de geografia*). A partir de 1945, les rendes es multiplicaren per vuit, de 50 pts a 400 el quartó.

Entre 1945 i 1956 començà el declivi, a la vista dels 400 quartons que se sembraven: 260 a Muro: Son Fornari, es Forcarets, Son Carbonell, ses Punes, es Ras. L'encariment de les rendes anava a la par amb el creixement d'un nou sector econòmic, el turisme, amb el qual els conradors haurien de competir per l'aigua.

Finalment, la dècada dels anys seixanta (1960-64) es varen expulsar de moltes terres els conradors particulars -els perdonaren dues rendes- i la finca fou llogada -a canvi del 25% de collita- a una família hongaresa (**Paul Litauszky**), que just la pogué arrendar quatre anys.

Foren els conflictes entre el conreu i la urbanització de la costa que precipitaren el final del conreu de l'arròs a l'Albufera. L'aigua de la **Font de Son Sant Joan** -també coneguda com a **Font d'en Dolç**- des d'aleshores, es dedica bàsicament a abastir d'aigua la costa.

Casa de ses Punes. ARM-AT294.

Pont dels anglesos, o de les casetes o de les comportes. ARM-AT294.

LA PLANTACIÓ DE L'ARRÒS

La tasca de plantar arròs ocupa, principalment, entre els mesos de març i setembre de cada any, que és el termini que hi ha entre fer el planter i la recol·lecció de l'arròs. A més a més, és molt necessari dur una neteja constant de síquies i canals per tal que l'aigua corri. I, evidentment, la lluita titànica amb el canyet es renova d'any en any.

Explicam el procés del conreu de l'arròs a través del resum d'una entrevista feta a **Mestre Esteva Vallespir**, que plantà entre 1943 i 1959 (*Els nostres arts i oficis d'antany*, vol IV, pàg. 225-231):

La quartera l'any 1941. Era el magatzem de grans de l'Albufera. Al costat hi havia la casa dels guardes. Després de la Guerra Civil va ser usat com a presó per a republicans. ARM-AT294

■ La plantació de l'arròs

De cortons, devers el 1955, n'hi havia devers 1.500. Lo primer de tot, feim es planter a terra forta, millor si és a lloc calent. Es neteja de tota casta d'herbes, s'entrecava i es deixa ben plana perquè la terra tengui el mateix nivell d'aigua pertot. Se posa sa llavor dins una saqueta i se té en remull d'un a set dies, perquè comenci a grellar i també perquè quan la sembrem a lloc definitiu no mos quedi nedant damunt s'aigo. Aquest planter sol rebentar al cap de sis o vuit dies. Com més fresca és s'aigo, més se torba en grellar. Es planter es fa el mes d'abril.

Després es prepara la terra del que ha de ser s'arrossar. Si és forta, es llaura un pic i un altre amb s'arada i sa bístia fins que queda ben plana. Si és fluixa se fa a mà, cavant-la amb sa rampaina o arpellots. Després hi passam una post amb uns pesos damunt perquè quedi ben anivellada.

Quan es planter treu sa bruia o s'ui, no convé que hi hagi molta d'aigo i, si fa vent, és millor i tot llevar-la tota. En haver passat cinquanta dies i s'arròs té un poc més d'un pam, s'arrabassa es planter, se'n fan garbetes o manats per sembrar-lo ja a s'arrossar.

Pes juny se sembra a goixets de tres o quatre brins a cada pam. A n'es set o vuit dies, màxim deu, se lleva tota s'aigo i sa terra ha d'estar seca set o vuit dies més perquè s'arròs arrelhi bé. Passat aquest temps, se pot abonar i donar-li altra vegada aigo; i així ha d'estar fins a la sega. Si hi ha falles s'ha de replantar. S'arròs sol arribar a tenir cinc o set pams d'alçada, segons sa classe i sa terra. Es moncalí i benlloc arriben als quatre pams; i es bomba i panxa blanca, de sis a vuit. Per sembrar un cortó, quatre bons sembradors el se'n duen en un dia. S'arròs, mentre creix, sempre ha de tenir aigo. Ja haureu sentit dir que s'arròs vol tenir es peus dins s'aigo i es cap en es sol...

Dins s'agost s'arròs comença a espigar i en es setembre, la segona quinzena, se sega. Si es lloc és fresc i sa terra fluixa tarda un parell de dies més, però poca cosa. Durant sa sega, s'arrossar ha d'estar eixut perquè ses espigues no s'embrutin de fang. Se talla s'arròs, fent-ne gavelles de quatre o cinc manades, malavejant que ses espigues quedin cabalenques.

Darrere ve es feixador o garber, que és qui fa ses garbes. S'hi ha de posar molt d'esment perquè sinó se perd molt de gra. Un garber, amb una dieta pot fer unes tres-centes garbes, a més des corresponents vencisos, que se fan amb so mateix tronquet de s'arròs.

Llavors es mateix garber se cuida de serrar o tallar ses garbes amb una falç d'arrosser, que és més grossa que ses ordinàries i a més té sa punta bastant voltada. Se serra partdavall es fermall,

■ La plantació de l'arròs

que haurem fet a uns quatre centímetres de s'espiga. La resta des brins de sa planta se sega i s'empra per fer fems o per fer paper.

Segat, feixos fets i tallats, se lleva s'aigo de sa finca per treure millor ses garbes. Quan es terreny ja és un poc sec, amb carros se tragina a s'era i s'hi escampa d'una manera uniforme.

Antany sa batuda se feia amb una bístia i un carretó de batre. Mentre se batia, un homo o dos, amb una forca de tres puntes, malavejaven que s'arròs estigués cabalenc pertot igual. As cap de tres quarts giraven sa batuda i s'hi passava un quart més es carretó. Sa palla s'arplega i es deixa a un costat de s'era. I com que hi quedava una mica de gra, as cap de pocs dies li tornàvem a donar una altra passada de carretó. Es gra se seca damunt s'era. Avui ja s'empren màquines batedores, que començaren a funcionar l'any 1950.

S'arròs ha de secar bé, si no torna fosc i se perd, en estar ensacat. Llavors se venta perquè perdi tota sa pols i sa mica de palla que li ha quedat, s'ensaca i se du a sa peladora. Aquesta màquina, a més de pelar-lo, tria es bo des qui no ho és tant. En poc temps fa sa triadella: s'arròs bo o de gra sencer, s'arrossó o grans espenyats i sa farina, que prové de sa pelleta capolada, que hi ha entre sa clovella i es gra. Sa closca se sol emprar per escampar davall es bestiar, que així està més eixut i tarda més en podrir-se (...)

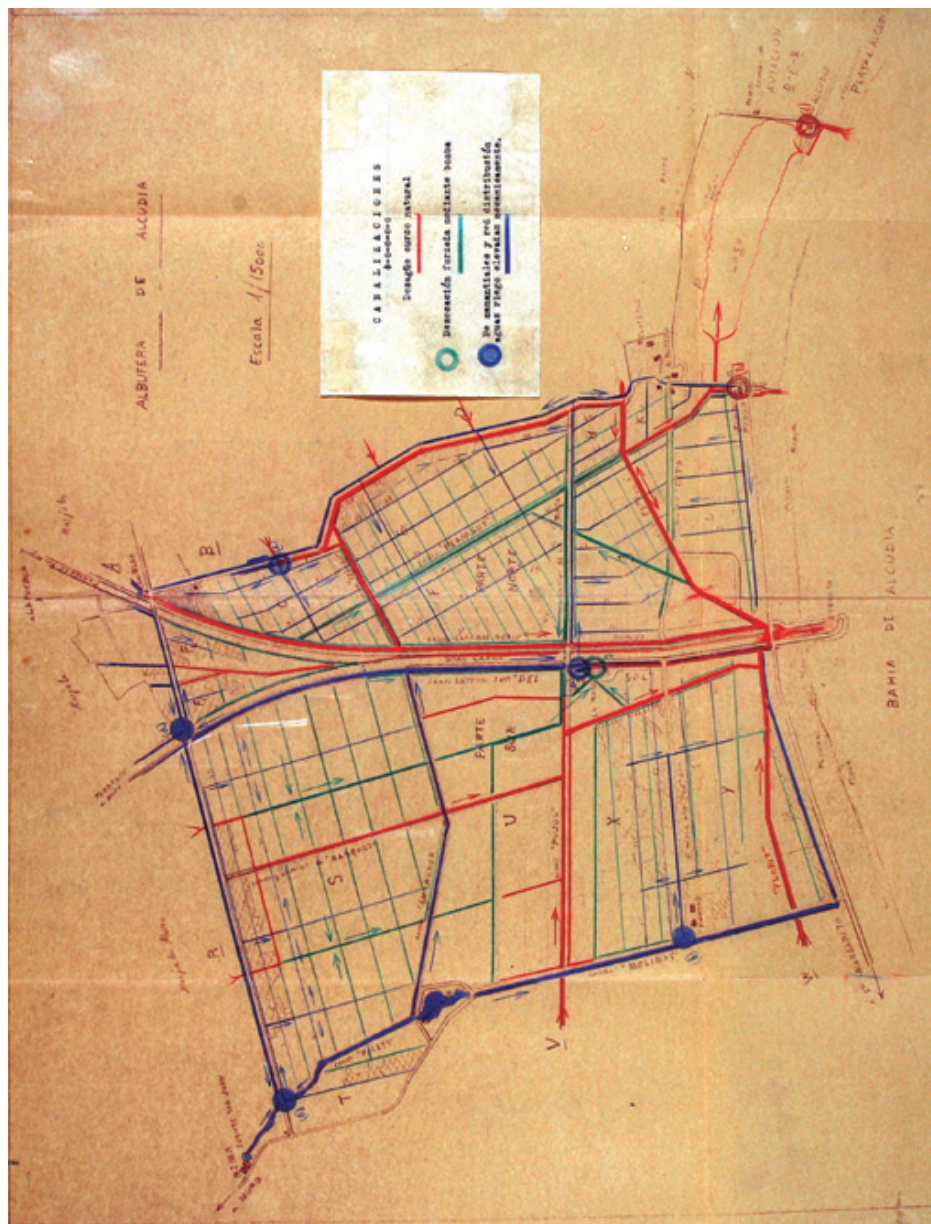

Carruatge amb senyors, un dels quals, possiblement, Joaquim Gual de Torrella, senyor de l'Albufera. AMD.

BENEFICIS AMBIENTALS DEL CULTIU DE L'ARRÒS

Segons un estudi de l'Albufera de València editat per la Generalitat i elaborat per l'oficina de gestió tècnica de l'Albufera (21.000 ha de Parc Natural i 12.000 més de cultiu de l'arròs) el cultiu de l'arròs a l'Albufera comporta beneficis per al manteniment de l'entorn natural per diversos motius:

- 1.- La inundació dels arrossals bona part de l'any afavoreix un entorn biològic ideal per a l'alimentació de les aus aquàtiques. I el fet que sigui terra lliure del mes d'octubre al febrer afavoreix també la nidificació i proliferació d'aus aquàtiques, moltes de les quals són migratòries.
- 2.- La comunitat d'arrossers permet un manteniment dels canals i de les zones lliures de canyet.
- 3.- Les inundacions dels arrossals serveixen de barrera d'intrusió marina i alhora absorbeixen també part del cabal de les denominades plenes o crescudes sobtades dels torrents.
- 4.- Actuen de filtre depurador per als alts nivells contaminants actuals.
- 5.- Provoquen l'augment del nombre d'aus migratòries.
- 6.- Afavoreixen l'increment dels peixos (anguila, l'orada, llop, i la llissa). De fet, durant el temps que se sembrà arròs, les collites de peix i d'anguila eren memorables. En un any es podien agafar cent tones de peix, quaranta de les quals, d'anguila.

Mapa de 1932, que indica les funcions de les siques i canals de l'Albufera. Informe de D. A. Mestres. ARM-AT294.

Mapa Toponímic de V

BADIA D'ALCU

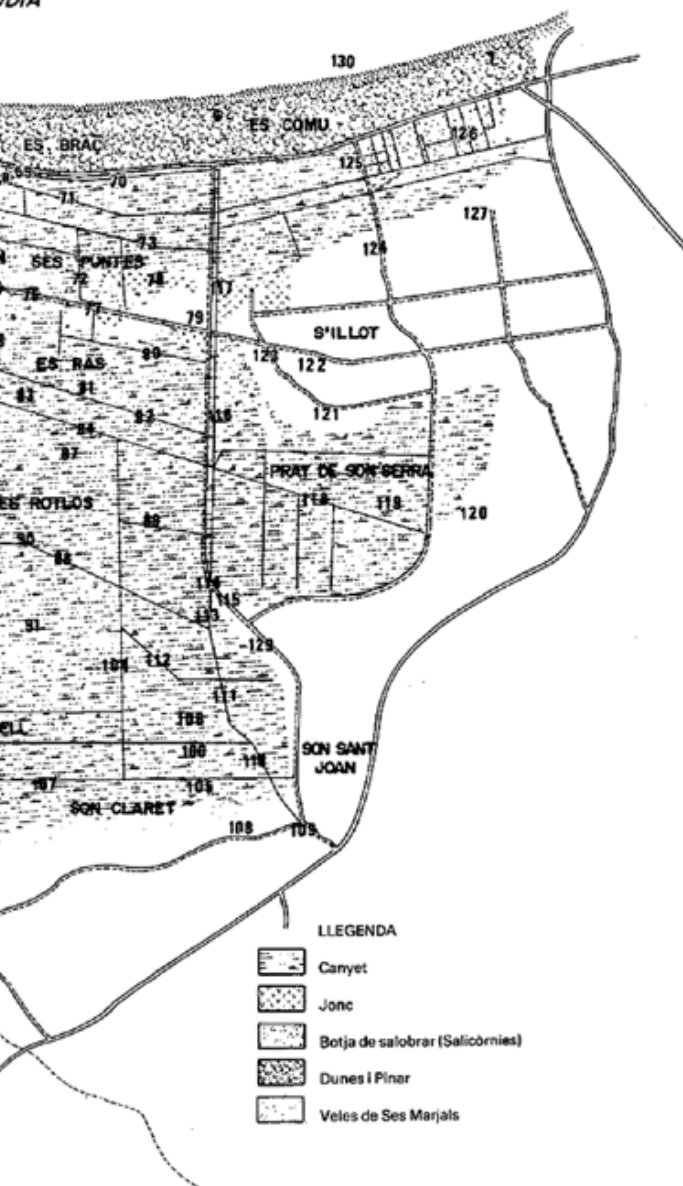
- 1.—S'Enfront
- 2.—Caseta des Pescadors
- 3.—S'Oberta
- 4.—Pont dels Anglesos
- 5.—Corral des Bous/ d'en Bennàsser
- 6.—Caseta des Milicians
- 7.—Caseta des Capellans
- 8.—Màquina Nova
- 9.—Camí de sa Manegueta
- 10.—Sa Quartera
- 11.—Cases de s'Albufera
- 12.—Cases de na Binietriu
- 13.—Es Jordi
- 14.—Ca na Lloreta
- 15.—Can Vauma
- 16.—Canal d'Estella
- 17.—Carretera d'en Capó
- 18.—Prat Tancat
- 19.—Canal de s'Alfells
- 20.—Camí des Senyals
- 21.—Colombar Petit
- 22.—Caseta des Caçadors
- 23.—S'Empedrat (Iliser)
- 24.—Canalet d'en Marxando
- 25.—Canalet d'en Mama
- 26.—Canal Riego
- 27.—Siquia des Prim/ des Conradis
- 28.—Siquia d'Enmig des Colombar Petit
- 29.—Canal d'en Ferragut
- 30.—Siquia Nova
- 31.—Siquia de sa Senyora
- 32.—Colombar Gran
- 33.—Siquia d'Enmig des Colombar Gran
- 34.—Es Corralot (Iliser)
- 35.—Es Murterar
- 36.—Canal Loco
- 37.—Canalet de Metro
- 38.—Canal Vell
- 39.—Canal de s'Almacén
- 40.—S'Almacén
- 41.—Cas Viscat
- 42.—Ses Mosqueres
- 43.—Es Tancadet
- 44.—Can Blau
- 45.—Jonqueres Veres
- 46.—Torrent de Sant Miquel
- 47.—Sa Siurana
- 48.—Es Cós
- 49.—Son Cirer
- 50.—Pont de Ferro/ de Can Blau
- 51.—Caseta d'en Gener
- 52.—Pontarró de Son Senyor
- 53.—Pontarró de So n'Amer
- 54.—Siquia de So n'Amer
- 55.—Siquia de Son Senyor
- 56.—Torrent de Muro
- 57.—Punta des Vent
- 58.—Pont d'en Franco
- 59.—Carretera d'Enmig
- 60.—Canal des Sol
- 61.—Carrera des Torrent
- 62.—Pont de sa Roca
- 63.—Canal Gran
- 64.—Pont de Santa Margalida
- 65.—Sa Roca

Vegetació de S'Albufera

per Miquel Àngel March Cerdà

ÍDIA

- 66.—Sa Fàbrica / Sa Paperera
- 67.—Canal de s'Ullastrar
- 68.—Pi Gros
- 69.—Sa Maquineta
- 70.—Siquia des Pinar
- 71.—Siquia d'en Florit
- 72.—Siquia d'en Saragata
- 73.—Siquia des ses Puntres
- 74.—Turó de ses Eres / Ses Eres
- 75.—Camí de ses Puntres
- 76.—Caseta des Govern
- 77.—Pontarró de ses Puntres
- 78.—Sa Ferreria
- 79.—Cases de ses Puntres
- 80.—Siquia de s'Aigua Bona des Ras
- 81.—Turó d'en Segura
- 82.—Siquia de ses Tortugues
- 83.—Lliser des Ras
- 84.—Canal d'en Pujol
- 85.—Lliser Gran
- 86.—Rotlos Grans
- 87.—Rotlos Petits
- 88.—Canal d'en Moix
- 89.—Siquia de s'Arena
- 90.—Pont d'en Coram
- 91.—Carretera d'en Capó
- 92.—Sa Ferradura (lliser)
- 93.—Siquiot Curt
- 94.—Ses Motes
- 95.—Siquiot que no Passa
- 96.—Lliser Rodó
- 97.—Siquiot Llarg
- 98.—Siquia des Bisbe
- 99.—Siquia de s'Aigua Bona
- 100.—Siquia des Desaigne
- 101.—Clot de Son Carbonell
- 102.—Pont de Son Carbonell
- 103.—Siquia d'en Moix
- 104.—Canal d'en Manuel
- 105.—Siquia des Polls
- 106.—Bassa des Moli
- 107.—Camí des Polls
- 108.—Son Morget
- 109.—Font de Son Sant Joan / d'en Dolç
- 110.—Canal de sa Font
- 111.—Canal d'en Pelet
- 112.—Canal des Canó
- 113.—Canal d'Amarador
- 114.—Pont d'Amarador
- 115.—S'Amarador
- 116.—Canal d'en Molinas
- 117.—Canal d'en Pep
- 118.—Canal d'en Marcto
- 119.—Clot de Mossèn Guillem
- 120.—Son Sant Martí
- 121.—Can Senaler
- 122.—Can Punxa
- 123.—Ca n'Eixut
- 124.—Son Bosc
- 125.—Canalet d'en Guixer
- 126.—Ses Salines
- 127.—Ca s'Ardiaça
- 128.—Turó des Ras
- 129.—Fita de s'Albufera
- 130.—Platja de Muro

Per llegir i entendre el llibre:

Aquest és un recull lèxic ordenat alfabèticament per camps semàntics, amb il·lustracions. Cada entrada té l'accepció -el significat- que correspon principalment als pobles de Muro i sa Pobla. Hi trobareu, a més, transcripcions fonètiques, és a dir, com es pronuncia cada paraula. Teniu la taula per interpretar les transcripcions.

Les paraules que surten amb un * indiquen que són referenciades al *Diccionari català-valencià-balear*, tant de Muro com de sa Pobla.

Les paraules assenyalades en **negreta** indiquen que són entrades del recull, al qual podeu recórrer per entendre millor la definició.

LES SIGLES I FONTS PRINCIPALS SÓN:

DIEC: Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans.

DCVB: Diccionari català-valencià-balear.

Sin: Sinònim.

Loc: Locució, refrany, frase feta.

ARM-AT294: Arxiu del Regne de Mallorca. Arxiu Torrella.

AMD: Arxiu Muntaner Darder.

Les principals fonts que surten entre parèntesi són:

Altles Ornitonímic.

Herbarivirtualuib: Herbari Virtual de les Illes Balears.

Crònica de s'Albufera, de Francesc Vicenç Lillo.

Conreu del cànem a Muro. Maria Cerdó.

Si no hi ha cap referència, les fonts són orals.

Quadre fonètic per interpretar les transcripcions de pronúncia:

QUADRE DELS SONS

MODE D'ARTICULACIÓ									
PUNT D'ARTICULACIÓ	OCCLUSIUS		FRICATIUS		AFRICATS		LATERAS	VIBRANTS	
	SORDS	SONORS	SORDS	SONORS	SORDS	SONORS	SONORS	SIMPLE	MÚLTIPLE
								SONORS	
BILABIALS	p Peu	b boca		β rebador					m home
LABIODENTALS			f fum	v ovella					m nina
DENTALS	t tomba	d dia		ð seda					
ALVEOLARS			s sal	z casa	ts potser	dz setze	l lletria	r mare	r guerra
PALATALS			ʃ calça	ʒ ajuda	tʃ corre	dʒ lletja	ʎ polla		ɲ anyina
VELARS	k porc	g goleta		ŋ pagar					ŋ ningú

j: lode, relata, dre

i: indi

e: festa

w: uadi, comen, comre

ɛ: mel

œ: casa

ɑ: mar

ø: car

o: coma

u: dur

ESPAIS I MESURES AGRÀRIES

*Sa vida d'un llaurador
no hauria d'acabar mai
si a cada cap de tornall
hi pogués tenir s'amor.*

L'Albufera en plena explotació era neta de canyet i les zones embassades estaven disposades per al conreu de cànem i d'arròs. Juntament amb la sega del canyet i del bagatge, la pesca i la ramaderia, eren les principals activitats econòmiques que s'hi desenvolupaven. La imatge no està ubicada. AMD.

■ Espais i mesures agràries

agre: Tros de terra on es desenvolupa especialment bé una planta determinada.

bancal: Tros de terra de conreu en forma de terrassa, limitat per marges de pedra seca per evitar els desplaçaments de la terra. D'aquí que **desembancalar** pugui ser sinònim de **roturar** i de **treure prat nou**, és a dir, convertir terreny en conrable, en aquest cas a l'Albufera.

braçada, una: /brə'saðə/ f. Mida generalment usada en la marina, equivalent a 1,67 metres. (DIEC) Distància entre dues plantadores, equivalent al fet d'estirar el braç sense tocar-se cap de les dues.

cana, una: Mida pròpia de Catalunya, les Illes Balears i la Catalunya del Nord, que equival a 8 pams, o a 6 peus, o a 2 passos i, a Barcelona, és igual a 1,555 metres. (DIEC). D'aquí que **canar** sigui sinònim de prendre mides.

cavalló: /kəvə'ɔ/ Conjunt de deu vencills per a lligar garbes o altres coses (Mall.). Veg. **vencill**. (DCVB). També es fa servir per anomenar els feixos de deu manats, garbes, gavelles... Acabament en angle o en forma d'esquena d'ase que es fa generalment a les parets d'un tancat, perquè l'aigua de la pluja s'escorri pels costats.

crestall: Cavalló. Munt de terra entre dos solcs. (DIEC).

collada:* /ko'ʎaðə/ Conjunt de dos solcs d'hort units en els caps i que tenen un sol

tap (Muro). (DCVB). Usat com un sistema també per sembrar mongetes en temps primer i per regar quan encara no hi havia els motors de treure aigua. Loc. *regar a collades* una parada.

cuitor: De bon coure. (DIEC). Dit de la terra o del sòl equilibrat i molt productiu. (Diccionari d'Agricultura). Es diu en especial de les faves bones de coure.

claper: Munt de pedres en el camp. Tros de terra molt pedregós. (Diccionari de l'Agricultura).

destre: m. Mida longitudinal agrària mallorquina, equivalent a dues canes de Montpeller, o sigui, 4,214 m.

esplet: Conjunt de fruits produïts en una vegada, especialment si són abundants.

gaveta: Clot rectangular més o menys llarguer, fet en el camp, on han de plantar un arbre i principalment un cep. (Diccionari d'Agricultura).

hort: Tros de terra no gaire extens on es conreen especialment hortalisses i arbres fruiters. (Diccionari d'Agricultura). **Hortolà**, persona que treballa a un hort.

hort de terra: /'ɔrðə'terə/ Una quarta part d'un quartó (443,75 m2). Sin. **cos de terra**.

jovada: Mesura agrària de superfície equivalent a l'extensió de terra que una parella de bous pot llaurar en una jornada.

■ Espais i mesures agràries

(Diccionari d'Agricultura).

llegua: Mida itinerària catalana equivalent a 6.717,6 metres. (DIEC). És una mida variable.

llobada: /lo'βaðəs/ Interrupció en un solc, en una cavada o en una pastura, per descuit del llaurador o cavador, per haver trobat un obstacle, etc. (DCVB). Les llobades es troben als extrems de les plantacions arrosseres. I, en terra secana, també al voltant dels arbres. **Fer llobades** vol dir replantar aquesta terra.

pallissa: Lloc cobert destinat a guardar-hi la palla.

parada: Tros de terra de reguiu per al conreu. (DIEC). Porció plana de terra de conreu, separada de les altres per un solc o un crestall. (DCVB).

pleta: Tros de terra tancat destinat al pasturatge del bestiar. (Diccionari d'Agricultura).

quadro: /'kʷadro/ Hort de terra més o manco quadrat de les finques arrosseres per tal de poder rebre aigua bona i tenir sortida al canal purgant o de l'aigua xereca. No confondre amb vela ni rota.

quarterada: /kortə'raðə/ Mesura agrària equivalent a 71,031 àrees; consta de 400 destres quadrats, es divideix en quatre quartons, i el quartó en quatre horts (Mall.) (DCVB).

quartó: /kor'to/ A Mallorca, el quartó és la quarta part d'una quarterada, equivalent a 2.500 braces quadrades, o sia, 17'75 àrees (1.775 m2). (DCVB).

rota: /'rotə/ Tros de terra que era garriga i ha estat sembrada. (DCVB). Així es denominen aquest tipus de terra a Llubí i Santa Margalida. Però en el cas de Muro -a sa Pobla en diuen **veles**- són horts de terra desiguals comprats al senyor de l'Albufera. És terra bona per sembrar-hi moniatos, faves, confits i porros. Com que tenen el trespèl a pocs pams, el que es feia anar acaramullant terra enmig de la finca perquè pels costats l'aigua 'venguéss' i es pogués regar la rota amb el carabassot o buidador, a **collades**.

safareig: Dipòsit artificial, fet de parets de pedra o de ciment, que conté l'aigua destinada a regar.

sementer: Sembrat. Lloc on se sembren les plantes que després han de ser trasplantades. (Diccionari d'Agricultura).

sequer: Lloc on, sobre canyissos, es posen a assecar fruites, especialment figues. (DIEC). Lloc on es posa l'arròs o el cànem per assecar.

sostre*: /'sostro/ m. Part d'una casa, d'una habitació, d'una cavitat, que la limita per dalt. (DIEC) El sostre era el nom que designava l'espai destinat a guardar-hi la palla.

■ Espais i mesures agràries

sort:* /sórt/ f. Hort petit o tros de terra que no es rega sinó que únicament té aigua quan plou (Tortosa, Muro de Mall.). (DCVB).

taular: Bocí de terra amb solcs en què se feien collades per regar.

taulell: /tə^wreλ/ A les terres arrosseres era el nom que rebien els sementers de dins l'Albufera que estaven a les zones altes i planes en què feia bon plantar arròs. Un dels llocs en què se sembrava era al denominat es Ras, que no és sinó una zona rasa, és a dir, plana, llisa.

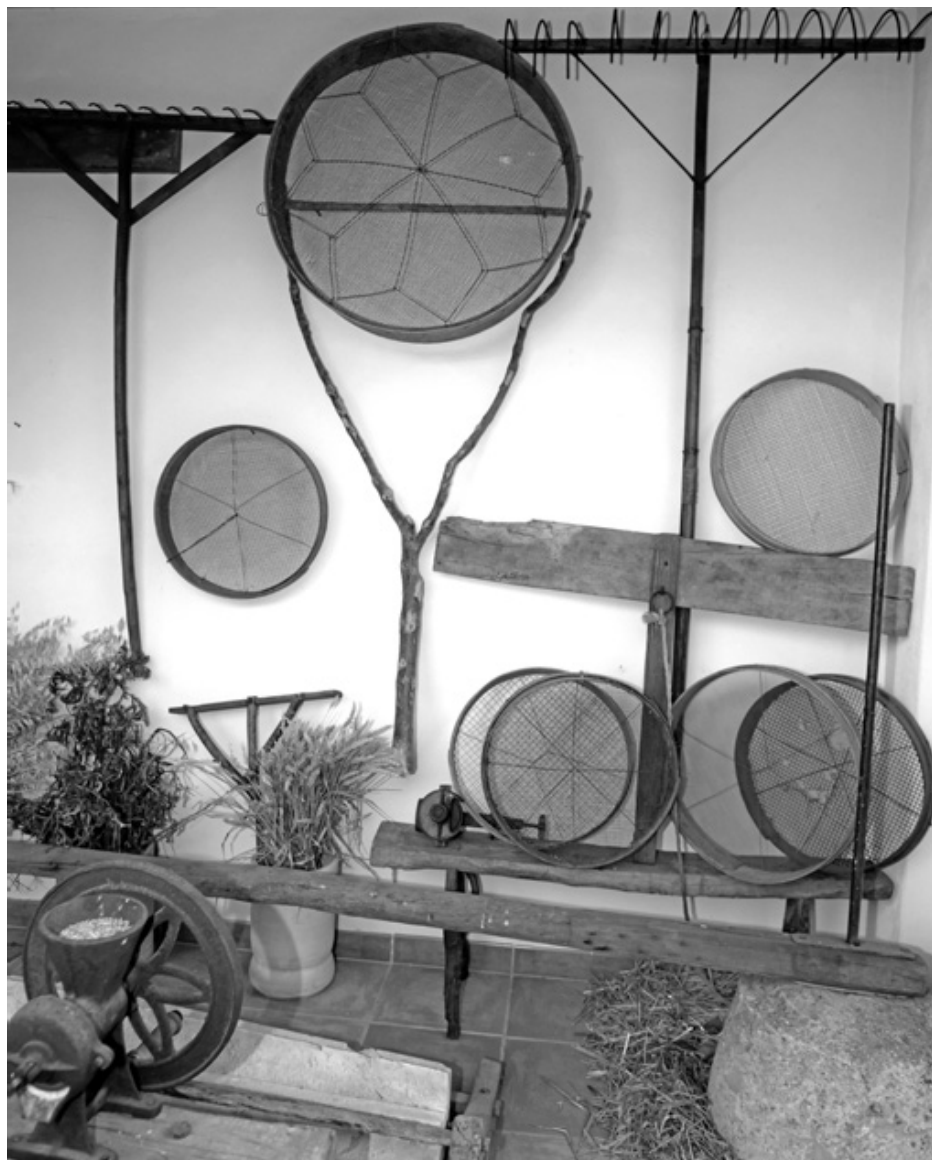
tornall: Darrer solc que fa un llaurador quan deixa la llaurada que separa el tros llaurat del que no hi està. (Diccionari Agricultura). A Muro també indica la llargària del solc.

vela: /'vələ/ Gaia o tros de terra llarguer i d'angles desiguals (Mall. i Men.). (DCVB).

A sa Pobla el terme vela inclou el concepte de **rota** murer. En sentit general, la vela és el nom genèric que reben les explotacions d'arròs a Muro i sa Pobla, segurament a causa de les formes irregulars que presenten, tot i que no sigui l'únic lloc en què se sembrava arròs. Aquestes terres estan condicionades a les síquies i canals que donen aigua al sembrat. Les veles dins l'Albufera es varen anar venent a mitges quarterades. A Muro s'ubiquen a *Son Mieres*, *Son Carbonell*, *Son Monget* i *Son Claret*. Estan a prop del *canal dels Polls* i *Amarador*.

Ara bé, aquesta denominació no és exclusiva de la nostra contrada, sinó que també reben aquest nom altres cultius a Mallorca amb aigua estacionada, dividits per síquies. No convé oblidar que una vela és una part d'un vaixell. S'assenyalen en aquest sentit, topònims a Sant Joan i també Santanyí. (*Cosme Aguiló, Toponímia i etimologia*).

EINES

Els garbells, triadores, erer i palladors, al costat del tiràs, eines de l'era. Imatge de Ca s'Artiller. Francesc Aguiló.

I Eines

aixada: /'ʃaðə/ f. Eina per a cavar la terra, que consisteix en una planxa de ferro, de forma comunament rectangular o trapezial, adaptada transversalment a un mànec de fusta d'uns cinc pams de llarg formant amb aquest un angle agut. (DIEC). A la part de darrere sol dur un **rastell**, que és un tall similar al d'una destrial. Amb l'aixada caven les veles si la terra és eixuta.

aixada amb punta* /'ʃaðəm'puntə/ Aixada amb punta o aixada puntera, o aixada gavetera: té un cap o tots dos acabats en punta, i serveix per fer pous o gavetes i en general per cavar a terra forta (Manacor, Felanitx, Ariany, Vilafr. de B., Muro). (DCVB). Sin. **s'agut**, . «- Baixa s'agut!-, digué un pobler que picava dins un pou, a un murer. I aquest davallà assegut -se'gut/- fins a l'altre».

aixada llenyatera: Més grossa de l'habitual i serveix per tallar llenya dins la garriga.

aixada petita: S'usa per entrecavar.

aixada rabassera: Aixada grossa i feixuga que serveix per arrancar plantes i arbres amb molta arrel de dins la garriga.

arada: Instrument agrícola per a obrir solcs a la terra que és arrossegat per animals o per un tractor i es compon de rella, dental, cameta, camatimó i esteva. (DIEC). **castes:** Arada amb pala, amb punta, amb rodes, de tres solcs, entrecavadora, fonda de dos solcs, fonda de tres solcs.

arpellots:* /ərpə'λɔts/ i /əspə'λɔts/ Eina semblant a un càvec, però que té la fulla formada de dues puntes, i que serveix per cavar (Campos, Muro). Es distingeix dels gavilans (veg.) perquè aquests tenen rastrell, mentre que els arpellots no en tenen. (DCVB). Els arpellots serveixen també per cavar llobades i per treure patates, moniatos, cebes... Segons 'Arts i oficis d'antany', els arpellots són una còpia dels gavilans poblers, feta a principi de segle XX.

arpellots de pua ampla: Són els indicats per cavar dins l'Albufera en què la terra és més bona de girar.

batcoll: /bəkɔʎ/ i /bakkoʎ/ m. Nuca, especialment la dels animals. (DIEC). Els arrossaires traginaven les garbes dins un llençol sobre la nuca, el batcoll o bescoll.

batedora: /batə'ðorə/ f. Batedora mecànica. Màquina de batre la segada. (DCVB). La batedora de can Verderna es dedicava a l'arròs. Arriben devers 1950.

botilla: Vas de terrissa de ventre gros i coll curt i estret. (DIEC). Aquest és el recipient en què els treballadors duïen aigua al tros per poder beure aigua fresca.

*D'aigo de sa font des Quer
jo tenc una botilleta
cada glop, una pesseta
i cada gota, un doblar.
(Cançó popular, DCVB).*

I Eines

BOTILLA

buidador: Instrument consistent en una carabassa o altre recipient posat al cap d'un mànec llarg, i que serveix per treure lleixiu de dins la caldera i tirar-lo damunt la roba de la bugada, per treure aigua de la caldera de tafona, etc. (DCVB). A sa Poble en diuen buidador d'aquest mateix instrument, però que serveix per regar la vela des de la síquia. Sin. **carabassot**, Muro. Cançó de regar amb buidador: «Un temps tenia criada/ per dur ets infants en es llit/ ara per un pa florit/ rentaria una bugada». (Cançó popular, Sa Plaça, 9).

cabàs: Recipient d'espart o de llata de palma de forma ovalada, amb dues anses i amb les voreres més aviat baixes, que s'usa per tenir-hi gra, per tragar terra o per a altres usos semblants. (Diccionari d'Agricultura).

calciquer:* /kəlsi'xe/ m. Espècie d'aixadell, semblant a un rampainó (veg.) però més petit i resistent, que serveix per tallar les calcides (Muro). (DCVB).

calcida: /kəl'siçə/ *Cirsium arvense Scop.* Planta herbàcia de la família de les

compostes: Té les fulles molt espinoses i les flors vermelloses o morades; es fa per dins camps sembrats i fa molt de mal a l'agricultura. (DCVB). Segons creença popular, si les lleva una dona amb la menstruació les calcigues no tornen a néixer.

carabassot: /kəɾəβə'sot/ Carabassa buida que serveix de recipient per tenir diverses coses d'ús casolà o industrial. (DCVB). A Muro el carabassot designa una eina que serveix per passar aigua de la síquia a la rota, per tirar-la dins el rec. També per buidar o omplir el cossi. I així mateix, un carabassot -o carabassa- pot servir de recipient per beure aigua i vi. Sin. **buidador**, a sa Poble.

carro: /'karo/ Vehicle per a transportar càrrega, consistent generalment en un tauler de fusta amb baranes a dreta i a esquerra, muntat sobre un eix o fusell de ferro amb dues rodes, proveït de dues vares entre les quals va el cavall, mul, etc.

argolla: Anella grossa de ferro o d'un altre metall. (DIEC). Serveix per subjectar les brides de la bèstia o per subjectar l'espigó i la cameta de l'arada.

balustre: Cada una de les barretes de fusta o de ferro verticals de la barana del carro. (DCVB).

banda o bandeta: Postissada que va col·locada a cada costat del carro i forma la paret lateral d'aquest. (DCVB). Sin. **barana**.

I Eines

barriguera: Corretja que per sos extrems du passats els braços del carruatge i que, passant per davall la panxa de la bístia, serveix per evitar que el vehicle s'alci. (DCVB).

bast: Sella amb els arçons sortits que serveix per tragar carrega feixuga a l'esquena de la bístia.

beaces: Conjunt de dues bosses o dos cistells units per una corretja que es posa sobre l'esquena d'un animal per transportar càrregues.

bréndola: Radis de la roda de carro.

cabeçada: Conjunt de corretges que s'ajusten al cap de l'animal de tir quan ha d'estirar el carro.

cadiretes: /'kæði'rætəs/ Embarrat que va col·locat davant i darrere del carro quan han de tragar garbes, per ajudar a sostenir-les i evitar que en caiguin. Muro. (DCVB). Sin. *carrejadores* /kærədʒə'ðorəs/, **garbejadores, tirallenyes, esconelles i garrots**, a sa Pobra.

tirallenyes:* /tirə'ʎenəs/ m. Escorbeis (Sencelles, Sta. Margalida, Muro). (DCVB). Els corbells són un conjunt de bastons corbats i units amb travessers, que van penjats amb cordes per damunt el bast i pengen a cada costat d'una bístia per tragar feixos de llenya o de garbes.

Eines de l'era. A l'esquerra, les forques. S'alçava la palla primer amb la de tres pues, després amb la de quatre... Al costat de les forques hi ha el tiràs i les pales per acabar de ventar abans de passar per l'erer. A la dreta de la imatge, diferents castes de falç i garbellets o enguineus.

I Eines

collera: Collar de cuir, farcit de palla o de crin, que es posa al coll de l'animal per junyir-lo a la carreta, a l'arada, etc.

clucals: Cucales. Conjunt de dues peces del guarniment del cap d'un animal, generalment de cuir, que tapa parcialment els ulls per evitar la visió lateral i que es maregi. (Diccionari d'Agricultura).

reculadores o reculeres: Part del carro que serveix per poder-lo fer recular.

jou: Peça de fusta o de metall, més o menys corbat, amb què es junyeixen els animals pel cap o pel coll a l'arada o al carro.

sàrria: Recipient d'espart o de palma, en forma de senalla grossa, que forma bossa a cada un dels dos extrems, posat de través damunt d'una bístia i usat per transportar coses diverses. (Diccionari d'Agricultura).

sofre: Corretja ampla que passa per damunt el selletó i que té a cada extrem una anella formada pel mateix cuir dins la qual passen els braços del carro, que són així sostinguts. (Diccionari d'Agricultura). Serveix per aguantar el pes del carro. Podria tenir origen en el mot *sofrir*.

tafarra: Peça de cuir o de cànem que subjecta la sella o el bast passant per davall la coa de l'animal. (Diccionari d'Agricultura). Insult.

carro de carrejar:

/ˈkəɾə#ðə#kəɾə'dʒa/ v. tr. Carro destinat a tragar, especialment en carrejadores.

Carro pla, per tragar pedres, soques...

Carrejar les garbes a l'era. (DIEC). sin. **Carro de garbejar, carretó.**

carretó de batre:

/kəɾə'to#ðə#'βatrə/ N'hi ha de pedra i de fusa.

carro pla: Serveix per tragar bagatge.

carro de trabuc: Per tragar pedres i per **fer fàbrica** i és fet de tal forma que ha de ser fàcil descarregar el pes, trabucar-lo.

carro de tragar: Du bandetes i serveix per tragar cantons i altres feines que avui fan els camions.

carro de passeig: Petit i amb molles, usat pels amos de possessió.

galera: Carro de senyor.

rumbo:* Mena de carretet que porta un esbart de roncadores disposades de tal manera

I Eines

que les rodes, en moure's, les fan sonar escandalosament (Búger, Llubí, sa Pobla). (DCVB).

xarret: Amb rodes de goma.

casera:* /kə'zerə/ a sa Pobla i /kə'erə/ a Muro. Rusc d'abelles. (DCVB).

càvec: /'kavək/ Espècie d'aixada que té la fulla ampla de la part posterior i estreta de la part anterior, de manera que resulta de forma trapezial o triangular, i serveix per a cavar. (DCVB). Sin. **caveguet amb punta**, sa Pobla.

caveguet de tall ample: Sa Pobla. Sin. **rampainó**.

coll:* Tros de ferro de devers un pam, que es posa a la part inferior del mànec del caveguet perquè estigui més fort (sa Pobla). (DCVB).

civera: Aparell de transport constituït per dues barres llargues paral·leles unides per unes altres barres de través, també paral·leles i un poc separades una de l'altra, que serveix per tragar fems, collita o pedregam. (DIEC). Sin. **portadora**.

cove: /'kɔvo/ Cistell gran, de fondària major que l'amplària, més ample de la boca que del fons, fet de vímets o canyes, que serveix per a diferents usos. Cove bugader. El cove de la roba bruta. Cove peixater, de peix. Cove femater. (DIEC). Top. *caseta des Covoner* (persona que fa coves).

cultivadors: Bastidor amb rodes arrossegat per cavalls o per un tractor on hom disposa dos rengles de dents corbades que, en penetrar en el terreny llaurat, polvoritza la terra. (DIEC).

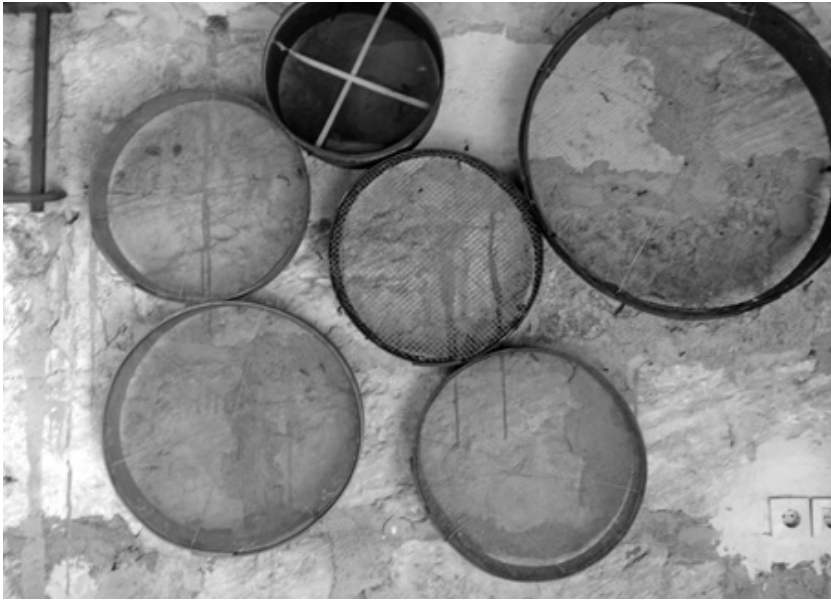
didal: Peça de canya o de cuir que els segadors es col·loquen als dits de la mà esquerra per protegir-se de les espines o per no ferir-se amb la punta o tall de la falç.

estormil:* /əstor'mil/ Mena d'alforges consistents en dos sarrionets afegits, però deixant una boca desclosa, que es duen a l'esquena per portar-hi eines de treball, menjar i altres objectes (sa Pobla). (DCVB).

estormia:* /əstor'miə/ Cofí -cabàs-d'espert o palma per dur fruita o altra cosa. (DCVB). A sa Pobla, traginaven el peix amb estormies cap al poble. Es defineix

Màquina de segar amb bístia.

D'esquerra a dreta i dalt a baix: erer d'arròs, triadora de faves i mongetes, sedàs, garbell d'ordi i blat, garbell de cànem. S'usen per destriar el gra de les porqueres. El sedàs -enmig a dalt- per contra, fa passar la farina bona. A dalt a l'esquerra, una cernedora, eina de fusta usada per posar a la pastera, sobre la qual es posava el sedàs de farina.

l'estormia com 'les beaces de l'home', amb forma rodona com de tortuga.

falç: /'faws/ Eina consistent en una fulla de ferro acerat, corba, tallant o dentada en la vora còncaua, i posada al cap d'un mànec, que serveix per a segar les messes o tallar l'herba (DCVB).

falçó: /fəw'so/ Sinònim de fals, en sentit general, per als poblers. És la mateixa eina que s'usava per segar el canyet tendre, que té una forma de quatre quan acaba el mànec per tal de poder segar arran. Petita i robusta.

falcella: /fəw'seΛə/ Eina de segar que té el mànec molt llarg que es maneja amb les dues mans i serveix per segar canyet i

bagatge en general. Per treure prat.

aspi: /'aspit/ Rasta de dues dents situades sobre la falcella que serveix per arreplegar al temps que hom sega.

falç de segar manades: Falç d'uns 70 o 80 cm que serveix just per serrar les manades d'arròs, un cop segades i fermades com a tasca prèvia a treure-les del conreu. Sin. **falç d'arrosser; falç grossa.**

gàbia:* /'gaβi/ Conjunt dels braços i els travessers o cuba d'una arada d'un sol animal (Muro). (DCVB).

I Eines

gambaner: Vegeu **salabre**.

gavilans: /gəli'vans/; /gəvi'lans/ i /givə'lans/ Aixada que en lloc de pala té dues pues llargues i paral·leles. (DIEC). Sa Pobra. Sin. **arpellot**.

ganxo: Rascler de sis o més pues per arreplegar terrossos, tapar formiguers, treure fems, etc. (DCVB). Parent dels **arpellots**, en tant que era usat per als fems i herbes. Sin. **rastrell**.

ganxo d'escurador: Instrument per a fer moure les parades o les fustes que tanquen les preses. (DIEC). El ganxo també serveix per retirar la brutor de dins les síquies. Són garrots llargs d'uns quatre metres que duen vuit o nou puntes de ferro. De vegades, els ganxos duen una corda al mànec per poder-los llançar dins l'aigua per tal d'arreplegar més herbes.

garbell: /gər'βeɫ/ m. Estri que consisteix en un receptacle el fons del qual és ple de forats iguals, que serveix per separar objectes de grandor desigual, deixant passar els uns i retenint els altres. Hi ha diferents tipus de garbells, en funció de si han de triar blat, ordi, arròs o faves. Sin. **triadora** de faves. En aquests casos, el gra queda dins el **garbell**. En canvi amb el **sedàs**, el que passa és la farina bona. (Veg. **erer**).

llaunes o lates: Instrument de tres peus i una corriola per passar l'aigua de la síquia a la terra de les veles, a sa Pobra. Complementari del **buidador**.

«Un temps en aquest portal
jo hi tenia es bé compost
ara ja hi pas tan rost
com s'aigo per sa canal.»
(Cançó popular)

llençol: /lən'sɔl/ m. Peça de llenç, de cotó o d'altres fibres tèxtils que es posa al llit per a abrigall immediat al cos. (DIEC). El llençol -de cànem- es feia servir d'eina, de saca que traginaven sobre el batcoll.

llendera: Corda prima de cànem. (Diccionari d'Agricultura).

lluquet: Tros de palla, de caramuixa, etc., ensofrat que, acostat a un caliu, crema amb flama. (DIEC). Se'n feien també de cànem o albons o de teia de pi, amb el cap untat de sofre. Era una manera de conservar el foc durant molt de temps i poder preparar el menjar quan convenia. Loc. *Estar més encès que un lluquet* (posar-se molt vermell).

«S'amor que tenen ses dones,
la compar amb un lluquet:
crema molt, fa molta cendra,
però en un instant és fred.»
(Cançó popular, DCVB).

ormetjos: /ormə'dʒos/ Conjunt d'eines o instruments d'un ofici, d'una feina. (DCVB).

pareller: Persona que llaura amb un parell de muls. (Diccionari d'Agricultura).

passadores: Passera. f. Tauló, tronc d'arbre, pedres, etc., convenientment col·locats per

I Eines

poder passar un riu, un torrent. (DIEC). La passadora serveix per salvar el pas per damunt una síquia o un canal.

peladora d'arròs: /pələ'ðorə#ðə'rɔs/ Màquina que serveix per llevar la closca o clovella l'arròs, un cop aquest ha estat batut i rebutut.

piló: Peça gruixuda i massissa de fusta, generalment de forma cilíndrica, que serveix per seure-hi o per picar-hi o tallar-hi alguna cosa. (Diccionari d'Agricultura).

post, sa. /'pɔst/ Fusta llisa que serveix per anivellar el terreny en la tasca prèvia a plantar-hi l'arròs. Es passava després de la rasta.

rampaina: /rom'pa'na/ Eina semblant a un càvec, però de fulla gairebé quadrada i amb prop d'un pam d'amplària de boca; serveix per cavar, per omplir senalles de terra o calç, per sembrar faves, etc. (Mall.) (DCVB). Amb aquesta eina es cavava la terra si era humida en les feines preparatòries de l'arrossar. També era usat per **treure prat nou**, és a dir fer conrable un terreny de dins l'Albufera. Per tal com l'usaven amb els peus dins el fang, el mànec és més curt.

rampainó:* /rompə'no/ i /rom'pino/ m. Càvec; eina semblant a la rampaina, però de boca més estreta (Muro, sa Pobla). (DCVB). Eina habitual per regar i pelar l'era. (veg. **calciguer**). Sin. **caveguet de tall pla**, sa Pobla.

rampí: /rəm'pi/ m. Eina que consisteix en un pal que fa de mànec que té a l'extrem un travesser proveït de pues i serveix per arreplegar palla, gratar la terra, etc. (DIEC). m. Eina de ferro, de fusta o de fusta i ferro, per desfer i aplanar la terra que s'ha enfangat. (DCVB). Sin. **ganxos**.

rampins: Cercapous; trescapous. Eina amb tres ganxos que serveix per recuperar els poals i altres estris que cauen dins una cisterna.

rasta, sa: /'rastə/ Post de fusta amb pesos a sobre i dentada a sota que es passa per esterrossar i també anivellar la terra en les tasques prèvies a la plantació. Sin.

esterrossadors i ganivets, a sa Pobla.

rastell: /rəs'teɫ/ 1. Tall pla al final d'un mànec que serveix per llevar la terra i herbes

Llaunes o lates, que servien per passar l'aigua de la síquia a la vela, a sa Pobla. Museu de sa Pobla. Arxiu Llabrés.

I Eines

de les arades. 2. Tall pla que, en el sentit del mànec, tenen certes eines com l'aixada a l'extrem del ferro oposat a la punta o pala (Val., Mall.). (DCVB).

rastrell: /rəs'treɫ/ i /rəs'triɫo/ m. Eina semblant al rampí, però amb doble fila de pues, que serveix per a arreplegar espigues, herba, etc. (DIEC).

romana: Balança de braços desiguals, en què el cos que es pesa es col·loca a l'extrem del braç menor i s'equilibra amb un pes que es fa córrer al llarg del braç major. (Diccionari d'Agricultura).

salabre: Instrument de pescar que consisteix en una bossa de xarxa fixada a l'extrem d'una canya o d'un pal. (DIEC). Sin. **gambaner**.

sedàs: Cèrcol, generalment de fusta, amb un fons de teixit més o menys clar, que serveix per passar farina, guix, terra o altres matèries pulverulentes o granulars. (Diccionari d'Agricultura). Semblant a un **garbell**.

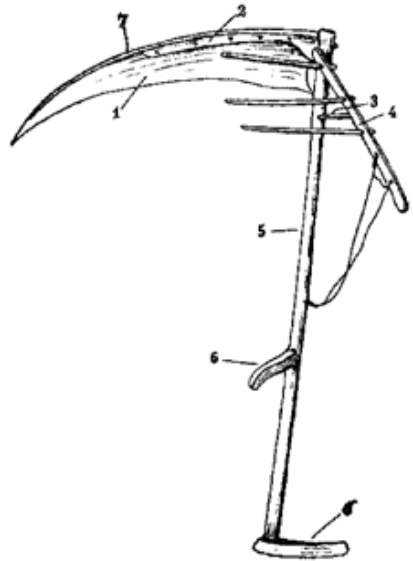
xapeta: Aixada petita de fulla estreta. (DIEC). Sa Pobl. Sin. **xapó**.

xapó*: /ʃi'po/ Aixada petita de fulla estreta usada per arrabassar herba dels cultius. Té tall per una banda i el cul de martell per l'altra (Muro). (DCVB).

xapó amb punta: Té la fulla acabada en punta.

vencill de tronquet d'arròs: /vən'sis/ m. Lligam, especialment el que es fa amb cames de blat, de ginesta, etc., per a lligar garbes o feixos d'herba. (DIEC). Aquests lligams serveixen per fermar garbes i, després, també per fer-ne capsanes o fregalls o d'encenall del foc. O, fins i tot, per socarrar el porc.

verdanc: Branca tendra i flexible. Sin. **verduc**.

DALLA. – 1, fulla; 2, bridó; 3, pontet; 4, rastell o ramplí; 5, mànec; 6, maneta, manelló, manilló o maniguill; 7, costella de la fulla

Falçella. Usada en especial per segar canyet a l'Albufera. DCVB.

Eines d'arrosser. De baix a dalt, arpellots de fulla ampla, arpellots de fulla estreta, buidador o carabassot, rampaina, falç i falç grossa o d'arrosser. A cas Bomber.

Llum de carburo i llum d'oli. Els segons es penjaven a un pagès, penjador.

Xapó o xapeta amb punta i de tall ample a Ca s'Artiller.

Eines

Diferents tipus d'arades, braços o gàbia, seients... a Ca s'Artiller: Fotografia de Francesc Aguiló.

Guarniments de la bístia: collera, venciset, cucales, argolles, brides... de Ca s'Artiller. Fotografia de Francesc Aguiló.

FEINES

*Per veure't i perquè em vesses,
mos hauríem de casar;
si em venies a ajudar,
en acabar de segar
tendries part a ses messes.*

Planter d'arròs que dues dones arranquen per dur-lo a la vela. Any 1993. Arxiu Llabrés.

« Terres grosses de marjal
un temps hi cantaven grins
i ara amb sinis i molins
truen un gran capital.
Patates com un poal,
mongetes com a poncins,
i es diumenges es fadrins
enc que no sien molt fins
corbates i corbatins
pareixen de can Verdal. »

(Cançó popular. Revista Sa Plaça, 9).

adobar: Aplicar en un terreny o a les plantes substàncies orgàniques o minerals amb els nutrients indispensables per al creixement de les plantes i la millora del terreny, perquè doni collites abundants.

afollar: Fer malbé, ferir-se. (DIEC).

aigüera: /əj'yerə/ Persona que tragina o ven aigua, aiguader. Dona que va darrere els segadors i duu les gerres d'aigua per donar-los beure. «A un tall de segadors/ hi sol haver una aiguera/ qui va darrere darrere/ a posta per servir-los». (DCVB).

alçar sa pellissa: /əl'sa#sə#pə'lisə/ Acció consistent en cavar la terra i girar-la; feina prèvia a la plantada d'arròs. Significa aixecar la terra, rompre la part superior. Sin. **fer pellissa**.

alçar el rostoll: /əl'sasrostoʃ/ Feina consistent en arrancar la part inferior de les

tiges de l'arròs que han quedat arran de la sega per tal de cremar-lo després.

anar a plaça: /'na'plasə/ Lloc on anaven les jornaleres per tal de poder-se llogar per anar a treballar a fora vila a jornal o a escarada.

andana: Tros de terra que queda sense llaurar, en arribar a la partió, perquè el parell hi gira, i que després llauren anant-hi de través. (DCVB).

anivellar: /ʎivə'ʎa/ i /ʎivə'ra/ Tasca que consisteix en aplanar tota la terra per tal que l'aigua es pugui estendre per tot de forma cabalenca, homogènia. Es fa amb la post. Sin. **treure es rost**.

aregar: Ensinistrar un animal per estirar el carro, per llaurar o per a altres feines pròpies del treball agrícola.

I Feines

birbar: /bir'ba/ v. tr. Arrencar les males herbes (dels sembrats). (DIEC). Es fa amb les mans i no amb la xapeta o xapó. Es birba el cànem i l'arròs.

calçar: Acostar amb el càvec certa porció de terra als troncs de les plantes, abrigant-los de terra per tot el voltant. (DCVB). Com que es regava a solcs, la planta quedava desprotegida. Per això es fa servir o bé el càvec o bé l'arada prima -amb embós-.

cavar: /kə'va/ Treballar amb l'aixada, el càvec o altra eina similar. (DIEC). Feina prèvia de preparació del terreny per a la plantació de l'arròs en què es '*gira la terra perquè torri*'.

cavar a la queca: Cavar amb una rampaina la terra humida per tal de girar la pellissa i deixar-la sobre si mateixa. Aquesta tasca serveix perquè la terra torri i s'evita **fer serres**.

desembancar: Preparar una terra per conrar. Ve potser de **bancal**.

eixermar: /ʃər'ma/ i /ʃir'ma/ v. tr. Netejar d'esbarzers, de mates, etc. (DIEC). Artigar. v. tr. Preparar (un tros de terra inculta) per a conrar-la, especialment traient-ne els arbres, cremant el sotabosc i la brossa en munts que després s'escampen perquè les cendres serveixin d'adob. (DIEC). Té els dos sentits a Muro. A la zona agrícola tradicional, eixarmar vol dir netejar un camí per fer-lo més transitable. En canvi, quan hom combatia amb la naturalesa de

l'Albufera, propensa a l'esponerositat de plantes i canyet, eixarmar és el treball que hom realitza per recuperar una parcel·la i fer-la apta per al conreu.

eixugar s'arròs: Llevar l'aigua de dins la vela per erradicar les algues de l'arrossar. Mesura que també s'usa per eliminar les males herbes, i també com a acció prèvia per adobar el conreu. Vegeu **vermellós**.

emmorcar: Untar amb el solatge de l'oli eines com ara les rodes del carro, les tisores.

entrecavar: Cavar lleugerament (els sembrats), al voltant (dels ceps o d'una altra planta), per desfer els terrossos i treure l'herba. (DIEC).

era: /'erə/ f. Espai aplanat, ferm, a vegades enrajolat o empedrat, on es baten les messes. Qui no vulgui pols que no vagi a l'era. (DIEC). En el cas de l'Albufera, se sol fer damunt un lloc argilós perquè hi fa més bon batre. Topònim *turó de ses Eres*, a *ses Puntetes*, tot enrajolat amb ratjoes de canaletes.

Restes d'enrajolat al turó de ses Eres, on s'hi batia l'arròs. Fotografia de F. Lillo.

*Pasteres que traginen canyet per les carreres.
Font: Marginalia.*

assecar: /sə'ka/ Llevar la humitat amb exposició al sol. (DIEC).

asseolellar: /sole'a/ i /solə'a/ v. tr. Exposar als rajos del sol. (DIEC). Un cop batut, l'arròs s'asseolla perquè s'assequi damunt l'era.

baleigs: /bə'lɛɪs/ Bocins de troncs, espigues buides i altres residus que el vent no se n'arriba a dur quan venten el blat damunt l'era, i que després separen del gra bo, i ho donen a triar a les gallines. (DCVB). L'arròs no en feia, el blat i l'ordi, sí.

batre: /'batrə/ v. tr. Fer sortir, a cops o per un altre procediment mecànic, el gra de l'espiga (dels cereals) o de la tavella (dels llegums). Batre el blat, el sègol, l'ordi, les mongetes. A tal poble baten a l'agost. (DIEC). Primer, es batia damunt l'era.

carretó de batre: Rodet tronco-cònic de pedra, o de fusta amb arestes de ferro, que va muntat a un bastiment que s'enganxa darrera una bístia i serveix per batre els cereals o altra cosa damunt l'era. (DCVB). El més antic, el de pedra. Darrere el carretó hi podem trobar els **ganivets** que, agafats a un bastiment -o esconelles- anaven tallant i esponjant la palla que després serviria per a les bísties.

erer: /ə're/ m. Garbell gros d'espart o jonc per a porgar el gra a l'era. (DIEC). (veg. **garbell**). Es fa servir per llevar la pols de l'arròs.

ererador: /ərerə'ðo/ m. i f. Base feta a posta per enganxar l'erer, fet amb forques o amb una branca d'arbre.

espigolador: Ganxos que serveixen per aplegar les espigues que hi ha al sementer després de la segada.

forca: /'forkə/ f. Pal amb dues o més puntes o branques en un extrem que serveix per a regirar, apilotar, palla, fems, etc., agafar i carregar garbes, feixos. (DIEC). A l'era arrossera, una parella de forques aguanten l'erer, sempre i quan no s'usi un pal amb dues branques.

pala d'era: Pala de fusta que serveix per acabar de ventar el gra damunt l'era.

I Feines

palladors: /əspəə'ðos/ Forca de pues llargues i corbades que serveix per llevar la palla després de la primera batuda. Sin. **pallera**.

pallús: /pə'us/ Rebuig de la palla. (DIEC).

porgueres: /por'ɣerəs/ Allò que queda en el garbell després de passar-hi el blat o altre cereal, la farina, etc. (DCVB). «Es València va gros/ amb nou o deu bergantelles./ Lo que caven ses femelles/ sé cert que seran porgueres/ per llarg que sia s'arrós». (Cançó popular. Sa Plaça, 9). Loc. *Fer les porgueres grosses*, vol dir tudar molt, deixar a la coa del munt molt de gra quan s'ha batut damunt l'era.

ram: Feix corbat d'ullastre sec fermat que serveix per agranar l'era.

tiràs: /ti'ras/ Eina que consisteix en un tros de fusta plana fixada transversalment a l'extrem d'un mànec llarg, que serveix per a aplanar la terra o arreplegar el gra. (DIEC).

ventar s'arrós: /ven'tasə'rɔs/ Tirar enlaire (la batuda) perquè el vent separi del gra la palla, les volves, etc. (DIEC). Sin. **ventar sa palla**.

Brigada d'escuradors de síquies i canals devers 1930. ARM-AT 294. L'aigua havia de córrer per poder regar.

Plantada d'arròs. 1957. Arxiu Llabrés.

escampar guano: /əskəm'pa#g'wano/ m. Substància que es troba en algunes costes freqüentades per ocells marins, formada principalment per llurs excrements, molt rica en fosfats i en substàncies nitrogenades i per això emprada com a adob de les terres. (DIEC). Acció d'adobar la terra que es feia un cop a la plantació, a mitjan agost, després que li llevassin l'aigua i en tornàs a tenir de bona.

escarada: /əskə'raðə/ Contracte de treball a preu fet, en què es paga a tant la feina feta, i no a tant per unitat de temps. (DCVB).

escapollar: Escapçar; tallar la part extrema o superior d'una cosa. (DCVB). Quan es diu que només s'escapolla quan feim herba indica que que només es lleva la part superior de la planta, que no s'arrabassa d'arrel i que, per tant, tornarà a reprendre aviat. Sin. **escabotar herba**.

esclovellar: Llevar la clovella d'un fruit. (Diccionari d'Agricultura).

escurar: Fer net un conducte o receptacle del pòsit que hi ha deixat el pas d'un líquid. (DIEC).

escurador: /əskura'ðo/ m. i f. Persona que escura pous, canals, síquies, etc. (DIEC). Aquests jornalers s'encarregaven de mantenir les síquies i els canals ben nets de fang perquè l'aigua pogués córrer neta. Hi havia una brigada dedicada a aquesta tasca dura que els obligava sovint a ficar-se dins l'aigua per segar les males herbes. Feien servir ganxos, falç...

escurar canals: /əsku'ra#kə'nals/ Tasca de neteja dels canals per tal de millorar el moviment de l'aigua dins síquies i canals.

escurar solcs: Llevar la terra de dins els solcs per on corr l'aigua del rec.

espigregar: Treure les pedres d'un camp.

espigolar: v. tr. Collir (les espigues que han restat en un camp després de la sega). (DIEC). S'espigola en terra secana, dins els sementers per arreplegar espigues, grans i bajoques.

esquitxar: Llançar gotes disperses d'un líquid a distància. S'esquitxa amb pesticides químics per erradicar les males herbes. Sin. **mullar, remullar, esquitjar**.

estirar caps: Arreglar els caps dels solcs que s'han llaurat.

exsecallar: Llevar les branques supèrflues, malaltes o mortes d'un arbre perquè fructifiqui millor, per donar-li una forma determinada

Jornaleres planten arròs. ARM-AT 294. El sembren a goixos, cul darrere. Una dona els prepara les garbes i manats.

Plantada d'arròs devers 1957. Arxiu Llabrés. Calçons arromangats, peus en remull i un manat de brins d'arròs.

Homes que seguen canyet amb falcella. Hi ha mil hectàrees de canyet. Font, Marginàlia.

Sega de l'arròs. Font: Es Grif.

I Feines

o per produir fusta de qualitat. (Diccionari d'Agricultura).

femada: Fems que es posen en un camp. (DIEC).

fer herba: /fe#'erβə/ Tasca per la qual se solien llogar dones, que consistia en llevar les males herbes del sembrat. Nom genèric que, aplicat a l'arròs, es diu **birbar**. Es fa servir la xapeta i el xapó, com a eines principals.

fer estaquetes: Les carxofes, quan han acabat la temporada, es conserven i reutilitzen en forma d'estaca per poder replantar-les la temporada de davant.

garba: /gar'βə/ f. Feix d'espigues tallades. (DIEC). Normalment una garba són un grapat de gavelles, no moltes, quan es tracta de treure les garbes de dins un lloc enfangat. Unes cinc gavelles fan una garba.

garber: /gər'be/ Home que amb un vencill ajusta el blat segat fent-ne garbes i reunint aquestes en garberes. (DCVB). Sin. feixador.

fer garbes: Disposar en garbes. (DIEC). Les garbes es fermen de la part més propera a l'espiga d'arròs. Sin. **lligar garbes** /li'ɣa'ɣarβəs/ **fermar garbes amb un vencill; quallar garbes** /ko'la#'ɣarβəs/.

malavejar que les espigues quedin cabalenques: Esforçar-se, procurar que les espigues tenguin les mateixes dimensions.

Un home fa serres perquè l'herba i les arrels de canyet es podreixin. Tasca habitual de quan treien prat nou.

garbera, fer: /gər'berə/ Apilar garbes, col·locades ordenadament segons una disposició determinada. (DCVB). Solen tenir una disposició rodona. Sin. **agarbar** /gər'ba/.

garbejador: /gərβədʒə'ðo/ Persona que garbeja.

garbejar: /gərβə'dʒa/ Dur les garbes del sementar a l'era.

gavella: /gə'velə/ f. Conjunt de manats o falcades d'espigues que el segador pot enclore dins la mà i que després deposita en terra per formar, amb algunes gavelles, la garba. (DCVB). Un grapat de quatre o cinc gavelles fan una **garba**.

serrar garbes: /sə'ra#ɣarβəs/ Un cop fermades les garbes a prop de l'espiga, se serren i hi posen es rem a damunt perquè no se solli ni inflí.

I Feines

guaret: /goret/ i g^waret/ m. Terra de conreu que hom deixa sense sembrar durant un o més anys per tal que reposi. (DIEC).

jornal: /ʒor^rnal/ El que guanya un obrer pel treball d'un dia. (DIEC).

jornaler: /ʒornə^rle/ m. i f. Persona que treballa a jornal. (DIEC).

llaurar: Remoure la terra fent solcs amb l'arada.

llecor, donar: /lə^rko/ Suc vital, substàncies, sia de les plantes, sia de la terra de conreu, sia dels animals (Mall.). (DCVB). Es diu de l'acció d'adobar la terra per millorar-ne el rendiment.

manats, fer: /^rfe#məⁿnats/ Fer feixos de tiges, de bastons, etc., amb el que es pot agafar i dur amb la mà. Sin. **grapada plena; manoll:** /mono^j/ /mano^j/.

messes de segar i batre: /^rmesəs/ Temps de sega. Sembrats de plantes segadores, especialment cereals. (Diccionari d'Agricultura).

Sega de bova. Any 1998. Arxiu Llabrés.

Anar a fer messes significa llogar-se tres mesos d'estiu (juny, juliol i agost) per fer totes les tasques relacionades amb segar, espigolar i batre cereals.

mundar:* /mon^rda/ Esporgar la vinya, llevar-ne les sarments inútils (Benissa, Bocairent, Pego, Pollença, Muro). (DCVB).

plantar: /plən^rta/ Fixar a terra (un plançó, un esqueix, etc.) perquè hi arrel·li. (DIEC). Uns quants brins d'arròs ajuntats fan els guaixos que se planten al sementer.

arrabassar es planter: /rəβə^sasplən^rte/ Feina prèvia per a la sembra de l'arròs. Es preparaven en garbes fermades amb un jonc, que després escampaven pel conreu.

arrancador des planter:
/rəŋkə^rðo#ðəs#plən^rte/.

arròs barrejat: /ə^rɔzβərə^rdʒat/ Quan la plantació d'arròs no acaba de quallar del tot o quan el planter no va bé, es canvia la tècnica de plantar arròs per aquesta altra feta a grapades. Sin.

arròs escampat: /ə^rɔz#əskəm^rpat/; sembrar a eixams.

banyar l'arròs, posar-lo en remull:

/bə^rna#sə^rɔs/ /pozəl^rlonrəmu^j/ Les llavors de l'arròs són molt lleugeres. Per això es posa en saquetes perquè s'infl·i i s'assoli al fons. Quan comença a sallar o grellar el posen al planter.

I Feines

barques, fer: /'fe#'barkəs/ Planta d'arròs despres de la terra per l'acció del vent i de l'aigua en els primers dies d'estar transplantada, i que va surant per damunt l'aigua de l'arrossar (Val.). (DCVB). Com es veu, nom específic a l'Albufera i és l'acció de plantar sobre el que anomenen *faltes*. Sin. **replantar faltes**.

collidores: /koi'dorəs/ Dones encarregades de fer el trasplantament de l'arròs.

« En bon dia de Sant Pere
a missa no vaig anar
perquè me feren plantar
arròs bomba a s'Albufera. »
(Cançó popular. Sa Plaça, 9).

escampar l'arròs: /əskəm'pa'rɔs/ Sistema de sembrar el planter de l'arròs un cop ha nascut, nat.

fallada: Fallada o esterilitat de les espigues, provocada per diverses causes. (Enciclopedia). La fallada de l'arròs, mal del coll de l'arròs és causat pel fong *Pyricularia oryzae*, que necrosa els teixits del coll, o bé Dreschlera, que fa taques allargades.

plantador: /pləntə'do/ Tasca eminentment feta per dones, que sembren l'arròs dins les veles. Sin. **Sembrador**.

planter, fer: /'fesplən'te/ Conjunt de plantes destinades a ésser transplantades. (DIEC). El mes d'abril es preparen les llavors per fer el planter (una vintena part per terra que s'ha de conrar). Primerament, es posa

la llavor dins una saqueta, en remull, perquè és molt lleuger /zu'ze/. I després s'escampa dins els quadros amb poca aigua perquè aferri a baix. El planter, el feien darrere ses Punes, devora el Pinar, on hi ha avui l'hotel Gran Bahia.

plantar cul darrere:

/plən'ta#'kul#də'rerə/ A l'hora de plantar els goixos d'arròs diuen que ho fan reculant, van de cul darrere, cul per enrere, cul enrere. Al mateix temps, segueixen un ordre, és a dir, van a la par, a la distància d'una braçada de qui tenen devora a banda i banda. «*Quan veig que posen bandera, es meu cos no té repòs/ sa feina de plantar arròs/ és caminar cul darrere*». (Cançó popular. Sa Plaça, 9).

trasplantar: /trəsplən'ta/ Mudar (una planta) del lloc on està plantada a un altre. (DIEC). La primera tasca era fer el planter d'arròs i, quan estava a punt, es trasplantava a la terra de cultiu.

« Quinze dies de restoble
i altres tants de xeixa i blat
per un qui mai ha segat
per ella troba que és doble. »
(Cançó popular, DCVB).

restoble: /rəs'tobblə/ m. Segon any de sembrar una mateixa llavor en un camp. (DIEC).

saons, fer: Marques als solcs per indicar on s'havia de sembrar. (Font oral).

I Feines

Serrada de manades d'arròs amb la falç d'arrosser, molt més grossa que l'habitual. Arxiu Llabrés.

segar: /sə'ɣa/ v. tr. Tallar amb la falç o altra eina (les messes, l'herba). (DIEC). Feina que es fa, bàsicament, a l'hora d'aplegar l'arròs o qualsevol altre cereal.

segador: /sə'ɣa'do/ l. m. Persona que fa la feina de segar. ll. Que ja es pot segar. (DIEC).

segar arran d'aigua: /sə'ɣa#ran/ Segar al més a prop de l'aigua o de la terra que sigui possible. Sin. **segar a ras** /sə'ɣa#ras/ **segar a pis**.

segar bagatge: /sə'ɣa#βə'ɣadʒə/ Damunt el prim amb falcelles de mànec llarg segaven canyet, sesquera, sussori i tota herba que hi creixia. (Crònica de s'Albufera). Segar bagatge,

juntament amb la terra de pastures, era un dels drets comunals a determinades zones de l'Albufera. S'usava, el bagatge, per fer fems i també per fer formiguers. Veg. **bagatge**.

segar gram: /sə'raz'gram/ Tasca habitual del manteniment dels arrossars. Aquesta planta es fa als malecons, principalment l'agost. Veg. **gram**.

serres, fer: Tasca consistent en fer munts perpendiculars de terra fangosa i de males herbes per tal que la terra es vagi assecant, que es torri; i, al mateix temps, que es podresqui l'herba i servesqui de femada. És habitual de quan volen treure prat nou, és a dir, terra conrable dins l'Albufera.

Toni Coronell i Joan Gananci durant la sega d'arròs. Porten a la mà el falçó i la falç grossa. Any 1995. Arxiu Llabrés.

I Feines

solcar amb els peus: /sol'kamsospɛˈs/

Tasca que es realitza amb els peus per anar escampant el gra un cop batut en disposició de fileres cabalenques perquè s'assequi. En cas contrari, pot perdre qualitat.

solcar la terra: /sol'ka#sə#ˈtɛrə/ Fer solcs amb una arada. Sin. **llaurar**.

soll: /ˈsoʎ/ /ˈsoʎ/ Brutícia humida; matèria líquida o fangosa clara que embruta. (DCVB). Lloc on tenen els porcs per engreixar.

sollar: /soˈa/ Embrutar.

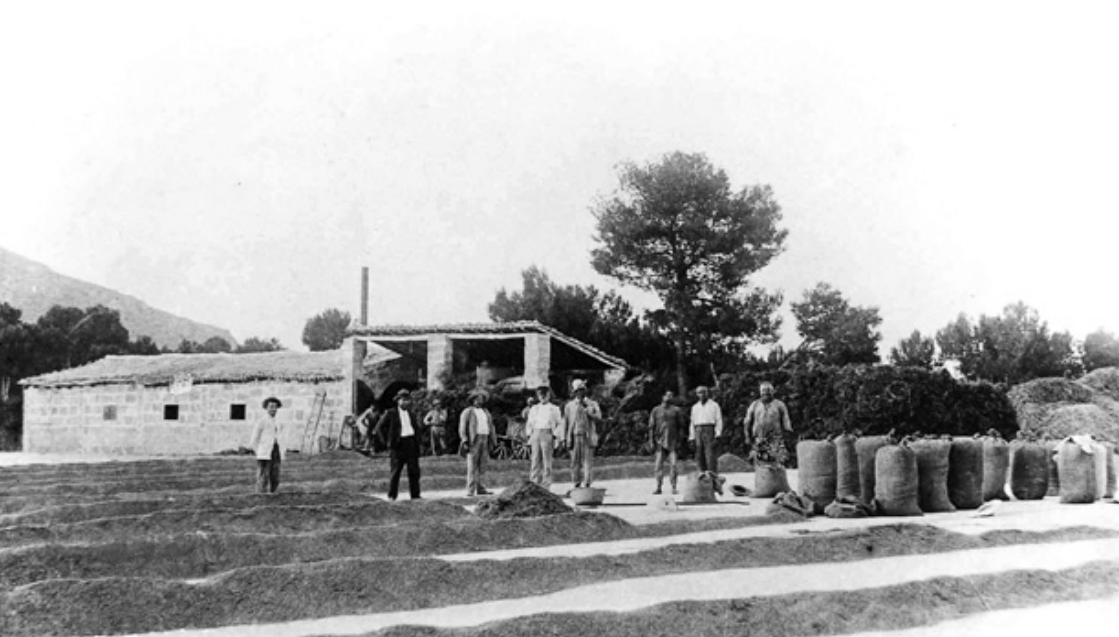
Triar: Separar un fruit, bessó, de la clovella. Triar bessons, triar mongetes...

Màquina batedora. Arribà devers el 1950. Font: Marginàlia.

Porga d'arròs damunt una era, amb l'erer i dues forques que fan d'ererador. 1995. Arxiu Llabrés.

Es magatzem, lloc on es batia i estotjava l'arròs; també li deien ses Eres. Avui hi ha el restaurant Los Patos. Arxiu Llabrés.

Tragí de carros carregats de sacs de patates. Estampa dels moments que venien després de la recol·lecció de patates o gra. Font: Marginàlia.

Ecuradors d'arròs, ben en remull, per tal de treure herbei i tota aquella herba que impedisís la lliure circulació de l'aigua. ARM-AT 294.

Estol de treballadors un cop acabada la collita de l'arròs. Homes i dones havien enllestit les garbes i les tenen sobre els carros per tragar-les a l'era. S'aprecia la indumentària. Arxiu Llabrés.

INDUMENTÀRIA

*A Muro per esser més
tenen capell de fer via
i es quatre més bandolers
el se posen cada dia.
(Cançó popular).*

Família plantant arròs devers 1958. Arxiu Llabrés. Porten capell, mocador pel cap, calçons fermats amb vetes, manegots...

■ Indumentària

bata: Peça de vestir originàriament llarga i amb mànigues, usada per a estar per casa o per a treballar. (DIEC).

botes d'aigua: Catiusques. Calçat de goma o cuir que cobreix el peu i part de la cama. Aquesta denominació prové d'una sarssuela estrenada el 1931, a Barcelona, titulada 'Katiuska, la mujer rusa' en què la protagonista sortia amb aquest calçat. Katiuska és un hipocòric de Katja, Ekaterina.

calçons: /kol'sons/.

calçons fermats amb vetes:

/kol'son#fər'matz#əm#'vətəs/.

calces: /'kalsəs/ Mitja. Fer calça.

calces fermades al genoll i sense peu:

Aquest és el tipus de calça usat per les dones que van a treballar als arrossars.

capell: /kə'peɫ/ Peça de vestir per tapar el cap contra el sol, el vent i el fred. En el cas que ens ocupa sol ser de punta arrodonida i, sovint, folrat de tela per sota. (DIEC). El solen dur de palmes, per tapar la cara i el clotell.

capell de fer via:* Capell de roba lleugera que es sol dur en l'estiu per anar pel camp o a la vorera de mar (sa Pobra). (DCVB).

cassot: /kəsɔt/ Espècie de camisa o brusa de cànem de sac, generalment retxada o dauada de blanc i blau, que és molt forta i la duen damunt l'altra roba els treballadors del camp per fer feina (Mall.). (DCVB). El cassot el duen els homes per treballar als arrossars,

però també per fer feina de trencadors de marès.

davantal: Peça de drap o de cuir que serveix per a resguardar el davant del vestit de la cintura per avall, o bé, de més, el pit. (DIEC).

manegots: /mənə'ɣɔts/ Mànigues postisses que s'usen en algunes feines per a protegir les mànigues del vestit. (DIEC). En duen les dones que treballen al camp, per defensar-se els braços i mans contra l'acció del sol o contra les esgarrinxades (Mall.). «Sempre perd es manegots/ no té tranc d'anar mudada,/ si se veu esser casada,/ pes carrer perdrà ets al-lots». (Cançó popular, DCVB).

màrfega: /'marfəɣə/ f. Sac gros ple de palla, espart, etc., que serveix de matalàs. (DIEC).

marinera: /'mari'nerə/ f. Peça de vestir amb mànigues, que cobreix el tronc fins a la cintura, com la que usen els mariners. (DIEC). Les usaven les dones que contraven arròs.

brusa: /'bruɜə/ f. Peça de vestir femenina, amb mànigues o sense, generalment cordada al davant, que cobreix el tronc. (DIEC). És més curta que no una marinera.

mocador: /mɔkə'ðo/ m. Peça quadrada de roba, generalment de lli, de cotó, de seda o de llana, que es destina a lligadura, a abrigall del cos, a fer farcells, etc. Duia un mocador de pita al cap. Mocador de coll. Mocador espatller. (DIEC). El mocador serveix per tapar el cap.

GESTIÓ DE L'AIGUA

*Es Senyor de s'Albufera
fa frente a un general
a cada cap de canal
hi ha posada bandera.
(Cançó popular. Sa Plaça, 9).*

Vista de veles d'arròs inundades i quasi netes de canyet. AMD.

■ Gestió de l'aigua

aigua pollada: /'ɛⁱgopə'laðə/ Xereca. Corrompre's un líquid. (DCVB). L'aigua embassada, és a dir, sense moviment, no és apta per al rec dels horts. Tampoc no ho és l'aigua que ha servit per inundar les veles d'arròs. Se'n diu que és aigua verinosa i que està rebollida. Aquesta és l'aigua que desaigua dels conreus a la síquia de l'aigua xereca o canal purgant. Sin. **aigua embassada** /'ɛⁱgombə'saðə/; **aigua entretinguda** /ɛⁱgontrətəŋ'guðə/; **aigua pantanosa** /'ɛⁱgo#pəntə'nozə/; **aigua podrida** /'ɛⁱgo#pro'ðiðə/; **aigua verinosa:** /'ɛⁱgovəri'nozə/; **aigua empantanada.**

aigua salabrosa: Aigua amb contingut elevat de sal.

aixeta: Forat del safareig per donar sortida a l'aigua (sa Pobla). Sin. **balonera.**

albelló: /ə^wbə'lo/ Síquia que fan en els camps de conreu, revestida de pedres grosses i reblida de terra, de manera que vaja per davall la terra, i que serveix per recollir l'aigua de pluja i evitar que hi haja moll (Mall.). Forat que comença un conducte subterrani d'aigües sobreres o inútils. (DCVB).

És important ressenyar que els albellons són canals artificials i subterranis, que serveixen sobretot per drenar i evitar l'embassament d'aigua quan hi ha barrumbades d'aigua. L'aigua brota durant mesos dels camps albellonats. En el conreu de l'arròs, els albellons són les síquies subterrànies que s'interconnecten.

« Bona amor des que no hi sou
m'han haguda de sainar;
sa sang per mes venes va
com albellons dins un pou . »
(Cançó popular DCVB).

albufera: /bu'ferə/ f. Llacuna litoral o lacustre tancada per un cordó sorrenc. (DIEC). Es connecta naturalment amb la mar a través de l'*Estany dels Ponts*, fins que al segle XIX es fa l'*Oberta*, sortida per on feia rompudes a les plenes. Les albuferes també surten a la mar per un canal o grau o bé per una gola.

amarar: Mullar (alguna cosa) de manera que el líquid la penetri, que absorbeixi la major quantitat possible de líquid. (DIEC). Loc. *Amarar la terra*, que quedi ben humida i, fins i tot, plena d'aigua.

amollar l'aigua: /mo'la'sɛⁱgo/ El regador, persona designada per l'Ajuntament per repartir l'aigua, obria el curs de l'aigua a les finques per torns. El senyal era una bandera de dos colors, negre i vermell. Quan l'aigua es girava tenien posada la bandera vermella.

balonera:* /bəlo'nerə/ Cada un dels forats que té el safareig per donar sortida a l'aigua de regar (Muro). (DCVB). Sin. **aixeta.**

bandera, posar: Senyal que hi havia a determinats llocs de l'Albufera que indicava quan tocava de regar un costat o l'altre.

bassa: Excavació o sot gros o petit que s'omple d'aigua. Zona pantanosa. (DIEC). En

■ Gestió de l'aigua

el cas de l'Albufera, zona també de pesca. Top. *bassa de s'Encant*. Tot i desapareguda, possiblement es refereixi al lloc comunal en què s'anava a pescar per després vendre'l a subhasta, a encant. Avui està ocupada per la depuradora. Sin. **estany, llacuna**.

boquera: /bo'kerə/ f. Portell obert en el marge que forma una síquia, per donar sortida o entrada a l'aigua. (DCVB). Obertura o portella mitjançant la qual s'omplen i buiden les veles d'arròs. Les boqueres d'enmig de les veles, alhora, serveixen per anivellar l'aigua. Hi sol haver tres boqueres. Una a cada cap, per on entra i surt l'aigua, i una enmig, que serveix per anivellar l'aigua amb altres finques. Per tapar les boqueres no hi ha cap eina especial, basta sovint una pedra, una post o un tauló.

calabruix de tramuntana: /kələ'bruf/ m. Precipitació en forma de grans blancs i opacs constituïts per una barreja de gel i neu, que es trenquen en caure a terra. Caure calabruix. (DIEC). Els vents i temporals de tramuntana són els més temuts pels pagesos. En aquest cas, els arrossers temen en especial les tempestes de final d'agost, durant les quals una calabruixada pot minvar considerablement la collita.

canal: /kə'nal/ m. Vall excavat a terra per posar en comunicació les aigües de rius, torrents, mars, etc., que constitueix generalment una via navegable. (DIEC). La majoria de canals de l'Albufera són artificials, obra del segle XIX i serveixen tant per interconnectar l'Albufera com per establir les vies de sortida d'aigua a la mar

Detall del Canal Riego, una obra faraònica que, en el seu temps, la convertí en el més llarg del món. ARM-AT 294.

I Gestió de l'aigua

per fer-ne la dessecació. La grandària d'un canal és allò que el diferencia d'una s'iquia. Top. *canal d'en Molines* servia per regar i dessecar alhora, amb pesca abundant. El tancaven amb taulons. El *canal de s'Ullastrar* treia l'aigua del *canal d'en Pujol* i dels arrossars. El *canal del Sol* servia de desaigua. El canal d'en Florit servia per dessecar. (Algebelí, 190).

Maquineta amb pales d'extracció d'aigua. N'hi havia tres. AMD.

canal d'aigua bona, dolça, neta: Via d'entrada de l'aigua bona que ha d'inundar els camps.

canal d'aigua xereca: D'aigua bruta; Sin. **canal purgant, s'iquia purgant.** El canal o s'iquia de l'*Ullastrar* feia aquesta funció.

canal Riego: Construcció faraònica de setanta quilòmetres de llargària, construïda al segle XIX per Bateman durant al projecte de dessecació de l'Albufera. Aquest compta encara amb nombrosos sifons subterranis i

alguns centenars de metres en bon estat de conservació. Transportava l'aigua de la *Font de Son Sant Joan* cap als distints cultius que s'estenien pels estanys eixuts i que, amb un prodigi d'enginyeria civil aconseguia travessar l'Albufera transportant l'aigua només per gravetat. Era el més gran del món en el seu moment: 14 llegües. (*Crònica de s'Albufera*).

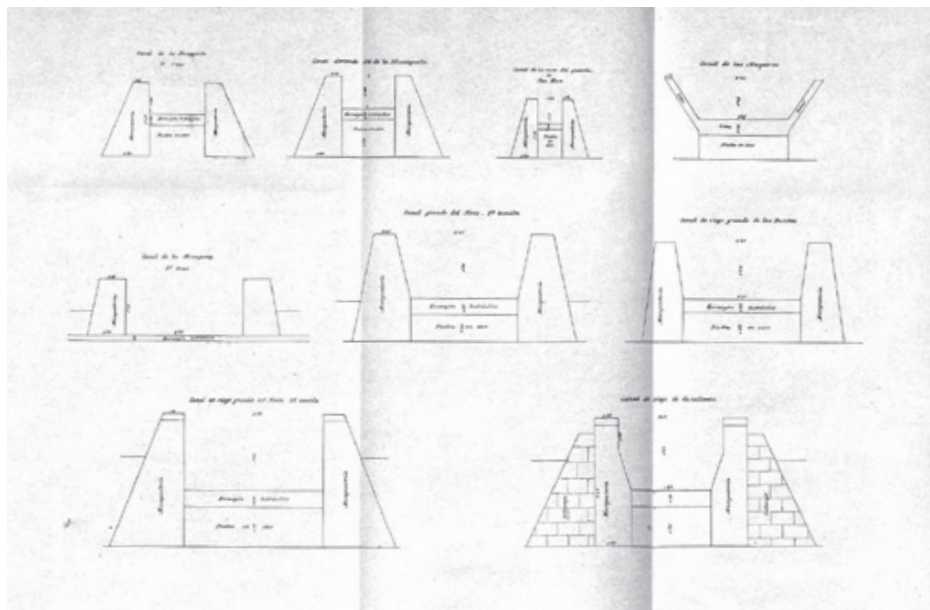
carrera: Canals per on poden navegar les pasteres.

córrer aigua: /ko're'igo/ L'aigua ha d'estar en moviment constant per tal que sigui apta per al cultiu. En cas contrari, l'aigua estancada provoca un ambient pútrid en què poden créixer focus d'infecció.

clivell: /kri'veΛ/ i /kli'veΛ/ Obertura estreta i llarguera, produïda a un cos per vellura, sequedat, malaltia, etc. (DCVB). Els clivells apareixen un cop s'ha eixugat una vela i indica la sequedat de la terra. Sin. **crull**.

comporta: /kom'pɔrtə/ f. Porta, generalment metàl·lica, emprada per graduar o impedir el pas de l'aigua en una resclosa, un dic o un rec. (DIEC). Comporta fa referència a les portes principals per amollar o aturar l'aigua cap a la s'iquia mestra per repartir el rec. Però també per impedir que les plenes de mar afectin els conreus. Top. *Malecò de sa Comporta*.

desert: Lloc on s'acumula el canyet i l'aigua no es pot veure. Contrari de **liser**. (*Terminología popular de los humedales*).

Disseny dels diferents tipus del canal Riego, extret de l'estudi de Cremades i Beneyto, enginyers encarregats d'estudiar, el 1900, la viabilitat del contru de l'arròs a l'Albufera.

Comportes que regulen el pas d'aigua. Ubicades entre el canal del Sol i el Gran Canal. Arxiu Llabrés.

I Gestió de l'aigua

dessecar: /dətsə'ka/ v. tr. Treure l'aigua (d'un lloc pantanós). (DIEC). Es diu en general l'acció que es feia per treure l'aigua de dins l'Albufera cap a la mar per tal de convertir-la en terreny apte per al conreu. Dessecar també indica l'acció de llevar l'aigua de dins una plantació arrossera, cosa que es feia un parell de vegades amb la intenció de canviar l'aigua, eliminar infeccions i també fer tasques de neteja d'herbes.

drenatge: Operació de llevar d'un terreny humit l'excés d'aigua a través de conductes o canals.

estany: Massa d'aigua relativament poc extensa dipositada en una depressió del terreny. (DIEC). Top. *estany d'en Mama*. Sinònim de **llac** i **bassa**.

font: Una font és una sortida natural d'aigua subterrània a la superfície del terreny; per tant, constitueix una zona de descàrrega preferencial de l'aigua de l'aqüífer. Top. *font de Son Sant Joan*, antigament *d'en Dolç* i *font Salada* (possiblement, tocaria ser font Selada, amagada).

llevar l'aigua: /lə'va'sɛɫɣo/ Acció que es fa al cap de vuit dies de sembrat l'arròs i ja ha aferrat. També es fa per eliminar plagues i per poder birbar. (Veg. **dessecar**).

lliser: /li'ze/ i /li'za/ Superfície d'aigües lliures, formant clapers més grans o més petits enmig de les immenses masses de canyet o sesquera; normalment d'escassa profunditat (màxim 30-40 cm) i que es

diferencien de les basses per aquesta raó, ja que en aquestes la profunditat pot ser d'uns quants metres. El contrast entre aquestes taques d'aigües lliures amb la massa vegetal que les rodeja és molt gran i són, en gran part, restes d'antics estanys que dominaven el paisatge abans de 1863. (Crònica de s'albufera) Top. *lliser de sa Sola*; *lliser Rodó*, *lliser de sa Ferradura*. Contrari de **desert**.

llot: /'lɔt/ Fang tou que es forma on hi ha aigües estancades, en els safarejos, etc., que deixen les aigües d'un riu o d'un llac. (DIEC).

malecò: /mələ'ko/ Terraplè que hi ha a les vores dels canals de regadiu, perquè puguin passar-hi les persones sense mullar-se els peus (Tortosa, Mall.) (DCVB). Els malecons poden ser de pedra o de fang. La mida és com el d'un camí de tres peus, tot i que n'hi ha d'amplària molt superior. Aquest també és un terme propi del conreu a l'Albufera. Una de les tasques habituals és la de 'fer malecons nets'. Top. *Malecò d'en Quequet*.

malecò de fang: Els habituals que es fan en els arrossars per dividir les finques de cultiu. S'han de mantenir. Als costats s'hi fa gram, que es serra i posa damunt el malecò.

malecò de pedra: Aquest nom el reben en especial els caminois construïts durant la dessecació de l'Albufera del XIX i que solen transcórrer devora del canal Riego, es Canalet.

malecons de marès: Són els darrers que

■ Gestió de l'aigua

es feren. Es fan servir cantons posats de pla per fer la mateixa feina que els malecons de fang, que trobam devora la *font de Son Sant Joan i Amarador*.

marjal:* /məɾ'ʒal/ Aiguamoll litoral. Topon. Sa Marjal: nom de les terres grosses de sa Pobla, prop de Sa Bufera (Mall.) (DCVB). Marjal és la terra bona per conrar i amb aigua abundant, que s'ha anat guanyant a l'Albufera.

marjaler:* /məɾʒə'le/ Nadiu de sa Pobla. (DCVB).

núvol: nivol* /ni'vol/ m. Núvol (Alcúdia, Muro). (DCVB). Encara que al DCVB indiqui la pronúncia com a mot pla, el més comú és sentir nivol com a paraula aguda. Sin. *Bubotes, enteranyinat, ennivolat*.

plena: /'plənə/ f. Fet d'eleva-se el nivell del mar, d'un riu. (DIEC). Les plenes a l'Albufera són en temps de pluges fortes que fan créixer considerablement el cabal d'aigua dels torrents de Muro i de Sant Miquel -Campanet- que hi desemboquen, les quals provoquen grans inundacions de l'Albufera, amb el consegüent perill per a la sembra i les pastures.

Les plenes tant poden ser de cap a la mar o quan la mar entra. La més nomenada, plena d'en Gelat, (1852). A la Punta des Vent en el lloc anomenat *s'Esperó*, hi havia una comporta gran de vaivé, que sostinguda per dues baules no deixava que l'aigua de la mar *entràs* cap al *Forcadet* i només deixava baixar l'aigua dolça. (*Crònica de s'Albufera*).

plena de mar: Quan apuja el nivell de la mar i entra dins l'Albufera, amb el risc que

Detall d'una síquia taponada amb una post, que fa de portella. La distribució de l'aigua a les finques era un dels aspectes més importants. ARM-AT 294.

■ Gestió de l'aigua

els conreus patesquin l'aigua salabrosa. La via principal d'entrada és el Gran Canal i, d'allà, es pot estendre cap a d'altres canals i síquies (*canal Ferragut i els Colombars*). Es produeixen amb les baixes pressions durant l'hivern; i durant les rissagues d'estiu, de juny.

seca de mar: Per efecte de les altes pressions es dona l'efecte contrari a les plenes de mar provocant baixades del nivell considerables. (*Crònica de s'Albufera*).

portella: /portéla/ Post o làmina de fusta que serveix per tancar i obrir el pas de l'aigua en els recs de molins o síquies. (DCVB). Peça amb la qual es tanca l'aigua d'accés a una vela o una síquia. Si és grossa, la síquia, es fan servir taulons.

prat: /pə'rat/ i /prat/ Extensió de terra abundant d'aigua, regada directament per una font (Mall.). (DCVB). Quan un topònim du aquesta paraula indica que o bé és o bé ha estat una zona humida d'aigua embassada. Top. *Prat d'en Joi*.

treure prat nou: Tasca de condicionar un tros d'Albufera i convertir-la en terreny apte per al conreu. Mentre durava aquesta tasca de roturació no es pagava ni impostos ni contribucions. Sin. **eixemar**.

prim: Casta de terreny improductiu. A la zona de l'Albufera és un terreny amb un poc d'aigua per damunt, que dona poc rendiment malgrat s'hagi pogut sembrar qualche temporada, en especial després de la dessecació. Aquí s'hi segava el bagatge, principalment.

rec: /'rek/ m. Canal per on es condueixen les aigües per regar. (DIEC). Però també: Solc fet a terra per plantar-hi hortalisses. (DCVB). S'adiu també al nom dels solcs per on fa passar l'aigua als camps per tal que arribi a les hortalisses i arbres sembrats, en especial dins les rotes.

regador: /rəɣə'ðo/ i /reɣə'ðo/ Jornaler destinat a repartir l'aigua a les finques mitjançant síquies i canals. Ha de tenir cura de tenir canals i síquies netes, en especial si va plena d'herbei. Era nomenat per l'Ajuntament. Sin. **boquerer**.

donar aigua: /do'nɛ'go/ Acció que feia el regador d'amollar l'aigua als conradors segons el torn que els pertocàs.

regar: /rə'ɣa/ i /re'ɣa/ v. tr. Espargir aigua sobre la superfície (d'una terra) per fornir-li la humitat necessària per a les plantes. (DIEC).

roig: /'rɔtʃ/ Quan hi ha torrentada, l'aigua baixa roja i es coneix amb aquests noms, roig i *rojada*. Quan el roig arriba a *Can Blau*, s'escampa la notícia i és l'hora dels pescadors de cuc o cucada. De la famosa Plena d'en Gelat de l'any 1852 en Corró ens diu «...i contenen ets homos vells per cosa certa que es roig arribà fins a Ciutadella». (*Crònica de s'Albufera*).

saó: /sə'vo/ f. Grau d'humitat d'una terra que és suficient per produir fruit, per llaurar o per sembrar, especialment després d'haver plogut. (Diccionari d'Agricultura). Estat de la terra, resultat d'una ploguda, que la fa particularment apta per sembrar-hi i treballar-la. (DIEC).

I Gestió de l'aigua

sifó: Part d'un tub de conducció d'aigua en forma de U amb què se salva una depressió del terreny, un riu, un canal... (DIEC). Els sifons es construïren durant la dessecació i amb la construcció del canal Riego i serveixen per dur aigua de part a banda de l'Albufera. Travessen subterràniament síquies i fins i tot canals grossos. És un lloc ideal per fer-hi una bona pescada. Sifons: del Gran Canal, 105m; sifó de Can Blau, 45m; Can Moix, 90m; Son Carbonell, 30m.

sínia: /'sini/ f. Màquina d'elevat aigua subterrània, especialment de pous poc profunds, que consisteix en una roda horitzontal, accionada per un animal que dóna voltes, que engrana amb una altra roda vertical que mou una sèrie de catúfos al llarg d'una cadena sense fi, la part inferior de la qual va submergida en l'aigua. (Diccionari d'Agricultura). La marjal tenia un nombre molt elevat de sínies per treure aigua i regar el camp; de fet, es calcula que n'hi havia 2.000, segons l'apeo de Martín de Garay, fet el 1817. Històricament, les sínies anaren en aquest ordre: sínies de caduf, sínies de podal de ferro i sínies de cadena.

bracerol:* /brəse'ɾɔl/ m. Cada un dels barrons que van col·locats verticalment tot al voltant del rodet de la sínia, i amb els quals engranaven les pintes de la roda (Muro, Sencelles). (DCVB).

cadell: Peça de ferro o de fusta que està en contacte amb una roda dentada i serveix per aturar-la de voltar en sentit contrari al normal. (DCVB).

caduf: /kə'duf/ Cadascun dels recipients que, lligats a una cadena o una roda, serveixen per extreure aigua dels pous, fer dragats o transportar materials, i que són buidats en arribar a una altura determinada.

coll:* /kɔʎ/ La part més prima de l'arbre de la sínia, que va subjecta entre el jou i la tortuga. (DCVB).

mitjalluna:* /midʒə'luɲə/ Post semicircular que forma la paret posterior de la pastereta de la sínia i serveix per impedir que l'aigua dels cadufos torni caure dins el pou (Muro). (DCVB).

somerer:* /somə're/ m. Bastó que forma angle molt obtús, al qual va lligada la bístia que roda a la sínia (Muro). (DCVB).

síquia: f. Canal d'irrigació. Construccions artificials que serveixen per repartir l'aigua a les finques (DIEC). Entra a les finques per les boqueres.

síquia d'aigua bona: /'siki'ðe'ɣo'βɔnə/ Conducció d'aigua per la qual es dona aigua als conreus. *Ve del canal d'Amarador i de ses Puntes.*

síquia d'aigua xereca: /siki'ðe'ɣo'fə'rekə/ També dita canal purgant i canal del desaigua, és per on surt l'aigua que ha regat les veles. Sin. canal purgant. Top. *Síquia des Purgant.*

desaigua: /də'ze'ɣo/ Boquera per on surt l'aigua d'una finca, cap al canal purgant.

■ Gestió de l'aigua

torrar: /to'ra/ Es fa servir en relació amb la terra. Quan fan les tasques prèvies de preparació del camp per al conreu, el caven i giren la terra 'perquè torri' i estigui més ben preparada per al conreu.

trespèl:* /trəs'pəl/ Traspuar. Acció de trespelar (Mall.). «Ara pujarà es trespel»: ho diuen quan ha plogut molt, per indicar que es filtrarà dins els pous l'aigua absorbida per la terra i farà pujar el nivell d'aquells (sa Pobla). (DCVB). Els marjalers i albuferers anomenen així el nivell de la capa freàtica que, com se sap, és allà sovint molt alt. (*Crònica de s'Albufera*). Els pous de trespèl a Muro són aquells empedrats/emparedats que baixen fins el nivell freàtic. En diuen pouetons. Mot usual de sa Pobla i Muro.

pouetó de trespèl: /povə'to/ Pou de poca fondària (10 m) que es troba als llocs

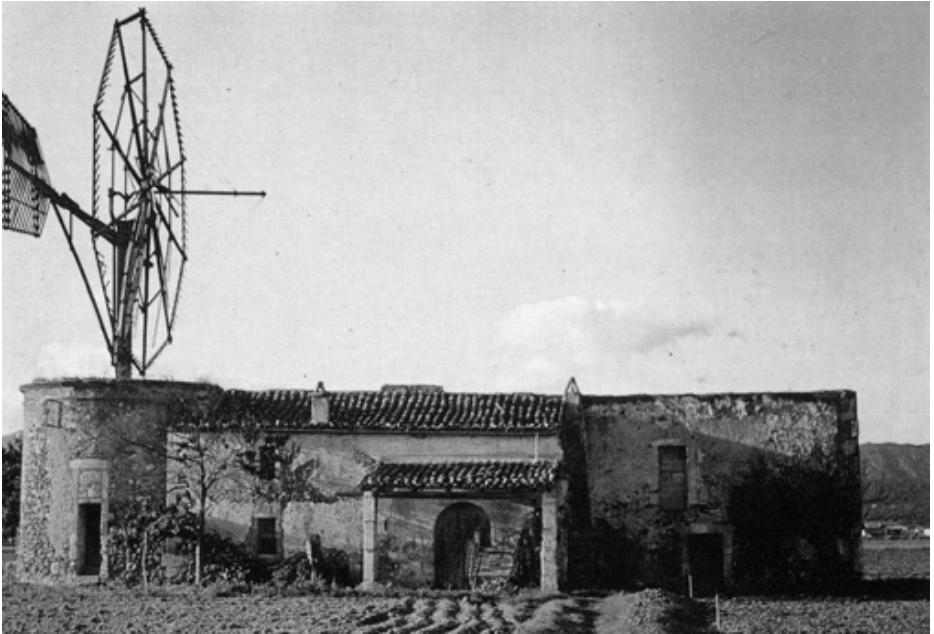
on se solia batre per tal de poder ajudar a fer era, però també per abeurar les bèsties i mantenir petits conreus. Tenen poca fondària perquè el trespèl és amunt.

ullal: /u'al/ m. Font subaquàtica, sobretot en espais d'aiguamoll o albuferes. (DIEC). Els ullals són descrits com a clots per on brolla l'aigua, habituals als torrents i a Son Carbonell i Sa Font. Top. *Es Ullalets; Ullal d'en Garrut; sa Font Salada, redol d'ullals*, ara tapats amb cendres de GESA.

Infernets, es: Topònim. Amb aquesta metàfora es designa el rotlle d'ullals situats al cap de la s'íquia d'en Neca, dins *Son Carbonell*. Els albuferers aixecaven la terra voltant els ullals i aconseguien mantenir el nivell de l'aigua i sembraven tota casta d'hortalisses.

Els principals ponts de l'Albufera són: Can Blau i Son Carbonell, de ferro; sa Roca, Son Vivot, Son Senyor; i el de ses Casetes, conegut avui com el pont dels anglesos. La imatge del pont de ferro amb el canal net. AMD.

Son Amer, la més avançada de les possessions de marjal, vora el torrent de Muro i vora el prat. (Fot. Guillem Mestre). Marginàlia.

Una sínia, relíquia de la marjal sarraïna. (Fot. J. Mascaró P.). Marginàlia.

■ Gestió de l'aigua

Pont de sa Roca, devora les cases de recepció actuals. S'hi observen joves amb bicicleta, principal mitjà de transport d'aleshores. AMD.

Màquina dragadora en plena activitat, possiblement la mateixa que va fer les tasques d'adequació del puig Major per als nord-americans.

ARRÒS

*Arròs arròs, Magdalena
Magdalena, arròs arròs
es peix de la mar més gros
s'anomena una balena.*

El canal Loco. A l'esquerra, un arrossar; al centre, un home sobre una passera o passadora. ARM-AT 294.

I Arròs

arròs: Planta de la família de les gramínies, de tija foliosa, fulles auriculades a la base i espiguetes en panícula laxa, finalment penjant, conrada extensament en climes càlids o benignes i terrenys inundables corresponent a diverses varietats d'*Oryza sativa*, provinent del sud-est asiàtic, i també a diverses varietats d'*Oryza glaberrima*, originària de l'Àfrica tropical occidental.

arròs balilla: El 1941, aquest arròs substituï el benlloc. Aquest dona símptomes de cansament.

arròs balilla per sollana: També conegut com a **secretari**, és una varietat d'arròs obtinguda per encreuament de les varietats Balilla i Sollana al Centre d'investigació d'arròs de Sueca en 1960. En 1966 ja es cultivava amb aquesta varietat el 40% de la superfície arrossera de l'estat. Les seues característiques són semblants a l'arròs Bomba, tot i que és més econòmic. (Wikipedia).

arròs panxa blanca:* Arròs panxa-blanca (Muro). (DCVB). Una de les tres varietats més habituals de l'Albufera. Sembla que exigent amb els nutrients. Muro d'Alcoi té la denominació d'origen de l'arròs panxa blanca.

arròs benlloc: /beʎ'ʎɔt/ i /beʎ'ʎɔk/ És de gra rodonet i espiga molt espessa, grana molt i és el més bo després del bomba. Aquest arròs substituï el moncalí a principi de segle XX, a causa de la seva fallada.

arròs bomba: /ə'ɾɔz'bombə/ És el més gros i estufadís i el més gustós (Val.); el guisen principalment amb brou de carn, i per això en diuen també arròs de carn (Ariany); també li diuen arròs bombo o bombet (Ariany). (DCVB). Un arròs resistent i fet a tota prova, fins i tot productiu en terrenys pobres. El més ben pagat i més conrat de l'Albufera. Tot i que és espolsadís.

arròs bombita: /ə'ɾɔs#bom'bita/ i /ə'ɾɔs#bom'bətə/ Varietat d'arròs pròpia de l'Albufera de Muro, resultat de barrejar les dues principals varietats sembrades: arròs bomba i moncalí. El va fer un murer (Lluc, 720). És l'arròs **bombeta** que planten i venen avui a sa Pobla: «*És més fluix i més gros i es va haver de vendre com bomba, una altra varietat no tan bona. El bombeta just és a Mallorca. La diferència també és en el gust. En una paella l'arròs no es tira mai. És més bo fet i menjat l'endemà que no menjat tot d'una*» (Diari de Balears).

« Dins sa font hi han trobat
un goix d'arròs de primera
i se l'han duit a Ciutat
per mostrar a n'en Torrella. »
(Cançó popular).

arròs moncalí: /ə'ɾɔz#monkə'li/ /
məncə'li/ /monki'li/ És més petit que
l'arròs bomba i no gaire bo, i ja no el cultiven
gaire perquè sovint falla. (Revista Lluc, 720).

arròs salmeron: Arròs duit des de l'arrossar
de Salmeron, a Múrcia.

I Arròs

arròs sollana: Propi d'aquest poble del País Valencià, històricament arrosser.

arrossar: /əro'sal/ i /əro'sa/ Camp plantat d'arròs. (DIEC).

arrosser: /əro'se/ Persona que conra arròs. (DIEC).

arrossera: Garbellat que serveix de triadora d'arròs per llevar-li insectes i altres impureses.

arrossó: /əro'so/ Trossets d'arròs que es rompen quan es pela. Fa referència en especial a l'ull de l'arròs. També s'aprofita per a les bísties, per fer sofrit, amb un pilot de sobrassada...

arròs badat: /ə'rɔs/ Es diu de l'arròs que s'infla dins l'olla perquè o bé és massa cuit o bé ja fa temps que ho és. Aquest arròs es desfà i fa que el brou sigui més espès. Sin.

arròs estufat: /əstu'fat/ i /əsto'vat/ **arròs eixancat.**

bri: m. Tija prima que arrenca de l'aparell subterrani en plantes com el blat, el cànem, etc. (DIEC). Cada ull de la planta seria un bri. Els més mústics es fan servir per fermar garbes un cop es cull l'arròs; també es fan servir a goixos.

bromar: Certs llegums, fer-se malbé per efecte de les bromes o boires. (DIEC). L'elevada humitat de les rotes i les veles provoquen que determinats llegums no siguin del tot aptes per al conreu perquè es bremen.

canya de s'arròs: Tija de l'arròs.

clovella: L'arròs s'esquilla, és a dir, se'n lleva la part exterior, que no és comestible. És de color marró fluix, dit ros. Baldament hi haguí una màquina de pelar arròs, les cases particulars tenien una **arrossera** per anar-lo destriant per pelar-lo així com en necessitaven i el pelaven amb la **peladora d'arròs**, una massa de ferro amb mànec llarguer. Sin. **closca**.

espiga: Conjunt de grans disposats al llarg d'un eix comú que forma la part terminal de les tiges o cames de la majoria de cereals i de gramínies silvestres.

espigar: Els cereals, treure espiga. (DIEC). Vegeu **rem**.

esplet: Collita.

espolsadís: /əspolsə'dis/ Qualitat negativa que té l'espiga d'arròs que fa que li caiguin els grans amb facilitat, que els perdi. Per exemple, l'arròs panxa blanca i el bomba es diu que són més espolsadissos que no el bombita.

farina d'arròs: La farina d'arròs és usada per als porcs o les gallines. Però també, en temps de penúria (1937-1945) es donava a les famílies com a aliment en la carta de racionament.

guaix: /gɔʃ/ Tija que, juntament amb d'altres, neix d'un gra, d'una llavor. (DIEC). Un guaix és un manat de brins d'arròs,

I Arròs

la mesura amb què es treu del planter i després també es planta. Sembren a guaixos encreuats. Sin. **goixet**

guaixos encreuats: /'gɔʃozənkɾə'vats/ Els guaixos es sembren en línies diagonals o rombes per tal de facilitar que l'aigua corri pels cultius i es vagi refrescant. I també per returar l'escorrentia.

guaixar: /go'ʃa/ m. Tija que, juntament amb d'altres, neix d'un gra, d'una llavor. (DIEC). Es diu quan la planta de l'arròs comença a treure ulls de davall la terra.

granat o rem madur: Que té el gra ben format. (DIEC).

grellar: /gre'ʎa/ Treure grells, començar a germinar. (DCVB). Fase del planter en què germina l'arròs que està en remull per començar a fer el planter. sin. **treure brulla**, /'trɛ'wɾə#'buə/ /'trɛ'wɾə#'bruə/ **treure ull**, /'trɛ'wɾuʝ/, **brotar, començar a sallar**.

mota: /'mɔtə/ Conjunt espès de brins o tiges d'una planta. (DCVB).

mústic: /mos'tiʝ/ adj. Que s'ha dessecat per l'excés de sol, per la falta d'humitat. Pansit (DIEC). Es diu dels brins que tenen més mal aspecte, que es fan servir per fer garbes d'arròs quan les cullen; també es fan servir joncs.

palla d'arròs: f. Conjunt de les tiges d'alguns cereals, especialment del blat, després de la batuda i separada del gra,

emprat com a farratge, per fer el llit del bestiar, per embalar, per emplenar (DIEC). En el cas de les nostres entrevistades, també l'usaven per tirar davall les vaques. Per això la tenien al sostre. Sin. **palla buida**.

picar-se l'arròs: Començar a corcar-se, a arnar-se. (DIEC). Sin. **bromar-se**.

pelleta: L'arròs té, abans que la clovella, una pellofa exterior. De vegades se'n diu esquellat. Un cop llevada la clovella l'arròs és més blanquinós.

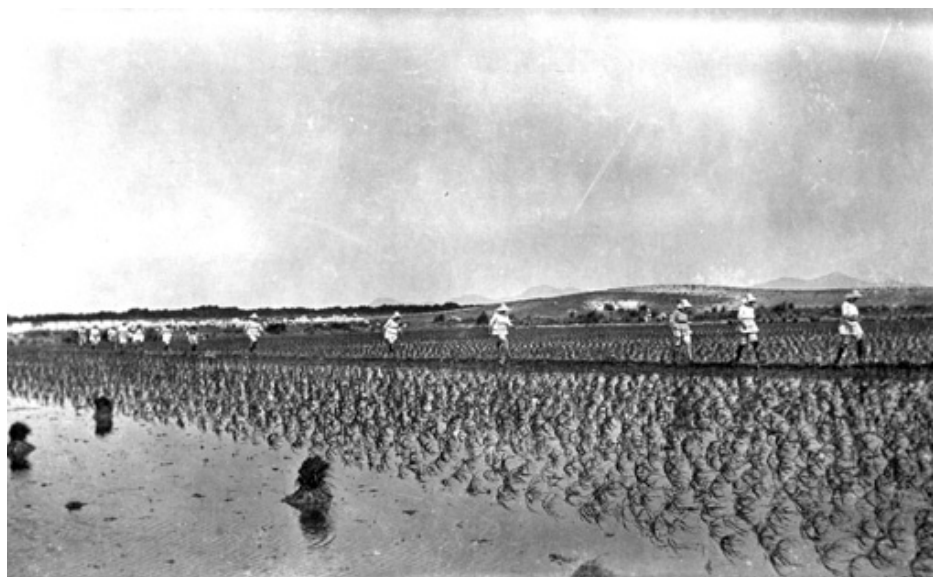
rem: Conjunt de qualssevol altres fruits agrupats al volt d'un eix ramificat, a la manera del fruit del cep o parra. (DCVB). Forma dialectal per denominar l'espiga de l'arròs. Sin. **espiga d'arròs, rem de s'arròs**.

ros: Dit de l'arròs sense pelar.

rostoll: Part de les tiges de blat, de sègol, d'ordi, etc., que romanen al camp després de la sega. (DIEC).

tornar lleig: Indici visual que el gra d'arròs es pot començar a tudar mentre s'asseca.

vermellós, tornar: Síntoma de paràsits criptogràmics *-Puccinia graminis-* que provoca que l'arròs prengui un color vermellós. Normalment es resol buidant durant dos o tres dies la vela. Sin. **encourar**. També es denomina així l'arròs que ha quedat tenyit per la closca a causa de la humitat.

Estol de plantadores que caminen damunt un malecó. S'aprecien els goixos d'arròs sembrats encreuats i les garbes escampades per facilitar la feina de les jornaleres. ARM-AT 294.

Caseta coneguda com a Can Gener, just devora Can Blau. Arxiu Llabrés.

Quadros de planter ben definits. D'aquí es duïen a les veles. ARM-AT 294.

Quadros de planter amb les siques separades per un malecò. ARM-AT 294.

TELERS I CÀNEM

*Una dona per filar
ha de mester una filova
un fus i una debanadora
i un aspi per aspiar.*

(Arts i oficis d'antany, II).

La indústria del cànyom, des de la mota fins a les teles ja teixides i ajustades. Marginàlia. Arxiu Llabrés.

■ Telers i cànem

A Muro i sa Pobla es va conrar cànem per fer-ne teixits durant molt temps –des de l'Edat Mitjana fins al s. XX-. Era una activitat complementària a l'agrícola o a la de trencador de marès. El cultiu se concentrava a zones de marjal i en especial Son Serra, Son Sant Martí i Son Sant Joan. Les explotacions oscil·laven entre mig quartó i una quarterada. Era una tasca que es considerava malsana, tant la d'amarar cànem com la de trencar-lo i espadar-lo.

El plantaven devers el març i el segaven devers Sant Jaume. El deixaven assecar quinze o vint dies i li espolsaven les fulles i en triaven la llavor per fer planter. Després, el colgaven a feixos de garbes dins aigua que corrés, que podia ser l'Albufera, una síquia o un safareig. Hi anava, a Amarador, gent de Sineu i Sant Joan, a part dels murers i poblers.

Al cap de quinze dies, el posaven a assecar una setmana llarga. Després, a les plantes mascles les espolsaven perquè amollassin la llavor. Mentre que les plantes femelles eren les usades per trencar.

La mateixa empresa -sovint familiar- que conrava cànem, també es dedicava a convertir-lo en fibra per teixir. Hi havia tres categories, de millor a pitjor: bri, clarell i estopa. El trencaven dins el mes de setembre.

Es data l'aturada d'aquesta activitat econòmica devers el 1917. Les fonts orals assenyalen una malaltia com a detonant. Potser va acabar el conreu del cànem a causa dels efectes de la dessecació, pels canvis industrials o per la competència amb l'aigua i d'altres cultius nous. (*Conreu del cànem a Muro*. Maria Cerdó). A més, coincideix amb l'obertura de la fàbrica de paper. La gent es va tirar a segar garbes de canyet per vendre a la fàbrica de paper. I també es giraren cap a les plantacions d'arròs. El rendiment econòmic era superior.

També s'ha de tenir en compte que a principi de segle XX començaren a introduir-se teixits de fora de Mallorca i la gent els preferia a la tela basta del cànem. Possiblement, Josep Bibiloni -murer- fou un dels darrers teixidors de cànem de Muro.

El cànem ha estat molt usat com a fibra tèxtil per fer les 'espargates' i tot tipus de roba de vestir (davantals, llençols, faldons, cassots, tovalloles, gonelles, estovalles, camises, etc.). I era essencial en el parament matrimonial -caixada, en el cas de la dona-. També se'n fan cordes per subjectar la pell dels tambors. Fa més de tres mil anys que s'usa, tot i que els croats la introduïren a Europa a l'Edat Mitjana per fer cordes. Top. *Camí des Cànyom*.

■ Telers i cànem

amarar: Tenir (el lli, el cànem i altres vegetals) llarg temps en aigua per fer-ne fermentar les parts llenyoses i poder-ne separar les fibres de la canya. (DIEC). El cànem era posat a cavallons en remull durant una setmana aproximadament per fer-lo reblanir, perquè **cogués**. Top. *Amarador*, on hi havia una família que s'encarregava del manteniment del lloc.

amerim:* /əmə'rim/ m. Substància que surt del cànem mentre fermenta (Muro). (DCVB). Derivat d'amarar el cànem.

aspiar: Debanar, fer (troques), amb l'aspi. (DIEC).

« *Home que aspia i no debana
o fa osques a un fus,
o té s'enteniment fluix
o sa closca des cap vana.* »
(*Cançó popular, DCVB*).

àspit:* /'aspit/ Aspi, instrument per fer troques del fil (Calasseit, Muro, Inca). (DCVB).

bou: Corda garrotera, o sia, corda que serveix per fermar en tota sa llargària la carretada de garbes. (DCVB). Usaven tres vencisos per fermar una gavella o cavalló, abans d'amarar el cànem.

brinet: Fibra de cànem de primera qualitat. (DIEC). Teixit de drap mallorquí en què l'ordir i el reblir és de bri filat molt prim. (DCVB).

cabdell: /kəd'deΛ/ i /kər'deΛ/ Bolic de fil debanat. (DIEC). Sin. **troca**.

campanar:* Cadascun dels dos petits muntants on van les currioles per fer pujar i baixar les calades per anar teixint en el teler (Lledó, sa Pobla). (DCVB).

cànem: /'kaŋom/ *Cannabis sativa*. m. Planta anual dioica de la família de les cannabàcies, de fulles palmatisectes, amb les flors masculines disposades en panícula i les femenines en glomèrul, originària d'Àsia central i cultivada extensament per obtenir-ne les fibres i les llavors. (DIEC).

cànem blanc: Cànem sembrat a terra secana que no arriba a granar per falta d'aigua.

cànem negre: Cànem de reguiu de color fosc que dona la llavor. No és tan bo com l'altre.

canyamet: Drap de cuina per eixugar les mans. (DCVB). Drap fi.

canyamó: Roba de punt.

cànyom: Sin. **torcaboques**, **pedaç**, **drap**, **davantall de cuina per eixugar-se les mans**.

caldera: Vas de metall, gran i rodó, que serveix per a escalfar aigua, fer-la bullir, etc. (DIEC). La caldera serveix per encalenticar aigua per fer lleixivada i s'usa en el procés d'emblanquinar el cànem.

canó: Tros de canya que serveix com a rodet per embolicar-hi fil els teixidors, cosidores,

■ Telers i cànem

etc. (DCVB). Es posaven dins una 'barqueta' i teixien la roba als telers.

caramell: Cordell prim de cànem. (DIEC). Filaments de cànem que cauen en espadar-lo. (DCVB).

cavallet:* Conjunt d'una barra de fusta horitzontal i una altra de vertical que sosté aquella, damunt la qual es posa un cap de l'aplegador quan el teixidor ha d'ensabonar el fil (Sineu, sa Pobla). (DCVB).

cendrer: Tros de roba rodona enmig de la qual es posa cendra del forn amb aigua calenta a sobre per emblanquinar el cànem. Es posava dins el cossi amb una vintena de rams.

cossi: Gran recipient de terrissa, de fusta o de metall, de forma troncocònica invertida i amb un forat a la part inferior, que serveix per a col·locar-hi la roba i fer la bugada. (DCVB). Aquest recipient el trobam situat molt a prop de la foganya des d'on s'hi abocava tant l'aigua calenta de la caldera com també la cendra per fer lleixivada. En el cas del cànem, la lleixivada servia per fer tornar blanca la fibra que s'havia de filar.

debanadora: Aparell compost d'una mena de gàbia de barretes o canyes, que té forma lleugerament cònica i serveix per a debanar el fil. (DCVB).

debanar: Anar prenent (el fil d'una troca, un cable, una corda, etc.) i enrotllant-lo formant un cabdell, omplint un rodet, etc. (DIEC).

drap: Es diu de la roba o teixit fet de cànem o lli.

espadar: Tupar el cànem o el lli amb l'espadella, després de bregar-lo, per fer-ne caure l'aresta. (DCVB). Es feia després d'haver amarat la canya del cànem, la caramuixa, /karəmutʃa/ i, a cops, li llevaven les busques.

«*Jo som anat a espadar
passat la Mare de déu
pensant en s'estimat meu
m'he pegat damunt sa mà.*»
(Els nostres arts i oficis d'antany, II).

espadella: Eina de fust, semblant a una espasa de fulla molt ampla, que serveix per tupar el cànem i el lli després de bregats, per llevar-ne les arestes que no s'han eliminat en l'operació de bregar-lo. (DCVB). Sin. **espadí**.

«*Amb so so de s'espadella
saps que hi fa de bon cantar
i de tant en tant pegar
qualque cop a sa gonella.*»
(Rafel Tugores, Pelut. Arts i oficis d'antany, II).

espolsar cànem: Llevar les fulles i les llavors de la planta, com a tasca prèvia i posterior a la d'amarar-lo.

estopa: Part basta que se separa del lli o del cànem en pentinar-los. (DIEC). Tela teixida amb aquest fil. «Qui fila estopa, no berena ni sopa; qui fila bri, berena demati». (DCVB). S'usa per fer davantals i cassots.

■ Telers i cànem

filador: Persona dedicada a filar qualsevol matèria tèxtil. (DIEC). Tasca realitzada en especial durant els vespres.

«*Filau filau, filadores
filau filau, que convé
perquè ses debanadores
ja no tenen res que fer.*»
(Cançó popular, DCVB).

filar: Obtenir fil (de qualsevol fibra tèxtil). Filar lli, cànem, cotó... (DIEC).

filosa: /fi'lovə/ Instrument per **filar** a mà que consisteix en un bastó, generalment de canya, de sis pams de llarg. Mig pam abans la canya s'esbrella i s'eixampla amb verducs -branques flexibles- perquè no abaixi l'estopa que s'ha de filar. (*Revista Algebelí*, 19).

formiguer, fer: /formi'ye/ Boïc. Pilot de llenya seca i de brossa cobert de terra, que es crema i s'escampa com a adob. (DIEC). Aquesta feina era usada de forma especial en les tasques prèvies per plantar cànem, perquè es creia que així es podia fer lleixivada, és a dir, netejar la terra de bacteries.

fus: Barreta rodona de fusta que va aprimant-se des del mig cap als dos extrems i serveix, en la filatura a mà, per torçar el fil i enrotllar-lo a mesura que es forma. Sin. **trompitxo, baldufa.**

estrenyedor:* /əstrəɲə'do/ En el teler,

barra que serveix per fer voltar i tenir subjecte l'aplegador del fil (sa Pobla). (DCVB).

giradora: /ʒirə'ðorə/ Barra de ferro plana, amb forats, que serveix per posar i ordir el fil a l'ordidor (sa Pobla). (DCVB).

llançadora: Peça generalment de fusta, en forma de barca amb les extremitats afusades i guarnides amb punta de ferro, que s'usa per teixir i que es fa servir per inserir el fil de trama dins la calada. (DIEC).

maç:* /'mas/ Feixet. Conjunt de devers quinze cerros de cànem composts un damunt l'altre i entorcillats (Muro). (DCVB). Loc. *fer maços*.

maça: Instrument de fusta de capolar lli, cànem, espart, etc. (DIEC).

marxando: Venedor ambulat, que compra els maços de cànem.

moixell: /mu'jeɫə/ Bolic o manyoc de cànem, de lli, de cotó, etc., disposat per filar-lo. (DIEC). Sin. **cerro*** /séro/ (Muro). (DCVB).

«*Jo sé tondre i sé munyir
escardussar i fer moixells
i també sé escorxar pells
tant d'aigordent com de vi.*»
(Cançó popular, DCVB).

■ Telers i cànem

mostra:* /'mɔstrə/ Feix de manades de cànem posat al sol perquè s'assequi (Inca, Muro). (DCVB).

ordir: Disposar paral·lelament un cert nombre de fils enrotllats sobre un corró plegador, per preparar-ne el teixit. (DCVB).

pentinadors: Post gruixuda, de devers 80 cm. de llargària per 25 o 30 cm. d'amplària, armada de puntes de ferro col·locades verticalment -puada-, i que serveix per pentinar el cànem o el lli. (DCVB). Hi passen el cerro després de l'espada. El que queda a les mans és el **brinet**, del qual fan maços per vendre. Mentre que l'**estopa** és allò que cau en terra, la qual es feia rodar damunt el genoll per deixar-ne una forma cilíndrica -en feien **moixell** d'estopa- i se posa a la fisola per filar.

reglí de fil: Fil del cànem, diferent del sordí -fil foraster- que era més fi.

teler: /tə'les/ Aparell o màquina per teixir. (DIEC).

tirabers:* /tirə'βesos/ (Muro). Trespeus de fusta damunt el qual posen el cànem per a espadar-lo. (DCVB).

trencadores:* Bregadores de cànem o de lli (Muro). (DCVB). Aparell consistent en un banc de fusta de figuera, amb la superfície superior acanalada i una maça també de fusta amb una **llengua de ferro**, que encaixa dins la canal, i serveix per cascar-hi la canya del cànem i treure'n el bri. El trencador ha de ser una persona destra en aquesta feina de rompre acompassadament el cànem. El solen llogar.

trempar la terra: Mesclar la terra amb la cendra o el fens per tal de preparar-la per al conreu.

veta: Bri de cànem no ben pentinat, que sembla una veta.

Celebració de l'arribada del tren. Mostra d'indumentària amb homes vestits amb tela de cànem que duen cassots, devora una dona vestida de pagesa i una filadora. Arxiu Llabrés.

Espadella, espadí i maça. Museu Etnològic de Muro.

Filoses. Museu Etnològic de Muro.

■ Telers i cànem

Eines de treballar el cànem: tirabers, pentinadors, trencador, debanadora i, al fons, un feix de cànem. Museu de Muro.

TRENCADORS DE MARÈS

*Mestre de paret seca
picador de carretons
me voleu tocar es collons,
i riurem una estoneta?*

Detall de la pedrera de Son Morei, de Muro, protegida. A l'Albufera hi ha un topònim de ses Pedreres, que indica que aquesta activitat econòmica també s'hi duia a terme.

■ Trecadors de marès

balma: /'bawmə/ Espècie de cova que formen els cantoners a la pedrera, tallant el pedreny obliquament en lloc de fer-ho verticalment. (DCVB). **Embalmar**, eixamplar el replà per a l'extracció de marès.

barraca de cantons: Construcció rústica per aixoplugar-s'hi transitòriament persones o animals. (DCVB). Els trecadors feien barraques amb **esquerdes** i cantons quan treballaven lluny de casa i havien de quedar a **romandre** -dormir- qualche dia a la pedrera.

barrina: Eina de ferro acerat amb caragol en la part inferior o punta i un mànec encreuat a l'altre cap, que serveix per a foradar fusta, metall, pedra i altres materials. (DIEC).

cabota:* /kə'βɔtə/ La part més ampla del tascó, damunt la qual piquen els cantoners amb el picot per ficar el tascó dins el cantó (sa Pobla). (DCVB).

cantó: Pedra de marès tallada en forma de paral·lelepípede, que serveix per a la construcció d'edificis.

cantó de gruix de rei: el que té 80 per 40 per 30 cm.

cantó teulader: és molt prim, de devers 3 cm. de gruix, i s'empra per fer el sòtil damunt el qual s'han de posar les teules.

cantó terç: el que té 8 cm. de gruix i s'empra principalment per fer mitjanades i jaços d'escala. (DCVB). Loc. *Fer ballar un*

cantó, moure'l amb agilitat.

carretada:* /kərə'taðə/ Quantitat de coses que caben dins un carro ple; (...) La carretada de cantons sol esser de nou cantons (sa Pobla); la carretada de mitjans de gruix ordinari són quatre peces de 80 cm. de llargària (Mall.); la carretada de mitges pedres són vuit peces. (DCVB).

embocadura:* /əmbokə'ðurə/ L'ull de l'escoda o tallant quan hi ha el mànec que l'atravessa (sa Pobla). (DCVB).

enfront:* /əm'front/ Enfront d'una pedrera: cadascuna de les cares verticals que es formen en treure pedres d'una pedrera (sa Pobla). (DCVB).

escapcer: Regata de cap a cap de la pedrera.

escoda: /əs'koðrə/ Eina semblant a un martell gros amb doble tall, usada pels picapedrers. (DIEC).

esquadra: Instrument per a traçar perpendiculars i angles rectes.

galga: /'galzə/ Mida fixada que han de tenir els mitjans o altres pedres de construcció segons la paret que s'ha de construir; altària d'una filada de paret. (DCVB).

llauneta: Peça de metall llarguera i ampla que es posa entre la pedra i el tascó de ferro per facilitar que s'arrabassi el cantó.

■ Trecadors de marès

llivanya: Fissura en una roca. Els trencadors miraven d'esquivar les llivanyes, que són trossos de pedra més fluixos que la resta.

mitjà de llivanya: El que no s'ha pogut treure complet de la pedrera perquè aquesta tenia una llivanya (Manacor). (DCVB).

maça: Sin. **picassó**.

mall: Martell molt gros, de mànec llarg, que empen principalment els ferrers forjadors i picapedrers. (DCVB). Amb el mall picaven els tascons per arrabassar els cantons.

manuella: Barra de ferro amb tall a un cap o a tots dos, que serveix per fer i enfondir forats a la pedra per fer-hi barrinades. (DIEC). Veg. **perpal**.

marès: Pedra arenisca, més o menys dura, però de fàcil elaboració, que s'emptra molt per a la construcció d'edificis. (DCVB). Loc. *escoltar el marès o la pedra*; fer cantar el marès. Amb els cops de l'escoda sobre la pedra arenisca hom en pot determinar la qualitat. Sin. **cantó**.

marès de rost: El que es treu en pedreres enfondides amb inclinació a causa de la mala qualitat del marès.

mitjà: Peça de pedra quadrangular usada per a la construcció de cases. (DCVB).

mitjà de tres per dos: El que té 40 cm

d'ample per 18 cm de gruix (Llucmajor). (DCVB).

mitjà teulader o de sòtil: Llivanya. Pedra especial per posar a la teulada o sòtil; n'hi ha de marès i de rajola (Mall.). (DCVB).

mitjans serrats: Els tres o quatre mitjans prims que poden sortir d'un mitjà gruixat serrant-lo (Mall.). (DCVB).

mitjans de llivanya: Solen tenir 80 cm de llarg per 40 d'ample i de cinc a sis cm de gruix. Hem trobat la paraula **juganya** (Santa Margalida), sinònima en tant que marès col·locat damunt els taulons per fer sòtils.

mitjanada: Paret de mitjans que separa una habitació d'una altra. (DCVB).

molí de trencador: Dues columnes al fonal de la pedrera al mig de les quals col·loca un tió de devers vuit pams de llargària per un pam i mig de gruix. Al costat té unes barres que es van girant per apujar el cantó.

pastell:* /pəs'teʎ/ Peça de pedra equivalent a mig perpany, o sia, que normalment té dos pams de llarg per dos d'ample i un de gruix (sa Pobla). (DCVB).

perpal: Barra de ferro o de fusta usada per fer palanca. S'usa a les feines inicials d'una pedrera. També és usat per desembancar els horts, és a dir, per treure pedres grosses d'una garriga que volen fer conrable.

perpany:* /pər'paɲ/ Pedra de construcció

■ Trecadors de marès

que té un pam de gruixa per dos d'amplària i quatre de llargària (Pollença, sa Pobla, Muro, Mancor). Hi ha perpanys de gruix una mica rebaixat, que tenen només tres quarts de pam de gruix (*perpanys estrets*), i altres que tenen augmentada l'amplària fins a dos pams i mig (*perpanys amples*). (DCVB).

picadís: Fragments menuts que es fan en picar les pedres, rajoles o altra matèria dura. (DCVB). El picadís de marès s'usava també en la construcció.

picassa: Martell molt gros i feixuc que serveix per a trossejar pedres. (DCVB).

picassó: Martell gros, però no tant com la picassa, amb el ferro acabat en punta per un extrem i en un tronc de piràmide per l'altre, que serveix per trossejar pedra. (DIEC).

soleta:* /so'letə/ El cap de darrera, esmotxat, del picassó (sa Pobla). (DCVB).

tallant: Instrument de ferro a manera de martell amb tall a tots dos costats emprat per tallar i treballar les pedres. (DIEC). Els cantons arrabassats necessitaven allisar i igualar pels costats.

tascons de ferro: Eina usada per arrabassar cantons.

trecador de marès: Home que treballa a una pedrera en l'extracció de cantons. Sin. cantoner i picapedrer.

trepant: Eina de fer forats consistent en

un mecanisme accionat manualment, elèctricament o per aire comprimit al qual s'acobla una broca que, així, gira ràpidament. (DIEC).

verduc: Serra llarga manejada per dos homes. (DCVB). Serveix per tallar cantons.

veta: Porció de roca de naturalesa diferent de la que l'envolta, o plena d'una substància mineral dipositada per les aigües subterrànies. (DCVB). Les vetes són com a crulls minúsculs a la pedra de forma diversa. El marès amb veta és trencadís.

xerrac: /ʃo'rak/ Eina que consisteix en una fulla d'acer, rígid i flexible alhora, amb dents en un dels cantells, i amb agafador o mànec, per a ésser agafat amb una mà. (DIEC). De xerracs n'hi ha de moltes castes, i alguns estan fets a posta per treballar marès.

■ Trecadors de marès

1 i 4. escoda

2 i 5. bec

3. uixol

6 i 9. martell de marger amb tall

7. martell de picapedrer

8. picassó de marger

11, 14 i 17. aixada amb punta

12. picassó

13, 16, 18. tallant

15. aixada rabassera

A dalt, dues manuelles.

A la dreta, sense numerar, un perpal.

■ Trecadors de marès

- 1. Trepant
- 2. Xerrac
- 3. Verduc

- 1. Xerrac
- 2. Barrina
- 3. Maneta de molí

PEIXOS I PESCA

*Amor, si a sa Pobla anau
acabareu de posar greix
allà hi ha anguiles i peix
i carabasses a trau.
(Cançó popular. Sa Plaça, 9).*

La pesca de l'anguila amb cucada, una de les activitats tradicionals. Arxiu Llabrés.

anguila: /əŋ'gilə/ *Anguilla anguilla*. Peix de la família dels anguíl·lids, de cos molt llarg, subcilíndric, lleugerament comprimit a la part posterior, de pell molt llenegadissa, que pot superar un metre de llargada, viu a les albuferes, rius i llacs i retorna a la mar per fresar, de carn comestible i localment molt apreciada. (DIEC).

« Sense ham agafen s'anguila
això és de bons pescadors.
Santo Domingo, adíós,
que mos n'anam noltros dos
de cap a sa nostra vila. »
(Ginard 1966-75).

« Ses "juergues" s'han acabades
a devers es Colombar
ara no podem pescar
aquelles anguiles gruixades
ni pegar aquelles panxades
que no mos podíem acabar. »
(Cançó popular. Sa Plaça, 9).

anguila borda o estiuenca: És groga per la panxa i s'agafa tot l'any. És la que no va a desovar a la mar. (Crònica de s'Albufera). Sin. **anguila de llevat o de llevada**.

anguila correguda: És blanca o platejada per la panxa i "té es morro xato". És l'anguila que surt a la mar per fressar aprofitant les rojades, o sigui les plenes dels torrents. (Crònica de s'Albufera). Loc. *Per Santa Catalina ve dels albells*.

« Ja val mes pescar de cuc
dins es canal den Pujol
que haverde fer es campussol
dins es sementer tan brut. »
(Cançó popular. Sa Plaça, 9).

cabot: És l'anguila que s'agafa en acabar-se la correguda. Considerablement major que les altres, pot superar els cinc quilos de pes i «té es morro llarguerut». (Crònica de s'Albufera). També s'empra per referir-se a les cries del **granot i del calàpet**.

anguilera: f. Espècie de morenell o nansa per agafar anguiles (Empordà, Barç., Ribera d'Ebre). (DCVB). Sin. **morenell**, /moro'neΛ/; i **morener**.

arqueta o arquet: Mena de xarxa molt petita feta de llendera espessa, amb la malla molt estreta. A cada cap du una corda gruixada per poder-la rastrejar amb un home a cada part del canal. (Crònica de s'Albufera).

carpa: *Cyprinus Carpio*. Espècie al·lòctona introduïda, molt abundant al Gran Canal, torrents de Sant Miquel -Campanet- i Muro (s'hi han vist peixos de 4 a 12 kg de pes!). i és visible al canal del Sol. Ja s'han detectat exemplars a les síquies de Son Senyor i Son Amer i al Ras, fins i tot amb poca aigua... L'augment de la població de carpes suposa un seriós problema per a l'ecologia aquàtica de s'Albufera perquè són peixos depredadors, omnívors, d'alta fecunditat i que enterboleixen les aigües amb la seva acció. S'usa en els camps de cultiu com a netejadores dels safarejos. (Crònica de s'Albufera).

Pescadors d'anguila damunt una pastera, devora la Roca. El primer du una fitora; el segon, un pal per navegar.
Arxiu Llabrés.

crossa: Perxa llarga i resistent que serveix per impulsar els barquets d'Albufera i a la vegada actua de timó. La llargària sol sobrepassar els 2'5 m. La millor fusta és la d'om. (*Crònica de s'Albufera*).

cucada: Esquer fet amb cucs de terra. (DIEC). L'usen a l'Albufera com a sistema tradicional de pesca d'anguila. S'enfilen cucs de terra com si fos un rosari; i en tenir-ne un parell, se'n fa una rodeta i es ferma amb una altre fil (*Els nostres arts i oficis d'antany*, IV). L'anguila, de la qual diuen que mossega i no amolla, s'enganxa a la cucada i el pescador la treu, ajudat del salabre.

fester: /fəs'te/ m. Graellat de ferro que forma concavitat i que, sostingut per peus de ferro o empotrat a la paret, serveix de recipient a les teies enceses que il·luminen les danses i altres espectacles nocturns de festa popular. (DCVB). També té el significat de gran quantitat. I a part d'il·luminar les danses o la processó de Pasqua, també serveix per anar a pescar anguila a l'encesa, o cercar caragols.

fitora: /fi'torə/ Forca de dues, tres, cinc o més dents de ferro, que serveix per a pescar, sobretot peixos grossos i mol·luscs. (DCVB). N'hi ha que són totes de ferro perquè com més pes i força, millor, per aglapir l'anguila.

■ Peixos i pesca

jonqueter: *Gasterosteus aculeatus*. Peix petit i espinós, del qual just queda una petita població en perill.

llissa: /ˈlɪzə/ *Liza ramada*, *Liza saliens* i *Chelon labrosus*. Peix de qualsevol de les espècies de la família dels mugílids, habitual dels molls, zones d'aigua poc profunda i bruta. El més gros s'anomena **llissot**.

llop: /lɒp/ *Dicentrarchus labrax*. **Llobarro**. Peix de la família dels serrànids, de cos fusiforme, que pot atènyer els cent centímetres de llargada, amb el dors de color gris plom i el ventre blanc argentat, amb una taca negrosa sobre la part posterior de l'opercle, de cap i boca grossos, amb forts maxil·lars, d'hàbits costaners i de carn molt apreciada. (DIEC).

nacsi: /ˈnatsi/ Així s'anomena tota casta de peix en estat juvenil i en el cas de l'anguila fa referència al que coneixem com 'angula'. (*Crònica de s'Albufera*). Mancat de pes; que no conté el pes o la quantitat que pertoca. (DCVB).

moixó: /moˈʃo/ *Gambusia affinis*. Peix petit originari del Japó, introduït per Gual de Torrella a l'Albufera amb la intenció que es menjàs els moscards i minoràs malalties com el paludisme. «*Es moixó el varen dur en barrals d'Alemanya. Als planters de s'arròs hi havia de posar reixetes, perquè tot mos ho remolcaven. Sempre estan a punt de parir!*» (...). «*Es Moixó el va dur don Pep Torrella, per mi abans des Moviment, per ventura devers l'any 30 o 31*». (*Crònica de s'Albufera*).

mújol: /ˈmuzol/ *Mugil cephalus*. Semblant a la llissa, amb el cap pla i la boca petita (Bal.) (DCVB). És d'aigua dolça.

oblada: /oˈblaðə/ *Oblada melanura*. Peix de la família dels espàrids, de cos oblong i comprimit, de vint a trenta centímetres de llargada, d'esquena blavosa i ventre argentat, amb una taca negra envoltada d'una anella blanca sobre el peduncle caudal, i d'ulls grossos, que habita zones costaneres i alguers. (DIEC). D'aigua dolça.

orada: /oˈraðə/ *Sparus aurata*. Peix de la família dels espàrids, de cos alt i comprimit, que pot atènyer 70 centímetres de llargada, d'esquena gris blavosa i costats argentats, amb una taca daurada entre els ulls i una taca fosca sobre l'opercle. Es fa a l'Oberta i dins *l'Estany d'en Mama*.

parança: construcció sòlida de ferro dividida en compartiments que abarcava l'amplària del canal. Als dos extrems hi havia un compartiment tancat pels quatre costats amb una boquera a un d'ells. Els compartiments d'enmig tancaven el pas de l'anguila correguda. (*Crònica de s'Albufera*).

pastera: Embarcació petita, de fons pla, sense quilla. (DIEC). Servia per tragar el canyet o l'arròs per treure'l de l'Albufera. I per pescar.

« Ara som en es Gorg Blau
des terme de s'Albufera
et recordes quin temps era
que jo era marinera
i tu patró de la nau? »
(Cançó popular. Sa Plaça, 9).

■ Peixos i pesca

peix d'escata: Forma genèrica de referir-se a la majoria de peixos que es podien pescar dins l'Albufera (orades, oblades, llops, llises...).

pescador: /pəska'ðo/ Persona que es dedica a agafar peix a l'Albufera. O bé contractats o bé perquè llogaven la pesquera.

pescador de cucada: A l'Albufera està permesa la pesca amb cucada, si hom compta amb els permisos necessaris. Hi ha murers i poblers que la practiquen els horabaixes. La demanda més important d'anguila ve entorn de Sant Antoni, quan es fan les espinagades i tota la gastronomia que envolta l'anguila.

pesca d'encesa: Aquesta s'efectua damunt un barquet i s'agafen les anguiles o el peix

d'escata amb fitora. La barca duia davant un fester o més recentment un Petromatx. Un home manejava la barca i un altra la fitora. (*Crònica de s'Albufera*).

pesquera llogada: Espai dins l'albufera que hom aprofita per pescar a canvi de doblers o espècies; avui en dia, amb els dos permisos necessaris.

Tres homes sobre una pastera a una carrera. Era el sistema de transitar i tragarar més habitual.

L'amo en Llorenç Serra, Lloret, albuferer. Pesca a la cucada sobre una pastera. Arxiu Llabrés.

■ Peixos i pesca

Lissa. Liza saliens. Fotografia: Miquel Àngel Dora.

Carpa. Cyprinus carpio. X. Canyelles.

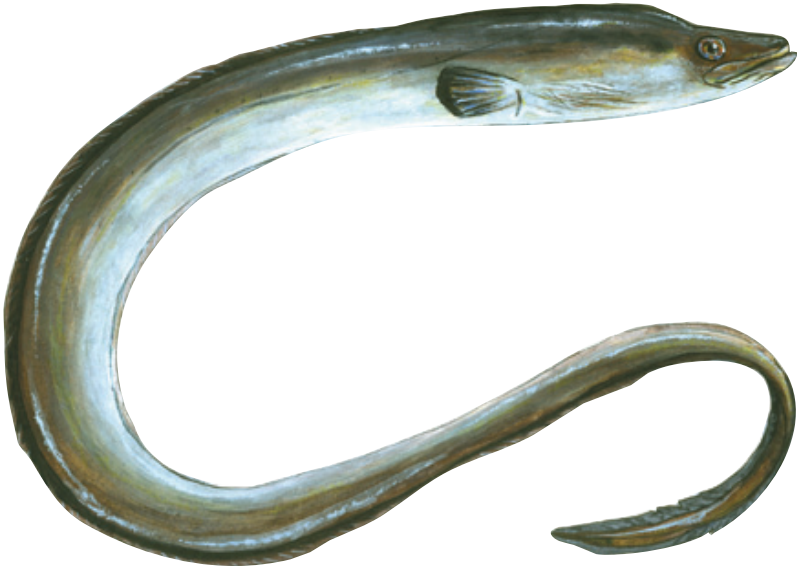

Jonqueter, espinós. Gasterosteus aculeatus. X. Canyelles.

Cranc d'aigua dolça o de riu. Procambarus clarkii. X. Canyelles.

■ Peixos i pesca

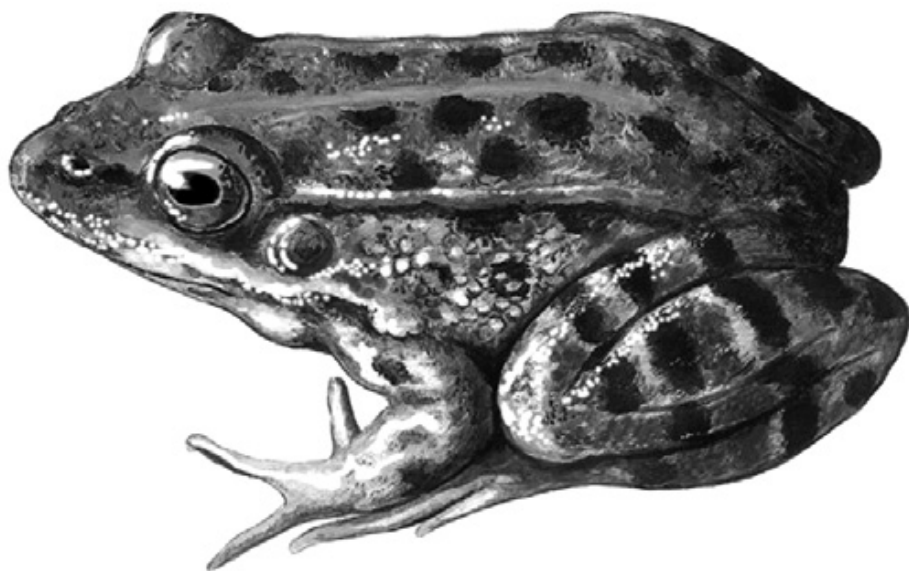

Anguila. Anguilla anguilla. X. Canyelles.

Lissa. Liza saliens. X. Canyelles.

ANIMALS

Granot. Pelophylax perezi. X. Canyelles.

calàpet: /kə'la'pot/ *Bufotes balearicus*.
Amfibi anur cobert d'una pell berrugosa, sovint amb glàndules que contenen líquid irritant, de costums menys aquàtics i moviments més lents i feixucs que la granota. (DIEC). És semblant al granot, però més gros; és d'aspecte repulsiu; se li atribueixen qualitats

malèfiques i se'l considera verinós. (DCVB). S'atraca a l'aigua només per criar. El trobam davall pedres i pel camp en general. Menja invertebrats.

dragó: *Tarentola mauritanica*. Rèptil originari de la conca Mediterrània.

■ Animals

S'alimenta d'invertebrats (aràcnids, insectes, miriàpodes...). Ponen dos ous. El depreden serps, òlibes, genetes i moixos. Habita amb l'home. Hi ha la creença que els dragons s'aferren damunt la pell i només es poden desferrar amb una planxa calenta.

granot: /grə'nɔt/ *Pelophylax perezi*. Granota. Amfibi anur, saltador, de pell llisa, ulls sobresortints amb la pupil·la horitzontal, timpà ben visible i dits posteriors units per una membrana. (DIEC). La cria es diu **cabot**.

mostels: /mos'təl/ *Mustela nivalis*. Mamífer carnívor de la família dels mustèlids, amb el cap allargat, les potes i la cua curtes, de color vermellós i blanquinós, molt actiu, que es nodreix de petits mamífers i habita l'hemisferi nord. (DIEC).

rata cellarda: /'ratəse'arðə/ i /'ratə'sarðə/ *Eliomys quercinus*. Mamífer rosegador de la família dels muscardínids, espècie de cos gros, pelatge rossenc, cara blanca amb una taca negra al voltant de cada ull i la cua acabada amb un floc de pèls negres voltats de pèls blancs.

ratapinyada: *Pinya-rata* es diu a Muro, una de les desset variants del mot segons el DCVB.

rata de prat: Vegeu rata traginera.

rata traginera: *Rattus norvegicus*. De cos molt gros i cua més curta que el cap i el cos plegats, de color fosc per damunt i blanc grisenc per sota. Segons les fonts orals, és descrita com un bon nedador que sempre

té llorigueres amb un parell de sortides. Bon maldecap, perquè és molt rosegadissa, tot i que a l'albufera s'alimenta d'arrels de canyet tendres. Fins i tot s'ensinistraven cans bords per caçar-les. I segons la *Revista Algebelí*, «un dels plats locals és el de frit de rata, carn fina i bona similar a la del conill». (Algebelí, 116). Segurament xoca que aquesta rata fos mengívola, però també és cert que la seva alimentació la convertia en molt neta i apta per al consum. Top. *Can Toni de ses Rates*.

serps d'aigua: *Natrix maura*. Aquesta colobra pot arribar als 70 cm de llargària. S'alimenta de peixos i amfibis. En surten moltes quan seguen canyet per poder-hi treure arròs. Quan se senten amenaçades siulen com els escurçons i, si són capturades, descarreguen líquid. Conten que hi anaren farmacèutiques i n'agafaven per fer medicines en el temps en què treien prat nou per fer arrossars.

tortuga d'aigua: *Emys orbicularis*. Mesura uns 30 centímetres de llargada, arrodonida, fosca, de color gris, verdós o negre, amb taques i línies grogues. Compta amb 5 plaques vertebrals i 4 plaques costals, a vegades dividides o fragmentades. Té la cua llarga i pot pesar fins a 1.600 grams. Hivernant. La tortuga d'aigua habita albuferes i estanys de Mallorca, tot i que és vulnerable i ha anat desapareixent a causa de la degradació del seu hàbitat; i també, per la desgraciada introducció de l'espècie de **tortuga de Florida** -*Trachemys scripta*-, molt dominant i agressiva, que resulta ser una competència important que arrebatava dominis a la tortuga d'aigua autòctona.

Serp d'aigua. Natrix maura. Fotografia: Miquel Àngel Dora.

Mostel. Mustela nivalis. Fotografia: Miquel Àngel Dora.

■ Animals

Rata trágina. Ratus norvegicus. Fotografia: Miquel Àngel Dora.

Tortuga d'aigua. Emys orbicularis. Fotografia: Miquel Àngel Dora.

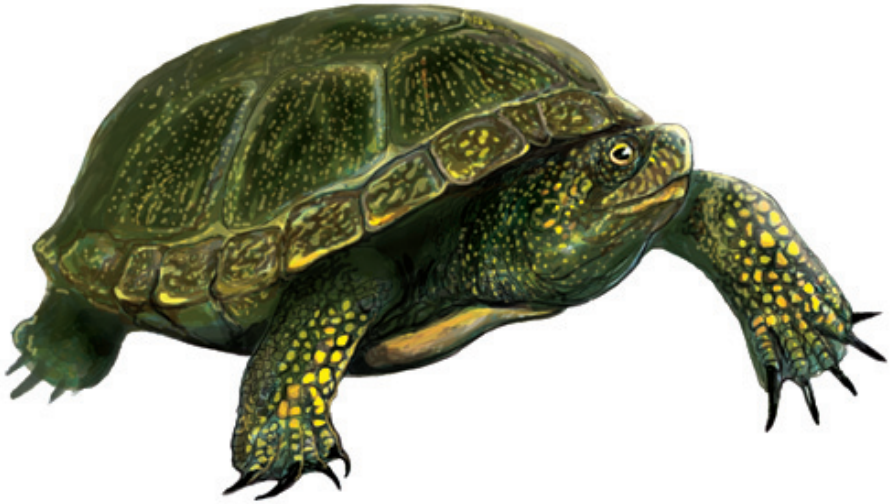

Granot. Pelophylax perezi. Fotografia: Miquel Àngel Dora.

Serp d'aigua. Natrix maura. X. Canyelles.

■ Animals

Tortuga d'aigua. Emys orbicularis. X. Canyelles.

INSECTES

*El cadell diu a n'es gri
noltros som dues halaques
tu te menges ses patates
i me das sa cupa a mi.*

*Es gri diu a n'es cadell
tu ets més lladre que jo
que jo just me menj sa pell
i tu arribes a n'es cor.*

(Cançó popular).

Llagost d'albufera. Tropidolopa cylindrica. Fotografia: Miquel Àngel Dora.

■ Insectes

animalons: /ənimə'lɒns/ Insectes, especialment els nocius a l'agricultura. (DCVB).

cabotí: Larva de moscard, o d'altre insecte que es cria dins l'aigua embassada; també es diu de la granota jove, que encara té la coa. (DCVB).

cadell: /kə'ðeɪ/ *Gryllotalpa gryllotalpa*. *M.* Insecte ortòpter que té les potes del davant molt fortes i obre galeries subterrànies, perjudicial per a les plantes. (DIEC). És descrit com un animal similar a un grill, però més gros, que ataca els moniatos i les patates.

caragolí: *Thebapissana*. Molusc gasteròpode, més petit que un caragol. Abundant a les zones amb fonolleres i porrasses. Es sol cuinar entre l'agost i el setembre, amb molt de fonoll.

cornet: *Cochlicella* spp. Molusc gasteròpode abundant de les voreres. La seva característica forma cònica, similar al cornet marí deu ser la causa del nom.

cavall de serp: /kə'vʌlðə'serp/ *Mantis religiosa* L. Insecte dictiòpter de la família dels màntids. S'alimenta d'invertebrats (aranyes, mosques, formigues, llagosts). La femella devora el mascle després de la còpula.

corc: /'kɔrk/ m. Insecte coleòpter que viu a la fusta, en el gra o en altres productes vegetals, dels quals s'alimenta. (DIEC).

cuc mel·lo: *Agriotes* spp. *Lineatus*. Coleòpter de 10 mm. Cuc llarguer, de devers dos cm de llarg, blanc, de cos dur. (DCVB). Viu sota terra i es pot alimentar de patates, cacauets, pastanagues, moniatos... Necessita humitat. S'usa també com a esquer dels **enguineus**, **garbellets**.

cucanovia: *Forficula auricularia*. Papaorelles. Insecte de l'ordre dels dermàpters, amb un segon parell d'ales ben desenvolupat i l'abdomen terminat en un parell d'apèndixs semblants a unes pinces. També conegut com **papanovia** i **estidorettes**.

cuc de l'arròs: *Chilo suppressalis*. Lediòpter, l'oruga del qual barrina les tiges de l'arròs. (Lèxic de les plagues i malalties dels conreus de Catalunya).

fraret: /fra'ræt/ i /fra'ro/ Fraró, insecte que es menja el blat. (DCVB). Sin. **corc de l'arròs**. *Sitophilus oryzae*. De la família dels curculiònids. El seu hàbitat normal són els camps d'arròs. L'adult és un petit escarabat, d'uns 2,5 mil·límetres, mai més gran que el seu gra-hoste. Resisteixen molt bé a la sequedat, i un adult pot viure uns mesos sense alimentar-se. (wiki). Vegeu **grameneres**.

grameneres: /grəmə'nerəs/ f. Insecte lepidòpter nocturn, la larva del qual s'alimenta del gra del blat. (DIEC). I també de l'arròs. És descrit com un cuc blanc que es menja el cor del gra. Per evitar-ho han de vigilar la lluna amb què seguen. El pèl

I Insectes

d'aranya o boliquets en el gra indiquen la presència d'aquests insectes. Larva del fraret.

grill: /'gri/ *Gryllus bimaculatus*. Insecte ortòpter de cos curt i de color negre rogenc, que es caracteritza per les notes agudes que produeix el mascle fregant entre ells els seus èlitres.

jueu:* /ʒ^wε^w/ o /ʒ^we^w/ **Libèl·lula** grossa del gènere *Anax* i *Anaciaeshna*. Passa la fase larvària i nimfal a l'aigua estancada. S'alimenta de larves d'altres insectes. Aquesta és una paraula característica que feim servir a Muro per referir-nos a aquest insecte.

La doble pronúncia del mot *jueu* tal vegada el puguem trobar en la rima d'aquest joc que recull el diccionari Alcover-Moll (DCVB) a Muro. **Jueu:** pl. Joc d'al·lots, que hi juguen en nits de lluna; el qui para, està a la claror de la lluna, i els altres estan a l'ombra; però procuren passar a la claror evitant que aquell els tupi, i li diuen:

«*Jueu, jo estic dins lo teu!*» El qui para, procura agafar i tupar els qui entren dins el seu tros de claror. (Muro).

joc des jueus: Designa la baralla damunt un safareig entre dues libèl·lules.

fer jueus: Significa treure la llengua a qualcú a mode de burla.

Els **penitents** de Setmana Santa, a sa Pobra són anomentats com a /ʒo'dios/.

llimac: *Deroceras spp.* Gasteròpode pulmonat, com el caragol però sense closca. Hermafrodita simultani. D'activitat nocturna, s'alimenta de teixits vegetals. Freqüent als horts, jardins i herbassars.

moscard: Insecte dípter del gènere *Culex*, de cos cilíndric, cap amb dues antenes, i una trompa llarga i prima proveïda, en les femelles, d'òrgans punxants amb què travessen la pell dels fruits i dels animals per xuclar-ne el suc o la sang. (DIEC). És una de les principals amenaces i molèsties dels treballadors, especialment quan surt o se pon el sol.

«*Es moscards de Son Senyor
tenen es barram d'ullastre
fiquen es bec dins sa pasta
i xupen sa sang millor.*»

(cançó popular. DCVB. Fragment de
Es moscard de Son Senyor.
Plecs deCa s'Artiller II).

sabater: Insecte heteròpter d'entre 1,6 i 30mm, de potes allargades impermeables que li permeten desplaçar-se per sobre de l'aigua. Depredador d'insectes i d'altres invertebrats. Habitual de safarejos, de marjal i de l'Albufera.

sangonera: /səŋgo'nerə/ f. Invertebrat anèl·lid de la classe dels hirudinis, que es caracteritza perquè s'adhereix a altres animals i els xucla la sang. (DIEC). Tot i

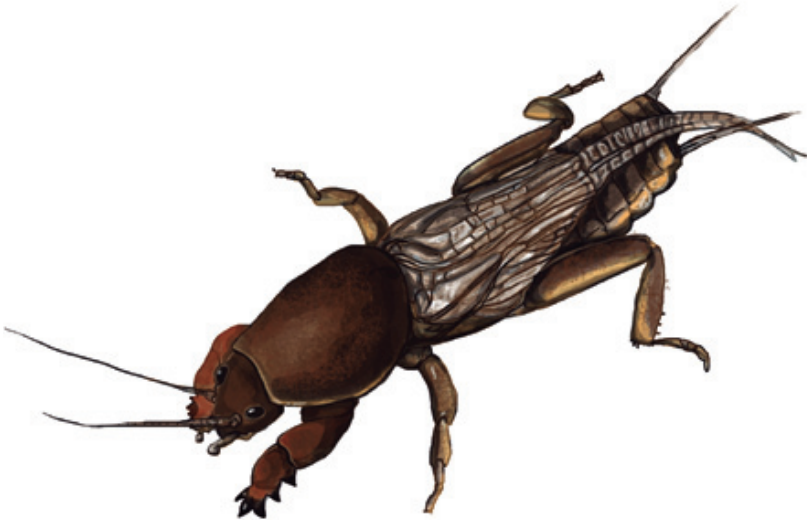
■ Insectes

que no és excessivament abundant, sí que és molesta, perquè s'aferra a les cames i xucla sang.

somereta del Bonjesús: Porquet de Sant Antoni. Crustaci isòpode que habita en llocs foscos i humits i que, davant el perill, es caragola formant una bola. (DIEC).

taranta:* /tə'rantə/ /təɾəm'panə/ (sa Pobla) /tə'rantulə/ *Araneus diadematus*. Aràcnid, **taràntula**. (DCVB).

xinxà: /'ʃɪnfə/ *Cimex lectularius*. f. Insecte de l'ordre dels heteròpters, de color vermell fosc, cos aplanat, que xucla la sang de l'home produint picades irritants. (DIEC).

Escarabat poller. Carabus morbillosus. X. Canyelles.

Escarabat de Sant Joan (mascle). Abundant a s'Albufera durant el maig-juny. Polyphylus fullo. És abundant a Son Bosc. Quan surt de la terra volant, en estat larvari, l'esperen els falcons marins per fer-ne una bona vega. X. Canyelles.

■ Insectes

Cavallet de serp. Mantis religiosa. Fotografia: Miquel Àngel Dora.

Llagost d'albufera. Tropidolopa cylindrica Fotografia: Miquel Àngel Dora.

Jueu, libèl·lula, pipa. *Sympetrum striolatum*. Fotografia: Miquel Àngel Dora.

Jueu, libèl·lula, pipa. *Anax imperator*. X. Canyelles.

■ Insectes

Fraró, escarabat de l'arròs. Sitophilus oryzae. X. Canyelles.

Cornet de terra. Tudorella ferruginea. X. Canyelles.

OCELLS

*Terroler, bon terroler
a on teniu ses terroles?
jo les tenc dins un paner
que ja canten totes soles.*

(Cançó popular).

Burrella. Anthus pratensis. Fotografia: Miquel Àngel Dora.

I Ocells

La referència principal per als ocells -a part de les fonts orals- és l'Atles *ornitòmic* de les Illes Balears, de Cosme Aguiló i Antoni Mestre.

Els ocells aporten recursos metafòrics a la parla quotidiana. Així, un *xàtxero* o *xitxorrito* és una persona petita o de poca vàlua; o d'un esburbat, se diu un capsirigany; un busqueret, un meco petit; una sól-lera, un gat; un passerell, qualcú bo de fotre; *Siulet*, un malnom...

abellerol: *Merops apiaster*. **Baverol, vellerol.**

agró: Ocell de coll i potes molt llargues de la família dels ardeids. Menja peixos i granots que fitora amb el bec. Molt comuna en els sembrats de marjal.

agró roig: *Ardea purpurea*. **Uró d'estiu, uró ros, uró, ugró ros, garsa.**

agró gris o agró gros: *Ardea cinerea*. El més gros de tots. *Ardea cinerea*. **Uró d'hivern, uró blau, uró gris, ugró, ugró blau, ugró d'hivern, ugró reial.**

agró blanc: *Egretta garzetta*. **Garsa, agró blanc, uró blanc i ugró blanc.**

ànnera: /'nannərə/ Anàtida de mitjana o petita mida, encara que cada espècie té el seu propi nom.

barbaresca: *Anas acuta*. A sa Pobla en diuen barbaresca a la femella i **grisa collarada** al mascle.

capblau: *Anas platyrhynchos*. De la femella se'n diu **rossa**.

cetla blanca: *Anas querquedula*.

cetla rossa: *Anas crecca*. A Muro, també **roncatell**, al mascle.

cuer: *Anas clypeata*. També en diuen **cullerer i cullerassa**.

griseta: *Anas strepera*.

rossa: *Anas platyrhynchos*. Femella del capblau.

siulador: *Anas penelope*. **Siulet**, també a sa Pobla. També **siulador estelat**.

capvermell: *Aythya ferina*. A sa Pobla.

morell: *Aythya spp.*

moretó: *Aythya nyroca*. I **parda**.

I Ocells

arboça: *Cisticola juncidis*. **Ullet de bou**, a sa Pobra.

bec vermell: *Netta rufina*.

burella: *Anthus pratensis*.

busqueret: *Sylvia melanocephala*.

caçamosques: *Muscicapa striata*. **Pillamosques**.

cadafet: *Fratercula arctica*. **Fraret**.

cadernera: *Carduelis carduelis*.

capnegre: *Sylvia atricapilla*, mascle.
Busqueret de cap negre, **busqueret foraster**.

cap-roig: *Sylvia atricapilla*. **Busqueret foraster**, **cap vermell**.

capserigany: *Lanius senator*. **Capxiregany**, **capxeregany**, **capseregany**.

capxiribotxo: *Lanius senator*. **Capxirebotxo**, **capxibot**, **capxiboig**, **capsibo**.

cega: *Scolopax rusticola*. **Becot**.

cegall: *Gallinago gallinago*. **Cega**, **cegall ros**.

cegall bord: *Haematopus ostralegus*, *Charadrius alexandrinus*, *Acitis hypoleucos*, *Lymnocyptes minimus*.

cegall de mosson Guillem: *Himantopus himantopus*. **Avisador**, **mosson Guillem**, **cagatero**.

cegall sàtxero: *Acitis hypoleucos*. **Cegall negre**, **cegall blanc**, **cegall bord**.

cetlot: *Plegadis falcinellus*. **Siulot**, **xarlot**, **xerlot**.

coa roja: *Phoenicurus ochruros*.

colom salvatge: *Columba livia*. **Colom de roca**, **colom surita**, **colom de cova**.

corb: *Corvus corax*.

corpetassa: *Phalacrocorax carbo*. Semblant a un corb marí però molt més gros, amb les ales de gran mida i que només ve a l'hivern. Sin. **corbassa**, **corb marí**.

cucullada: *Galerida theklae*. **Cocullada**, **cuculla**.

cullerer: *Platalea leucorodia*. **Espàtula**, **cullerot**.

enganapastor: *Cuculus canorus*.

enganapastor: *Caprimulgus europaeus*. **Bocassa**.

esparver: *Falco eleonora*.

esplugabous: *Bubulcus ibis*. **Orval blanc**, **uró blanc**, **auró blanc**.

■ Ocells

estornell: *Sturnus vulgaris*.

falcó: *Falco peregrinus*.

ferrerico: *Parus major*. **Picoferreico, ploví.**

ferruell: *Pluvialis apricaria*.

flamenc: *Phoenicopterus roseus*.

fotja: *Fulica atra*. Semblant a una ànnera, de color negre a excepció del bec que és blanc amb un escutet frontal ben visible. A l'hivern és molt abundant.

gafarró: *Serinus serinus*.

gall faver: *Porphyrio porphyrio*. **Gall favat.** Ocell de color blau amb les potes i dits molt llargs de color vermell, igual que el bec i la 'fava' que duu al front. Menja fulles de bova i aigües del fons. És bo per menjar.

gallina d'aigua: *Rallus aquaticus*. **Gallineta d'aigua de ropit, gallineta de ropit.**

gallineta d'aigua borda: *Porzana porzana*. **Gallina d'aigua, gallina d'aigua de ropit, gallina d'aigua de verderol, gallina d'aigua picarda, gallineta de ropit, picarda.**

gallineta d'aigo: *Gallinula chloropus*. Semblant a una fotja però més petita i amagadissa, de color terrós i blau brut amb el bec vermell i groc. **Gallineta d'aigua, gallineta de fava, gallina d'aigua de bec vermell, polla d'aigua.**

gavinó: *Larus rudibundus*.

gaviota: *Larus michahellis*. **Ploradora, gallina blanca.**

gorrió: *Passer domesticus*. **Gorrió teulader, teulader, gorrió de sa Pobla.**

gorrió de prat: *Emberiza Shoeniclus*. **Gorrió foraster.**

grulla: *Grus grus*. **Grua.**

juia: *Vanellus vanellus*.

lleonet: *Carduelis spinus*.

martí pescador: *Alcedo atthis*. **Arnero, arner, martin pescador, hiverner.**

mèrlera: *Turdus merula*.

moixeta: *Circus aeruginosus*. **Arpella.** Semblant a una àguila de llargues ales que abunda a s'albufera. És el típic rapinyaire de prat.

mussol: *Otus scops*.

mussol reial: *Asio otus*. **Mussol imperial, òliba amb banyes, buo, mussol motxuelo, òliba forastera, mussol gros.**

nonella: *Hirundo rustica*. **Donella, eronella.**

nonella de mar: *Sterna sandvicensis*. **Eronella de mar, donella de mar, nonella de prat, colomet des senyor.**

I Ocells

òliba: *Tyto alba*. **Òliva.**

passaforadí: *Troglodytes troglodytes*.

pàssera: *Monticola solitarius*. **Passa, torn roquer.**

passerell: *Carduelis cannabina*, *femella*.

passerell reial: *Carduelis cannabina*, *mascle*.

pinsà: *Fringilla coelebs*. **Pinzà.**

píulera: *Anthus campestris*. **Verola.**

puput: *Upupa epops*. **Gall de sant Pere, gallet de sant Pere, gallet de garbera, poput.**

queca: *Botaurus stellaris*. Ocell, gros i amagadís dins del canyet. De vespre emet renou similar al d'un bou que fa por. La cultura popular l'anomena la por de l'Albufera, amb la qual s'espanten infants i els que no ho són tant; d'aquí la denominació popular **por de s'Albufera**.

quequí: *Ixobrychus minutus*. **Sin. quecò.**

ropit: *Erithacus rubecula*.

rosseta: *Marmaronetta angustirostris*.

setmissó: *Tachybaptus ruficollis*. **Semissó, sarmissó i saimissó.**

rossinyol: *Luscinia megarhynchos*.

Rosseniyol, rossinyolí.

rossinyol de prat: *Cettia cetti*. **Rossinyol, rossenyol, rossinyol petit.**

rossinyol gros: *Acrocephalus arundinaceus*. **Tord de prat, rossinyol, rossenyol.**

sebel-lí: *Burhinus oedicnemus*. **Sibil-lí.**

sebel-lí de prat: *Numenius arquata*. **Sibil-lí de prat, xebel-lí de mar.**

setmesó: *Trachybaptus ruficollis*. Ocell petit i aquàtic molt amagadís que se fica dins les nanses per captura de l'anguila.

sól-lera: *Emberiza calandra*.

terrola: *Callandrella brachydactyla*. (DIEC). **Terrol-la.**

titina de prat: *Motacilla fava*, *M. cinerea*. **Titina, titina groga.**

tord: *Turdus philomelos*.

tord cellard: *Turdus iliacus*. **Tord ala-roja, tord xueta, tord de ceta, tord roquer, tord çard, tord guia.**

tord roquer: *Turdus merula* (*jove*). **Tord negre.**

tord grívia: *Turdus pilaris*. **Grívia.**

tord guia: *Turdus viscivorus*. **Grívia, tord roquer.**

I Ocells

torito: *Ardeola rallides*. A sa Pobla, també quequí.

tórtera: *Streptopelia turtur*.

traquet: *Saxicola rubicola*.

trencapinyons: *Loxia curvirostra*.

Trencapinyó.

tudó: *Columba palumbus*.

turbec: *Coccothraustes coccothraustes*.

Pinsà bord, trencapinyons.

xàtxero: *Motacilla alba*. **xitxorrito, xotxorrito, titina, sàtxero.** Té el sentit de petit, de poca vàlua.

xoriguer: *Falco tinnunculus*. **Xoric,** també a Muro.

ullet de bou: *Phylloscopus collybita*.
Aucellet de neu.

valgia: *Delichon urbicum*. **Nonella, cabotí, eronella.**

valzia: *Apus apus*. **Cabotell.**

verderol: *Carduelis chloris*.

verola: *Alauda arvensis*.

volatina: Conjunt d'ocells carnisers.

Donar-se a la volatina:* trobar-se en situació molt difícil (sa Pobla). (DCVB).

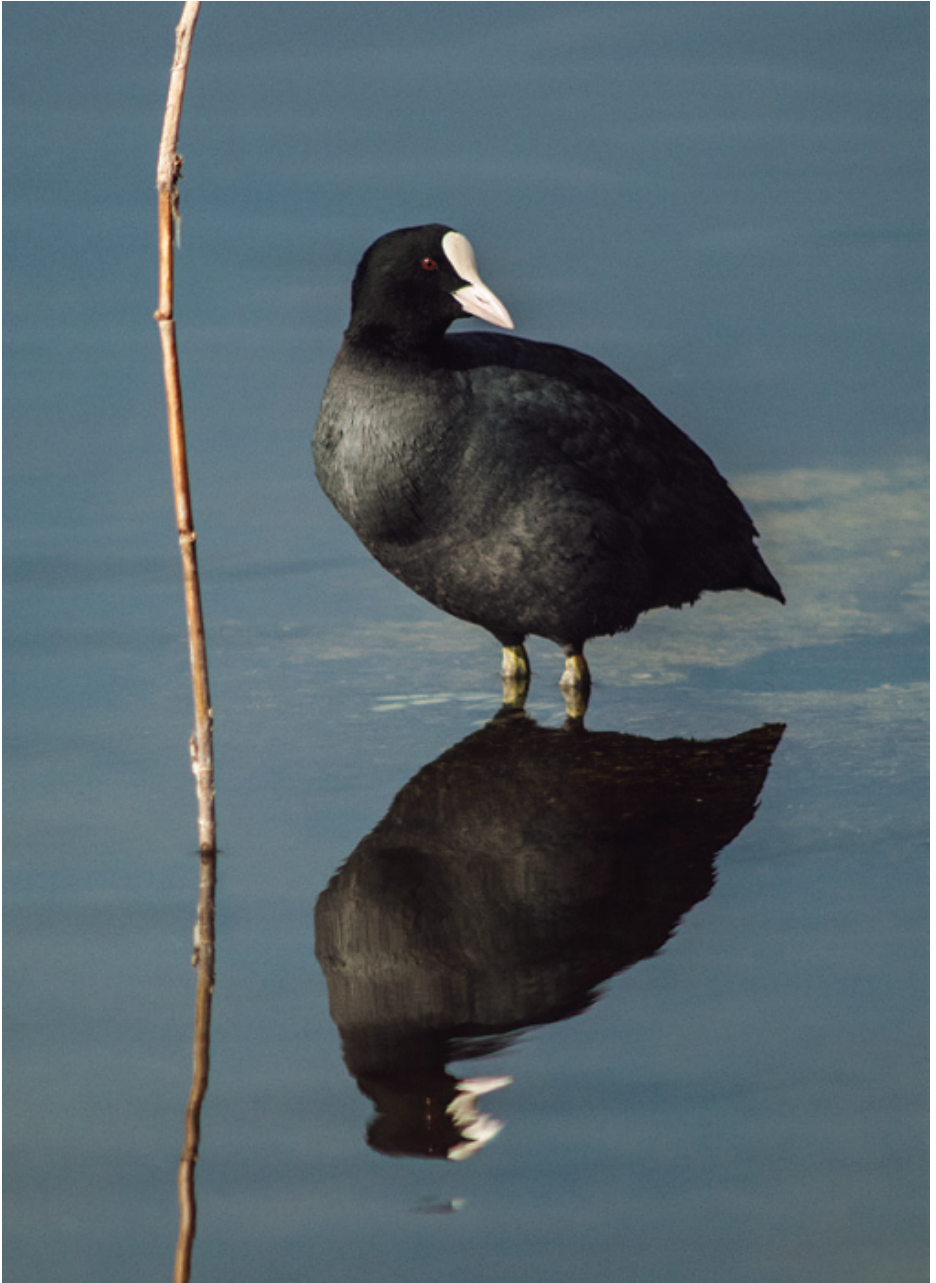

Agró blanc. Egretta garzetta. Fotografia: Miquel Àngel Dora.

■ Ocells

Queca. Botaurus stellaris. Por de s'Albufera. X. Canyelles.

Fotja. Fulica atra. Fotografia: Miquel Àngel Dora.

■ Ocells

Cegall de mosson Guillem, cagatero. Himantopus himantopus. Fotografia: Miquel Àngel Dora.

Burrell's Anthus. Anthus pratensis. Fotografia: Miquel Àngel Dora.

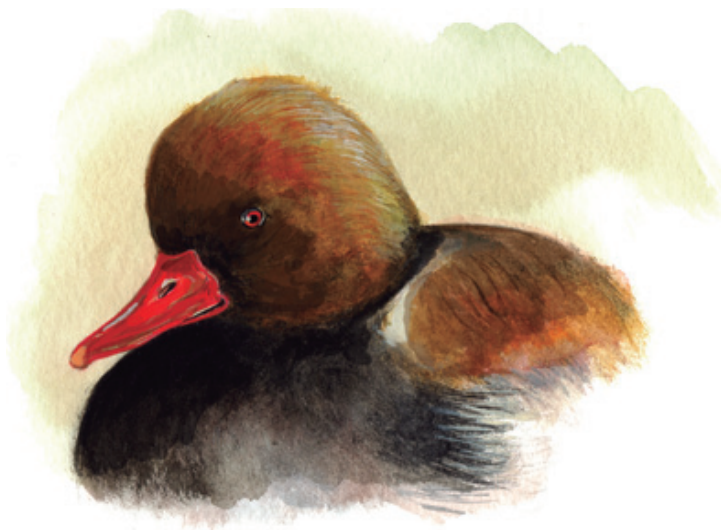

Common Buzzard, buzzard. Circus aeruginosus. Fotografia: Miquel Àngel Dora.

■ Ocells

Cap blau. Anas platyrhynchos. Fotografia: Miquel Àngel Dora.

Masle de bec vermell. (detall del cap). Netta Rufina. X. Canyelles.

Gall faver (detall del cap). Porphyrio porphyrio. X. Canyelles.

Cegall de Mosson Guillem Avisador. (Parella). Himantopus himantopus. X. Canyelles.

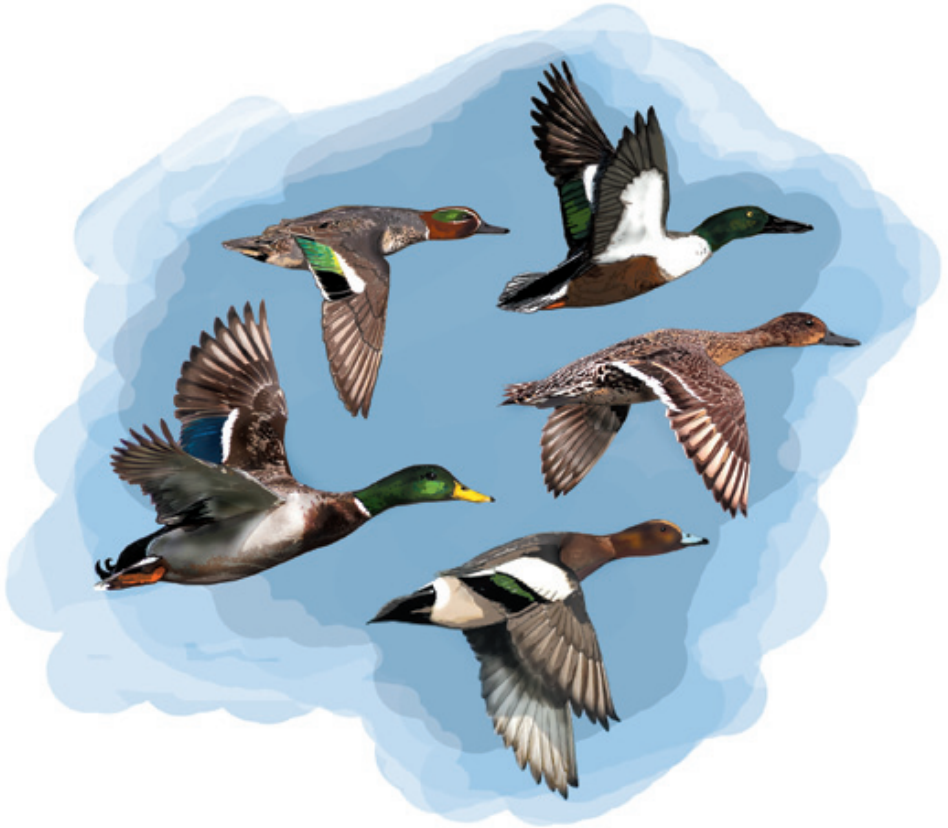
■ Ocells

Cegall. Gallinago gallinago. X. Canyelles.

Fotja. Fulica atra. X. Canyelles.

Ànneres en vol. De dalt a baix i d'esquerra a dreta: Mascle de cel·la rossa (*Anas crecca*), mascle de cullerot (*Anas clypeata*), mascle de coll blau (*Anas platyrhynchos*), femella de coer (*Anas acuta*) i mascle de siulador (*Anas penelope*). X. Canyelles.

■ Ocells

Arner, martí pescador. A dalt, la femella; a baix, el mascle. Alcedo atthis. X. Canyelles.

PLANTES

*Es llevamans són pes bous
es margai per ses ovelles
es romani per ses abelles
i es lli pes verderols.
(Cançó popular).*

Canyet. Phragmites communis. Fotografia: Miquel Àngel Dora.

I Plantes

La referència principal de les plantes -a partir de les fonts orals- és l'*Herbari Virtual de la UIB* i l'herbari medicinal publicat pel Diario de Mallorca.

aritja: /ə'ridʒə/ *Smilax aspera*. És una liana de fulles en forma de cor, coriàcies i lluent. Però a llocs pedregosos de la muntanya i litoral podem trobar una aritja amb forma de coixí espinós, amb fulles molt petites o sense fulles i tiges gruixades i verdes, es tracta de la subsp. *balearica*, endèmica de les Illes. (Herbarivirtualuib).

Es diu que és un bon antídoto contra el verí. L'arrel té usos medicinals diürètica, sudorífica, depurativa, aperitiva i tonificant. Fins i tot és bona per al colesterol i per l'àcid úric. Usat contra la gota, bronquitis i asma.

bagatge: Abundància d'alguna cosa. (DCVB). El bagatge, en sentit general, fa referència al conjunt de plantes segades per fer femada, molt abundants i poc útils al camp. Si parlem de l'Albufera, ens referim al canyet, jonc boval, sesquera i fins i tot la bova mascle. (**Veg. segar bagatge**).

bova: /'bɔvə/ *Typha angustifolia* L. f. Planta herbàcia del gènere *Typha*, de la família de les tifàcies, d'inflorescència a manera de cilindre compacte de color bru, que es fa als aiguamolls i a les aigües de curs lent, les fulles de la qual, linears, són molt llargues i coriàcies. (DIEC). Les arrels depuren l'aigua. Les espigues són mengívols. També es pot usar en forma d'astringent contra les diarrees i, fins i tot, per reblanir cops i cremades.

La bova femella se sega per cordar cadires, per fer cistells o per als **morenells**.

bova borda: *Sparganium erectum* L. Planta aquàtica que viu arrelada al fons i té les fulles i flors fora de l'aigua. Sin. **botenca, boscana i falsa**. Es tracta d'una planta robusta, de fulles amples que poden tenir més d'un centímetre i mig. Es reconeix perfectament quan està en flor o fruit perquè forma una tija molt curta on es troben les flors que agrupen en glomèruls esfèrics que es reparteixen a sobre de la tija de la inflorescència. Viu a canals i zones humides juntament amb espècies de *Juncus*, *Scirpus*, etc. Floreix a l'abril. (Herbarivirtualuib).

bover: segador de bova i cordador de cadires. (DCVB).

cama-roja: *Cichorium intybus*. Planta similar a l'endívia, però que a les nostres contrades la trobem en terreny de secà. Té la flor blava, que s'obri al matí amb el sol. S'usa en ensalades o mullada en oli, vinagre i sal. A Menorca la posen als robiols; a Mallorca a les sopes. Les arrels són usades com a succedànies del cafè, la **xicòria**. Loc. *Més fresc que una cama-roja*.

canyet: /kə'ɲət/ Paratge poblat de canyes. (DCVB). A Mallorca, sovint s'ha confós la canya i el canyet.

I Plantes

canyet d'albufera: *Phragmites communis* Trin. El canyet és la planta més abundant de l'Albufera, la qual ha tengut molts aprofitaments al llarg del temps. Se'n feia paper a final del segle XIX i fins a mitjan segle XX i s'usava per fer bagatge.

canya: /'kaɲə/ *Arundo donax*. Planta perenne i rizomatosos de la família de les gramínies, forta i de gran desenvolupament, de fulles amples i flors agrupades en panícula terminal. Procedent de l'Àsia, sovint plantada i naturalitzada a les vores de rambles i torrenteres, riberals dels rius i marges de camins. (DIEC).

Molt més robustes i altes que no el canyet, les canyes es fan a la part més alta de l'Albufera, però també als malecons dels torrents. Servia per fer canyes d'espolsar; mànecs de granera **-garnera-**; canyissos per assecar fruits; canyes de pescar; per emparrar tomàtiqüeres **-domàtiqües-**; per fer femada; i, finalment, també s'usaven per fer les estructures sobre les quals els guixaires **-guixaines-** posaven guix al sostre de les cases. (*Crònica de s'Albufera*). D'un tros, els segadors se'n feien didals per evitar talls. Les **filoses** per aguantar el **fus**. Bastons, instruments tradicionals com els flabiols **-fobiols-**, juguetes de tota casta, per conduir el creixement d'un arbre, per fer cistells o **caseres** d'abella /kə'erəs/. Té usos diürètics, depuratiu i antiinflamatori.

capseta: *Asteriscus aquaticus* (L.) Less. Petita composta de cicle anual que viu a les garrigues i comunitats litorals seques. Les inflorescències amb lígules molt petites

que gairebé no sobresurten de l'involucre el diferencien d'*Asteriscus maritimus*.

càrritx: /'karitʃ/ *Ampelodesmos mauritanica*. Es tracta d'una gramínia de grans dimensions de fulles aspres al tacte que poden arribar a tallar la pell de les mans si l'agafam sense cura. El càrritx forma el típic paisatge sabanoide de les nostres muntanyes. S'ha estès moltíssim afavorit pels incendis que provoquen els pastors per generar pastures per a les ovelles. (*Herbarivirtualuib*).

Del càrritx se'n fan **vencisos**. Abans, els han de trencar ben trencats, perquè si no, fan talls; després els fan voltar damunt ells mateixos i queda fet corda. En van a cercar a llocs muntanyosos: Can Balma, Crestatx i Son Serra. El càrritx s'ha usat per tapar les barraques, per posar davall les bèsties o el gel de les cases de neu. Se'n fan també capçanes. Si és tendre, la pastura en menja. Sin. **fenassa**.

cascall: /kəs'kaʎ/ *Papaver somniferum*. Planta de fulles caulinaris amplexicaules, dentades, grans flors blanques, rosades o violades i fruit en grossa càpsula ovoide, indehiscent, coronada pel disc estigmàtic, que conté nombroses petites llavors d'ús culinari i medicinal, de la qual s'extreu l'opi. Planta, ja coneguda pels sumeris fa 5000 anys i pels grecs, després de la qual se n'extreu la morfina. Es feia servir el cascall com a calmant, analgèsic i sedant tant per malalties com per mal de queixal o el d'orella. Es prenien a infusions. I als nins malalts, se'ls

■ Plantes

mullava la xupa dins una infusió d'aquestes i quedaven adormidets. O se'n posava sota el coixí per poder dormir bé.

cascunia: /kəs'kɔniəs/ *Reichardia picroides* (L.). Sin. **cosconilla**, **cosconia**. Viu a vores de camins, camps i solars abandonats, sovint coincidint amb altres compostes grogues. Es reconeix molt fàcilment mirant la forma de les bràctees del capítol, que semblen petits cors girats cap per avall amb el marge membranós. Aquestes bràctees també es troben pel peduncle floral. Les fulles poden ser una mica carneses, amb el marge lobulat i de color una mica glauc. Floreix a qualsevol època de l'any. (*Herbarivirtualuib*). Comestible. Molt preuada pel bestiar.

coa de cavall: *Equisetum telmateia* Ehrh. Té un rizoma subterrani que treu branques aèries amb la típica estructura articulada, amb els nusos coberts de branques molt fines. En aquest cas les branques aèries són gruixades i toves, i els estrenusos són de color blanc. Es fa a torrents i aiguamolls i a llocs molt humits. (*Herbarivirtualuib*).

Es fa devers Son Sant Martí. Planta diürètica; bona contra el reumatisme, osteoporosi, tendinitis i fractures. A nivell tòpic, cura les ferides i els èczemes. En la part cosmètica, s'usa per cuidar la pell. Té la fulla ampla i fa mota que s'estén per l'arrel.

coa de cavall: *E. Ramosissimum*. Planta comuna i ruderal aferradissa.

coa de mart: *Ceratophyllum demersum* L. Planta que viu completament submergida als canals i llacunes. La seva fisonomia recorda més a una alga que a una planta superior perquè la tija no és rígida i les fulles s'han transformat en una mena d'estructures filiformes rígides que es divideixen dicòtomament i s'agrupen en verticils. Està submergida en aigües estagnants o de curs lent.

coa de rata: *Polypogon monspeliensis*. Gramínia que forma una inflorescència compacta i allargada amb un aspecte i tacte sedós. Les fulles són planes, i tota la planta s'aixeca erecta, normalment amb diversos individus junts. El trobam prop de les zones humides i torrents.

Es diferencia dels moixos -*Lagurus ovatus*- per la dimensió i perquè aquest té la inflorescència curta i ovalada. I perquè els moixos també els trobam a les vores de camins, arenals i prats secs.

colassa: *Enteromorpha intestinalis*. És una alga verda, de la família de les Ulvàcies, característica de les aigües somes, tranquil·les, ben il·luminades, eutròfiques i salades dels aiguamolls litorals i de la zona infralitoral marina en costes planes i arrecerades. És comestible i tot. (Crònica de s'Albufera).

colissos: *Silene vulgaris*. Colissó. Colís. Herba de la família de les cariofil·làcies, de fulles glauques i flors blanques amb el calze molt inflat, pròpia de les vores de camins

I Plantes

i d'altres indrets una mica ruderals, els rebrots de la qual, quan encara són tendres, poden ésser consumits com a verdura. (DIEC). Sin. **siulet**.

corritjola: /kɔri'ɔlə/ *Convolvulus arvensis*. Planta de la família de les convolvulàcies. (DCVB). És molt abundant als sembrats i cal tenir-hi esment.

créixens: /'kreʃɔns/ *Rorippa nasturtium-aquaticum* o *Nasturtium officinale*. M. Herba de la família de les crucíferes, de fulles pinnaticompostes, flors blanques en raïm i fruits arquejats, que viu als marges de poc fons de les aigües corrents més aviat netes, de sabor lleugerament picant, i que es menja crua en amanides. (DIEC).

Necessita tenir a prop albellons d'aigua. No s'agafa quan floreix. S'usa des de l'antiguitat per les seves propietats medicinals. Conté vitamines A, C, D i E, iode i ferro. Depuratiu de la sang i diürètic. És indicat per la gota, artritis i contra la retenció de líquids i també per descongestió pulmonar. Cura ferides i èczemes. Obri la fam. Es consumeix com el llegum i en ensalades. Fins i tot se'n poden fer cremes.

cugula: /ko'ɣulə/ *Avena barbata* i espècies properes. Planta de la família de les graminies, semblant a la civada, molt freqüent a les vores de camps i com a mala herba dels esplets. (DCVB).

dobler amb punta: *Tribulus terrestris*. Herba postrada ramificada des de la base, un poc pilosa i amb fulles compostes.

Flors de 4-5 mm amb cinc pètals grocs. El més característic d'aquesta planta és la forma del seu fruit amb 5 carpels endurits cadascun amb 2 espines llargues laterals molt punxents, i d'altres més curtes. (*Herbarivirtualuib*). Aquesta és la planta que fa més parxes de roda. El nom popular és singular de la contrada.

donzell marí: *Artemisia gallica*. Petita mata de color blanquinós pel toment que cobreix les branques i fulles. Les fulles estan diverses vegades dividides en segments molt estrets, quasi lineals. Els capitols són petits i de forma més o menys cilíndrica de color groguenc, en surten moltíssims a la meitat superior de la planta. És una planta aromàtica, l'hem d'ensumar prenent unes fulles entre els dits. Viu a sòls salins, a prop de zones humides. Floreix a l'estiu i a la tardor. (*Herbarivirtualuib*).

espart: /əs'part/ *Stipa tenacissima* o *Macrochloa tenacissima*. M. Planta de la família de les graminies, molt robusta, de fulles gruixudes i tenaces i d'inflorescència compacta amb llargues arestes, pròpia de les brolles i timonedes de les terres mediterrànies meridionals, emprada per a la manufactura de cordes, cabassos, calçat, capçanes, per fer senalles, estores, erers, estopa, soles d'espardenya, pasta de paper, etc. (DIEC). S'usava per lligar garbes.

espaseta: *Gladiolus illyricus* Mill. Lliri dels blats. Lliri de la família de les iridàcies, bulbós, de fulles ensiformes disposades en dues fileres, flors un xic irregulars i

I Plantes

corbades, purpúries o rosades, reunides en espiga terminal, i fruit en càpsula, que es fa als camps de cereals de la regió mediterrània. (DIEC). Sin. **espadella**.

estrella o paperines: *Lemna minor* i *L. Gibba*. Les **llenties d'aigua** són plantes inconfusibles: viuen surant, amb una llarga arrel que penja sota l'aigua i unes fulles amb forma de llentia. Sovint les fulles generen altres fulles per divisió asexual. Viu a basses, canals, marges de llacunes... Pròpia d'estanys i aigües quietes. Altres altres noms populars catalans: Llentia d'aigua. Llentiol. Pa de granotes. (Herbarivirtualuib). Necessita aigua bona per viure.

fenàs: *Hyparrhenia hirta* (L.). Herba de la família de les gramínies, de fulla dura, que sol fer poblacions als marges i als prats secs, de diversos gèneres i espècies. (DIEC). N'hi ha de diferents tipus: *Brachypodium retusum*; **fenàs d'aigua**, *Scirpus cernuus* Vahl.

frare:* /'frarə/ *Lythrum salicaria*. De fulles enteres oposades o ternades, flors purpurines en espigues; es fa pels prats i síquies d'Alcúdia i Muro. (DCVB).

gatasses: *Apium nodiflorum ranunculus ficaria*. Creix dins els recs i les aigües embassades. Els créixens bords o apis de síquia són efectivament uns apis que viuen a dintre de les corrents d'aigua dolça, sovint acompanyant als créixens (*Rorippa nasturtium-aquaticum*). Es confon amb el creixen, però té molt mal gust. Té

propietats astringents i antihemorroidals; és diürètica i depurativa. Fins i tot s'ha usat com a antiescorbútica. (**Escorbut**, malaltia causada per la manca de vitamina C, molt habitual antigament entre els mariners).

gram: /'gram/ *Cynodon dactylon*. M. Herba de la família de les gramínies, amb llargs estolons, beines foliars piloses i de dues a set espigues reunides al capdamunt de la tija fent una inflorescència digitada, molt comuna en camps i terrenys abandonats, preferentment humits, que forma part de les gespes dels jardins. (DIEC).

herba d'arenes: *Plantago crassifolia*. Viu als marges dels salobrar, com és una planta rizomatos, o sigui que té una xarxa de tiges subterrànies horitzontals, forma una mena de gespes bastant denses. Té les fulles linears, carnosos i semicilíndrics, de vegades amb algunes dents al marge. De vegades es pot confondre amb individus de *Plantago coronopus* perennes, però aquests tenen les fulles clarament dentades. Floreix al final de la primavera i estiu. Sin. **banya de bou**.

herba de capseta: *Nigella damascena* L. Aquesta planta que fa el fruit de flor d'aranya, es fa a terrenys pedregosos. Diürètic i estimul. És usat en especial per al mal de queixal, en infusions.

herba molla: *Atriplex prostrata* Boucher ex DC. Herba que viu a sòls humits, generalment a prop de salobrar.

■ Plantes

herba salada: /'erβə#sə'laðə/ *Artrocnemum fruticosum*. Planta halòfila (amiga de la sal). De fulles articulades, molt carnosos i a temporades d'un vistós color vermell. (*Crònica de s'Albufera*).

herbei: /ər'βəʃ/ *Zanichellia palustris*. Herba aquàtica, viu completament submergida, és molt petita, feble i rizomatosa, pot arribar a ser molt abundant i omplir basses poc profundes. Els nusos poden arrelar i desenvolupar cap a l'exterior un feix de fulles allargades i molt primes. Les flors, blanquinoses i molt petites, surten assegurades a l'axil·la dels nusos per parells. El fruit és allargat i es fa estret a la part superior. Propi d'aigües dolces i salobroses. (*Herbarivirtualuib i Crònica de s'Albufera*).

« S'arròs de dins s'Albufera
és mort i no té remei
ha rebentat en herbei
canyet i qualche jonquera. »
(Cançó popular. Revista Sa Plaça, 9).

herbei de fil: /ər'βəʃdə'fil/ *Potamogeton pectinatus*. Planta aquàtica que forma grans masses de fulles estretes i llargues, submergides, que semblen fils verds dins l'aigua dolça. La inflorescència no és continuada, sinó es troba interrompuda sobre tot al peduncle. Planta d'aigua dolça o salobroses. Síquies i aiguamolls. (*Herbarivirtualuib*). En solem trobar als safarejos.

jonc boval o buit: /ʒombo'val/ / ʒom'buʃt/ *Scirpus holoschoenus* L. Planta que sembla un jonc, malgrat pertànyer a una

altra família, el diferenciam perquè les tiges són toves i es podem esclafar entre els dits, mentre que els joncs tenen les tiges plenes i dures. Les inflorescències tenen una forma esfèrica de color marró, es fan a sobre de peduncles cada un de diferent mida.

jonquera o jonc vera: /ʒoŋ'kerə/ *Juncus acutus*. Aquest és el clàssic jonc d'albufera que forma grans mates denses amb les fulles i tiges punxents. El diferenciarem de *Juncus maritimus* per la seva inflorescència compacta amb fruits capsulars clarament més grans que els sèpals. Propi de llocs humits i pantanosos. (*Herbarivirtualuib*).

Els joncs es trencaven i assolellaven per fer-ne després lligams, corda i canyissos. Dels joncs se'n feien **erers** (veg.) i **garbells**; nanses de pescar; **lluquets** (veg.); fems; cortines; i per fer **vencills** per al **planter** a l'hora de dur-lo a la vela de conreu. La planta s'anomena jonquera.

jonquetó: *Schoenus nigricans*. Herba amb aspecte de petit jonc, amb les fulles i tiges compactes i rígides, i la base coberta per vaines marrons lluent. La inflorescència és negrosa, compacta a la part de dalt de les tiges. Viu a llocs una mica humits, no necessàriament embassats, generalment a prop del litoral, però també a la muntanya. Floreix durant la primavera fins l'estiu. El diferenciarem dels joncs, per la inflorescència compacta i negra on es fa difícil de reconèixer les flors. El trobam a zones humides litorals. (*Herbarivirtualuib*). S'usava per fer fems.

I Plantes

junça: /'ʒunsə/ *Carex Sp.* Herba de la família de les liliàcies, cespitosa, d'aspecte de jonc menut, sense fulles aparents i amb flors de color blau cel, pròpia dels prats secs de la baixa muntanya calcària. (DIEC). També la trobam als prats humits, i a la vora de siques i corrents d'aigua. (*Herbarivirtualuib*). Comestible, medicinal, tòxica i simbòlica. (*Crònica de s'Albufera*).

Lletsó: *Sonchus sp.* N'hi ha moltes espècies. De la tija en surt làtex o lletrada. En mengen conills i bestiar. Comestible, amb propietats medicinals.

lletsó d'aigua: *Sonchus maritimus*. Aquest lletsó viu a les zones humides entre els joncs i el canyet. Es caracteritza per les seves fulles allargades i quasi senceres amb unes fines dents pel marge, sovint amb coloracions glauques. Les plantes són perennes, estan proveïdes d'un rizoma subterrani com és tan comú a les plantes de llocs embassats. Els capitols tenen flors grogues. Floreix des del final de la primavera i durant l'estiu. (*Herbarivirtualuib* i *Crònica de s'Albufera*). Embruta molt les mans quan s'arrabassa.

llevamans: *Calendula arvensis L.* El llevamà és molt freqüent als camps de secà de les Illes, a la tardor podem trobar camps coberts de color taronja per mor de les flors d'aquesta planta. No hi ha cap altre espècie amb aquest color de flor en aquesta època del any. També són molt característics el seus fruits amb forma de cuc cobert d'espines. (*Herbarivirtualuib*).

malví: *Althaea officinalis L.* Herba erecta (fins 150 cm) fortament tomentosa que li proporciona una coloració grisenca molt característica. Les fulles tenen forma triangular amb el contorn un poc lobat. El calicle està format per molts de segments (6-9) linear-lanceolats soldats a la base. Les flors són de color rosa pàl·lid o quasi blanc. (*Herbavirtualuib*). Es comestible i té usos medicinals. Es fa a llocs humits com marges de torrent, fonts...

margall: *Lolium perenne*. Herba de la família de les gramínies, cespitosa, de tija sovint ajaguda, d'espigues molt estretes i d'espiguetes sèssils i amb una sola gluma, pròpia de sòls calcigats. (DIEC).

margall bord: *Hordeum murinum L.* Planta anual de la família de les gramínies, amb espiga semblant a la de l'ordi, freqüent a les vores dels camins. (DIEC). Se'n diu popularment **fletxes o noviis**.

margall dret: *Lolium rigidum*. Planta anual de la família de les gramínies, molt semblant al margall, de tiges erectes o ascendents, que es fa sobretot als sembrats i a les vores de camins. (DIEC).

moixos: Veg. **Coa de rata**.

morella roquera i mollera roquera: *Parietaria judaica L.* Sempre apareix a prop d'on viuen els homes. Això és un problema perquè aquesta és una de les plantes més al·lèrgiques que hi ha, de fet les al·lèrgies les provoca el seu pol·len, i està florida quasi

I Plantes

tot l'any. Es reconeix perquè té una forma de mata desdibuixada, només llenyosa a la base, les fulles tenen forma romboïdal i típicament s'aferren a la roba com si tinguessin un "velcro". Pertany a la família de les urticàries. (*Herbarivirtualuib*). Causant de moltes al·lèrgies.

mul: Planta del tipus **blet** *Amaranthus sp*, *Atriplex sp*, paradella *Rumex sp*. (font, PV). Comestible. Al·lòctona. Molt habitual de les zones conrades. Introduïda amb les llavors.

olivarda: *Dittrichia viscosa*. L'olivarda és un petit arbust cobert de flors grogues a la tardor. Es tracta d'una espècie colonitzadora de camps abandonats, marges de camins i llocs remoguts. Aquesta planta fa una olor particular que algunes persones consideren desagradable. (*Herbarivirtualuib*). Aquesta planta, segada a **manolls** s'usa per posar dins les solls per tal d'atreure les mosques i espantar-les de les bèsties i porcs. També s'usa la mata.

orelles de llebre: *Potamogeton crispus*. Planta aquàtica de fulles gelatinoses amples, ondulades i totalment submergides. Aquestes són lleugerament serrades al marge i tan primes que són translúcides. La tija és quadrangular. L'espiga és curta i es troba situada sobre un peduncle relativament llarg. Aigües eutròfiques, lentes o estagnants. (*Herbarivirtualuib*). Pròpia de síquies i rotes.

orquídea de prat: *Orchis Robusta*. Orquídia de les zones humides properes a la mar, pot

trobar-se a llocs inundats o als marges de les zones inundades. Espècie endèmica i vulnerable de l'Albufera que es pot localitzar en el sòl pobre de -Son Bosc-.

ortiga: Planta herbàcia del gènere *Urtica*, de la família de les urticàcies, de fulles oposades, dentades i cobertes, així com les tiges, de pèls urents i de flors unisexuals, verdes i petites, disposades en inflorescències axil·lars, que sol créixer en herbassars ruderals i vora corral·ls i cases de pagès.

plomes: *Cortaderia selloana*. Gramínia de fins a tres metres, amb fulles que pengen i amb les voreres serrades. sin. **plomissola**.

rapa de frare: *Arisarum vulgare*. **Fraret**. Endèmica del sud de la Mediterrània. És una planta petita, molt abundant als indrets humits i ombrívols. També se'n diu apagallums, perquè la flor -bràctea- s'assembla a l'instrument usat antigament per apagar ciris.

rèbola: *Chara vulgaris*. Asprella pudenta. Planta de la família de les caràcies. Se fa de 10 a 35 cm. d'altària: té la tija prima, estriada i pudenta, canons corticals en doble nombre que les fulles, i té de sis a deu fulles en cada verticil.

Aquesta planta viu dins l'aigua de curs lent; és coneguda principalment en el Regne de València, com una de les plantes més perjudicials per a l'arròs, car es cria abundantament dins els arrossars i debilita la

I Plantes

plantació absorbint la femada. Per matar-la, solen fer una eixugada de l'arrossar. Té un tacte molt aspre i t'esquerrinx a les cames i els braços quan camines per dins el canal.

rosella: /ro'velə/ *Papaver rhoeas*. S'usa com a sedant. Usada per combatre ansietat i l'insomni. No té efectes secundaris tòxics (veg. **cascall**). Hi ha llocs que se la mengen tendra i en ensalades. Els pètals són calmants; també són usats en confiteria, vinagres i olis balsàmics.

serret:* /sə'rət/ **Serreig**. Planta gramínia de l'espècie *Echinochloa crus-galli*, molt semblant a l'arròs i que es cria dins els arrossars i cal extirpar-la perquè perjudica la creixença d'aquella planta alimentícia (Val.). (DCVB).

Designada com a mala herba del cultiu de l'arròs. Aquesta paraula té una pronúncia particular restringida a Muro i sa Pobla com a **serret**. «Quan hi havia serret, feia mala faristea». De fet, entre les llavors d'arròs que se sembren hi ha el serret.

sesquera: /səs'kerə/ i /əs'kerə/ *Cladium mariscus*. Gramínia molt semblant al càrritx, però de fulles més llargues i no tan estretes com les d'aquest; es fa a llocs de molta humitat i als arenosos (Mall.). (DCVB). De la sesquera també es fan lligams i cordes.

sussora: *Astragalus balearicus* **Chater**. **Eriçó**. Mata densament espinosa i de forma arrodonida, te les fulles dividides en folíols i amb el temps el raquis es transforma en una

espina. Viu a llocs ventosos tant del litoral com a la muntanya, essent un component ben característic de les nostres comunitats xeroacàntiques endèmiques de les Balears. L'espècie és endèmica de les Balears orientals però està emparentada amb altres *Astragalus espinosos mediterranis*.

sussorí: *Aster squamatus*. Herba freqüentíssima a qualsevol vora de camí i carretera, també a llocs molt alterats i camps de conreu. Té una tija erecta, molt ramificada a la meitat superior, tot plegat pot arribar a fer un metre d'alçada. Te fulles de contorn lineal, són d'un verd fosc com tota la planta. És una espècie introduïda d'Amèrica. Es troba a les vores de camins. Prats ruderals. (*Herbarivirtualuib*).

trencapedres: *Herniaria cinerea*. S'usa contra les hèrnies i per trencar les pedres del ronyó.

trepó: *Verbascum sinuatum* L. Planta medicinal, usada per a fer suar i també com a cura de les morenes. Sin. **blenera**, **ploranera**. Antiinflamatori útil pres a bafos i infusions per a constipats, gripes, al·lèrgies, diarrees.

vauma: *Lavatera* sp.; *Malva* sp. La *lavatera arborea* viu als espais litorals i pot arribar als tres metres d'alt; ocupa espais degradats i marges dels torrents. Les vaumes, en general, tenen usos medicinals.

verdolaga: *Portulaca oleracea*. Té propietats antiinflamatòries i laxants. Rica en sals

■ Plantes

minerals i vitamines B1 i B2. S'usa contra els cucs en els nins petits, i també com a depurativa i diurètica. Diuen que curava el foc de Sant Antoni i que era bo per al mal de panxa; fins i tot era usada contra els encanteris a l'Edat Mitjana. Es pot menjar també en ensalades i, a més a més, es pot prendre amb infusió.

verdolaga marina: *Halimione portulacoides*. Arbust dels salobrars i del litoral; es tracta d'una planta molt ramificada d'aspecte dens i impenetrable, les fulles són blanquinoses i aquesta és la coloració general de la planta.

vinagrella: *Oxalis pes-caprae*. Comestible. Abundant en els camins.

volantí espigat: *Myriophyllum spicatum*. Aquesta espècie viu permanentment sumergida a canals i basses d'aigües dolces i salobroses. Té un aspecte inconfusible, perquè les fulles estan dividides com si fossin plomes o les espines de peix, a més estan reunides en verticils. Tota la planta té un color verd marronenc i pot tenir incrustacions de carbonats perquè sempre viu a aigües molt riques en carbonats. Les inflorescències tenen forma d'espigues sense fulles o reduïdes a petites bràctees senceres o poc dividides, surten a fora de l'aigua per a pol·linitzar-se. Floreix a l'estiu. (*Herbarivirtualuib i Cronica de s'Albufera*).

■ Plantes

Canyet. Phragmites communis. Fotografia: Miquel Àngel Dora.

Sesquera. Cladium mariscus. Fotografia: Miquel Àngel Dora.

Rosella. Papaver rhoeas. Fotografia: Miquel Àngel Dora.

Corritjola. Convolvulus arvensis. Fotografia: Miquel Àngel Dora.

Orquídea de prat. Orchis robusta. Fotografia: Margalida Roig.

Canal d'Amarador, on tot Mallorca podia anar a amaran el cànem, gràcies a l'aigua provinent de la Font de Son Sant Joan. És l'únic canal que no es va tocar durant la dessecació de l'Albufera. ARM-AT 294.

Altres paraules al DCVB

a Déu i a manco: Quan hi ha molt desordre.

admetre:* Loc. «Es martell no admet aquest reclau»: el martell no és prou fort per pegar en aquell reclau i rompre'l (sa Pobla). (DCVB).

agulla:* /'guə/. (DCVB).

aigua:* /'εjɔ/. (DCVB).

ajupir: /əʒo'pi/ (Pollença, Alcúdia, sa Pobla, Sineu, Manacor). (DCVB).

Alomar:* Llinatge (Muro). (DCVB).

amagadons:* /əməɣə'ðons/ Joc d'infants, consistent en amagar-se tots fora el qui para, el qual ha de cercar-los fins que en troba algun, i el primer que troba, para. La fórmula que recita el qui para, per començar a cercar-los, és: «Amagadons, conions, de la mia cotxeria, un cavalló que corria, ¿esteis per amagadons?» (Muro). (DCVB).

Arrom:* Llinatge (sa Pobla). (DCVB).

arrovinar:* /ərovi'na/ (Manacor, sa Pobla). Arrenyonar, afonar per l'excés de pes

(Mall.). Arruinar. (DCVB).

badaluc: Fondal, obertura vertical de la terra. (DCVB). A Muro, hi ha un topònim amb aquest nom, que és la paret vertical que trobam a l'arribada al poble per Son Morei.

Bauló:* Llinatge (Muro). (DCVB).

bullir:* /bo'li/ (Fraga, Tortosa, Maestrat, Pollença, Alcúdia, sa Pobla, Sineu, Palma, Manacor). (DCVB).

cacauet: /kokə'vət/, /kəkə'vet/ i /koko'vət/ Fruit de la planta *Arachis hypogaea*, consistent en un llegum de clovella forta i gratel·losa i de bessons blancs, rodonencs, oliosos i dolcencs. Madura sota terra. El solen menjar torrat. (DCVB).

Caimari:* Llinatge (sa Pobla). (DCVB).

Calvó:* Llinatge (Muro). (DCVB).

cassola:* Donar cassola: en el joc de «fulla d'esparguera», pegar al jugador que ha endevinat el que havia dit el qui fa de mare (Muro). (DCVB).

■ Altres paraules al DCVB

Coc:* Llinatge (sa Pobla). (DCVB).

coïbancs:* m. pl., Per cobribancs: Draps de llana amb què es tapen els pans que s'han de dur al forn (Muro, Sineu, Vilafranca de Bonany).

«*Qui el festeja estudiant
s'alegra amb un tinter,
i jo que festeig es forner
m'alegr amb sos covibancs.*»
(DCVB).

collons: /ko'ons/ i /'kwens/ Loc. tocar els collons, empenyar; tenir collons, coratge.

cosir:* /ko'zi/. (DCVB).

Crespí:* Llinatge (sa Pobla). (DCVB).

cruixir:* /kro'ʃi/. (DCVB).

Crestatx:* Topònim (sa Pobla). (DCVB).

cucorba:* /ku'kɔrβə/ f. Joc de gallina cega (Muro). Etimologia: aglutinació de cuca orba, 'cuca cega'. (DCVB).

culer:* /ku'le/ Coixinet que es posa sota la falda de les dones per a estufar-la de darrera (Bunyola, sa Pobla). (DCVB).

debotar:* /dəβo'ta/ Botar, saltar a un nivell més baix; saltar en terra des d'un carruatge, des de dalt una paret, etc. (Manacor, Sóller, sa Pobla, Esporles, Palma). (DCVB).

dia:* /'dio/ (sa Pobla). (DCVB).

drobir: Per obrir (sa Pobla). (DCVB).

Eloi:* Llinatge (Muro). (DCVB).

embarcar:* Loc. Embarcar oli: fer coses grosses, extraordinàries (sa Pobla). (DCVB).

enclusa:* /əŋ'kruə/ Bloc d'acer de forma característica que s'utilitza en els treballs manuals de forja i sobre el qual es treballen els metalls a cops de martell. (DCVB).

enguineu: Sin. **garbellet**. Possiblement derivat d'enganar, enganeu; o enganall. (DCVB). No surt al diccionari com a tal.

enviró: Al voltant; entorn. (DCVB). Loc. Mataran tot l'enviró, extingiran tota la vida de l'entorn. (Crònica de s'Albufera).

espinagada:* /əspinə'ɣaðə/ Coca tapada, a manera de cocarroi de forma rectangular, dins el qual hi ha pèsols verds, espinacs i anguila o altre peix (sa Pobla, Mancor, Porreres). (DCVB).

espòndol:* /əs'pɔndol/ Pòndol. Pes, càrrega (en sentit immaterial); govern i administració d'una casa, d'una hisenda, d'una corporació, etc. (DCVB).

fer figues: Fer enveja a qualcú amb qualche cosa.

fer punxons: Fer trampes en el joc. (DCVB).

fesols: Loc. *Es miren com els fesols*, mirar-se de mal ull, tenir-se aversió una persona

■ Altres paraules al DCVB

amb una altra. (DCVB).

fugir:* /fo'zi/. (DCVB).

frequèntar:* Practicar amb freqüència. «Que per frequèntar sagraments han de anar a Muro, doc. a. 1659 (BSAL, VII, 86)». (DCVB).

Gaieta:* Topònim. Possessió (sa Pobla). (DCVB).

garbellet: Parany per a caçar ocells. (DIEC). Sin. **enguineu**.

llinya: /'ziɲə/ Ho pronunciam com a ginya en tots els sentits: el cordell per marcar línies rectes; el fil de la canya; i els solcs que fan en els camins les rodes dels carruatges. En català té moltes pronúncies diferents, senyal de mot molt usat.

grill:* /'gri/ Loc. *Tenir el cap ple de grins*: tenir idees exagerades de la pròpia vàlua, portar moltes pretensions.

« S'al-lota que du més grins
de Muro, és na Cama-negra,
perquè amb sa vista roega
es tabac a n'es fadrins. »
(Cançó popular, DCVB).

jodio: Deformació fonètica de jueu. Veg. penitent.

Jordà:* Llinatge (Muro). (DCVB).

Marron, Can:* Topònim. Possessió (sa Pobla). (DCVB).

moniato: Arrel tuberosa comestible de la moniatera, oblonga o fusiforme, de polpa groguenca o vermellosa, rica en fècula i sucre. (DIEC). De plantació habitual a la marjal. Variacions: monei, moneato, moniaco, moneaco.

murer o murero -era:* m. i f. i adj. Nadiu o propi de Muro. (DCVB).

obrir:* /o'βri/. (DCVB).

orella:* /o'ɾəə/. (DCVB).

Orfila:* Llinatge (sa Pobla). (DCVB).

ovella:* /əw'vəə/ i /u'vəə/ (sa Pobla). (DCVB).

palla:* /'paə/ (sa Pobla). (DCVB).

Palou:* Llinatge. Loc. fer tant de paper com En Palou a sa Pobla: no fer gens de paper, ésser desconegut o menyspreat (Mall.). «*Mirau aquell trapacer/ qui feia tant de paper/ com en Palou a sa Pobla*». Ignor. 1. (DCVB).

Segons Gaspar Valero, aquest refrany era conegut el 1872; assenyala que possiblement sigui un procurador de la cavalleria reial de sa Pobla que, a principi de segle XVI, volia evitar que els pagesos poblers duguessin a pasturar les bísties a les terres comunals de marjal, possiblement al *Patrimoni*. Surt també a la rondalla *Els amos de Son Sales, Son Saleta i Son Salí*. I a la de *El Jai de sa Barraqueta*.

■ Altres paraules al DCVB

paper:* Fer tant de paper com en Palou a sa Pobla, o com una bul·la vella: no distingir-se gens, no esser considerat com a persona o cosa de vàlua (Mall.). (DCVB).

paper d'estrassa: El paper que s'obtenia amb la pasta de canyet que es va fer a l'Albufera a principi de segle XX. Era el que servia per embolicar el pa i la compra a les botigues.

Patrimoni, es: Antiga zona comunal de sa Pobla, al patrimoni reial. Situat al seu extrem cap al ponent, devora Can Blau. Va ser expropiat, en part, durant la dessecació de Bateman. La part que en va restar està en mans de petits conradors poblers. El podríem ubicar limitant amb el Malecò de sa Siurana, amb el Canal Loco i amb ses Mosqueres.

A mitjan segle XIX, el reial Patrimoni comprenia el Prat de les Mosqueres, Ullalets, Tancadet, Tancat Gran, Prats de Son Vivot, Prat de Son Senyor, Prat de Son Fornari. En total, unes 225 hectàrees. Es pot dir, així mateix, que originàriament el Patrimoni era molt més extens, però s'anà establint al llarg dels segles, en especial el XVII.

penitent: Persona que va a les processons vestit de túnica en senyal de penitència. (DIEC). A Mallorca es denomina de diferents maneres. A Muro, **xinereu**; a sa Pobla, **jodio**; a Llubí, **xirineu**; **cucues**- Santa Margalida; **campinorats** -Manacor-; **caperutxes**; **caraputxes** -Campanet-...

pillar:* Loc. Pillar sa baldufa, agafar-la d'en terra, mentre balla (Muro). (DCVB).

pobler:* Nadiu o propi de sa Pobla. (DCVB).

poder:* /po'ra/ (sa Pobla). (DCVB).

pruna:* /'pruna/ Fruit de la prunera. **Pruna domàtiga.** És groga (sa Pobla). (DCVB).

raïssó:* Cadascun dels bocins de xulla o de carn que queda rostidet i sense fondre's quan couen el saïm del porc (Palma, Inca, sa Pobla, Porreres, Sineu, Artà). Llard. (DCVB).

rave:* /'ravək/ (sa Pobla). (DCVB). Arrel comestible de la ravenera, molt engruixida, vermella i de sabor picant. (DIEC). Acompanya molt bé el menjar, en especial l'arròs brut i tot altre cuinat.

revell:* /ra'vej/ Molt vell; Es reveis: els pares (sa Pobla). (DCVB).

saïm: /sa'im/ Sagí del porc. Greix reduït a l'estat líquid o semilíquid, que s'usa principalment per a fregir. (DCVB).

saixegor:* /səʃə'ɣo/ f. Set abrusadora (sa Pobla). Xafogor. (DCVB).

senar:* No doble ni múltiple de dos (per oposició a doble o a parell).

« Val més tondre que filar,
va dir una de sa Pobla,
i posava es fil en doble
perquè és més fort que senar. »
(Cançó popular). (DCVB).

■ Altres paraules al DCVB

Subac:* Topònim. Alqueria (sa Pobla). (DCVB). Clarament ve d'obac, lloc ombrívol.

tabac de pota: *Nicotiana tabacum*. No en solia faltar devers els malecons. Es creia que era medicinal perquè actua com a narcòtic, diürètic, sedant i vomitiu. També és bo com a plaguicida. Perjudica l'aparell respiratori i el sistema cardiovascular, a més de tenir efectes cancerígens.

Talapi:* Topònim. Possessió (sa Pobla). (DCVB).

tomàtiga: /do'matigə/ Domàtiga.

torbar:* /tor'βa/ refl. Entretenir-se, invertir temps en una cosa; invertir més temps del que cal o del que convé. «A vegades se torben més de tres hores en lo venir de Muro», doc. a. 1898. (BSAL, VII, 312). (DCVB).

Torrandell:* Llinatge (sa Pobla). (DCVB).

triat:* Que tria molt; exigent, difícil de contentar.

«No sé com li ho he de fer
per fer-lo hi que li agrad,
perque vostè és un triat
com un porc que han engreixat
de figues dins un sequer. »
(Cançó popular de sa Pobla, DCVB).

velar:* Es Velar, topònim de molts de sementers i trossos de terra on hi ha o hi havia construccions megalítiques prehistòriques (Mall.). Existeixen sementers

d'aquest nom en els termes de Manacor, Felanitx, Artà, sa Pobla, Binissalem (on en diuen Es Vilar), Montuïri, Santanyí, etc. (DCVB). Es Velar de Muro està devora Son Serra i Son Sant Martí.

xaquetejar:* Xafardejar. (DCVB).

xaqueter:* /ʃikə'te/ Xafarder. (sa Pobla). (DCVB).

xacateria:* /ʃikətə'riə/ Xafarderia. (DCVB).

xinereu: Deformació del llinatge Cinereu, l'home obligat a ajudar a portar la creu a Jesucrist. Vegeu **penitent**.

xulla:* /'ʃuə/. (sa Pobla). (DCVB).

| Bibliografia

- **Crònica de s'Albufera**, web. Francesc Lillo Colomar.
- **La Gran Albufera de Mallorca. Formas de explotación y conflictividad ambiental (siglos XVI-XX)**. Antònia morey Tous. BSAL, 65. (2009).
- **John Frederic Latrobe Bateman**. C. Picornell, A. Ginard. Editorial Moll. (1995).
- **L'acció dels homes a s'Albufera, segles XIX i XX**. Ciment Picornell. Revista Lluç.
- **Memoria descriptiva de la finca agrícola Albufera de Mallorca**. Enrique Cremades, Luis Beneyto, enginyers. Agrícola Industrial Balear. (1901).
- **Antecedents del cultiu de l'arròs a l'Albufera. Rehabilitació de les veles**. Josep J. Servera Tous. Universitat de les Illes Balears.
- **Producció i crisi arrossera a l'Albufera de Muro**. Damià Duran Jaume. Treballs de Geografia. (1978).
- **Desecación de la Albufera de la Puebla**. Francisca Mascaró. UIB, 1975. Treball de curs inèdit.
- **Arxiu Torrella**. Dipositat a l'Arxiu del Regne de Mallorca.
- **Els nostres arts i oficis d'Antany**. Joan Llabrés Ramis i Jordi Vallespir Soler. Entrevista a mestre Esteve Vallespir.
- **Records d'albuferers**. Joan Mayol Serra. Revista Lluç. Testimonis de Guillem Pou Galmés; Jaume Rayó Serra; Andreu Socias Cladera; Xesc Company.
- **Sa Pobla. La gent, el medi i la història**. Martí Canyelles, Margalida Pujals, Sara Ripoll, Alexandre Seguí. Ajuntament de sa Pobla. (2003).
- **Importància del cultiu de l'arròs a l'Albufera**. Generalitat Valenciana. (2002).

■ Bibliografia

- **Intent cronològic sobre la lluita proteccionista per s'Albufera.** Jesús R. Jurado. Revista Lluç. (1995).
- **S'Albufera de Mallorca.** Antoni Martínez Taberner, Joan Mayol Serra. Editorial Moll. Societat d'Història Natural de les Balears. (1995).
- **Noves aportacions a la toponímia de s'Albufera.** Francesc Lillo Colomar. (1993). Universitat de les Illes Balears. (2004).
- **Parc Natural de s'Albufera de Mallorca. Guia de passeig.** Catalina Massutí, Maties Rebassa, Biel Perelló, Miquel Frontera. (2005).
- **20 anys d'Albufera de les Illes Balears. Biel Perelló.** Miquel Frontera. Govern de les Illes Balears. (2008).
- **Diccionari d'Agricultura.** Govern de les Illes Balears. (2011).
- **Llibre vermell dels peixos de les Illes Balears.** Antònia Maria Grau, Joan Mayol, Joan Oliver, Francesc Riera, Imma Riera. Govern de les Illes Balears. (2015).
- **Els mamífers de les Balears.** Josep Antoni Alcover. Manuals d'introducció a la naturalesa. Editorial Moll. (1988).
- **L'hort de les rondalles mallorquines.** Carles Amengual i Vicenç. Menjaments. (2017).
- **150 espècies útils per a l'home.** Jardí botànic de Sóller. Diario de Mallorca.
- **Camins de l'aigua.** Govern de les Illes Balears.
- **Terminología popular de los humedales. Los paisajes del agua.** Fernando González Bernáldez. J. M. Reyero, editor. (1992).
- **Plantes de les Illes Balears.** Antoni Bonner. Editorial Moll. (1983).
- **El parlar de la Marina Alta: El contacte interdialectal valencianobaleà. Vol I.** Tesi doctoral. Vicent Bertran i Calvo. Universitat d'Alacant. (1999).
- **Vocabulari valencià del conreu, molinatge i comerç de l'arròs.** Fermí Cortés i Lluís

■ Bibliografia

Granell, de la Ribera del Xúquer.

- **Els parlars catalans.** Joan Veny.
- **La toponímia aràbica de la partió d'Empúries.** Guillem Rosselló Bordoy. XVII Jornada d'Antroponímia i Toponímia. Santa Margalida, 2004.
- **La toponímia com a eina d'aproximació al romanç andalusí: el cas de Mallorca i Menorca.** Cosme Aguiló.
- **Escrit sobre la terra. Estudis de Toponímia.** Guillem Rosselló Bordoy. 1994.
- **Algebelí**, revista. Núm. 19, 116, 191.
- **Sa Plaça**, revista. (1993).
- **Mapa toponímic i de vegetació.** Miquel Àngel March. Revista Lluç. (1985).
- **Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans.** Institut d'Estudis Catalans.
- **Diccionari català-valencià-balear.** Antoni Maria Alcover i Francesc de Borja Moll. (1930-1962).

FONTS ORALS:

- **Estudi dialectològic del món arrosser a l'Albufera de Muro.** Miquel Àngel Tortell. Treball inèdit. (1998).

Informadors: Francisca Fons Ferriol, *Ferriola* (1917); Magdalena Mateu Ramis, *Polita*; Joan Tortell Fons, *Bomber* (1947); Jaume Tortell Fons, *Bomber* (1942). Antoni Morei; Joan *Eixut*, Joan Poquet, *Perxat*.

- **Crònica de s'Albufera**, web:

Informadors: Martí Vingut i Pau Sopa; Llorenç Serra Mariano, Lloret; Sebastià, garriguer; Paul Litauszky, hongarès; Rafel Corró, Joan Moranta i Antoni Cabo; Francisco Portell Buades; Gabriel Perelló; Pere Lleco; es Valencià; Rafel Gener; Tòfol Escolà; Jaume Cuca; Antoni Crespí, Panxa; Llorenç Perelló Gost; Joan Batle Vallespir, Batlet; Joanaina Llabres Ribot, Ponseta...

■ Bibliografia

- **El procés de conreu i elaboració del cànem a Muro.** Maria Cerdó Gregorio, Jerònia Pons Pons, Andreu Bibiloni Amengual. Treball de curs inèdit. (1987).

Informadors: Antònia Fornés Campanar, Sabatera (1906); Miquel Miralles Ramis, Blanc (1902); Bàrbara Bibiloni Pons, Biniali (1911); Margalida Tugores Cloquell, Contenta (1894); Tonina Plomer Salamanca, Peixa (1903); Joana Tugores Moragues, Joanaina Pelut (1921); Maria Reus Amengual, Rogeta (1911); Maria Ramis Perelló, Corniama (1902).

- **Atles ornitonímic de les Illes Balears.** Cosme Aguiló, Antoni Mestre. Institut d'Estudis Catalans i Institut d'Estudis Baleàrics. (2017).

Informadors de sa Pobla: De sa Pobla, Joan Cladera Tomàs, Betzo (1932); Pere Crespi Buades, Llacor (1932); Joan Moranta Serra, Moranta (1931); Andreu Pol Pascual, Braguins (1931); Antoni Pol Perelló, Braguins (1963); Andreu Ramis Pons, Joanó (1935); Francesc Riutort Socies, Marcel·lo (1928); Jaume Serra Crespi, Tit (1932); Mateu Socias Soler, Sant (1928).

Informadors de Muro: Joan Brunet Llabrés, Brunet (1933); Llorenç Capó Pujol, Casesnoves (1925); Bartomeu Cladera Torrandell, Gener (1924); Joan Oliver Gamundí, Palet (1933); Joan Oliver Pujol, Palet (1930); Gabriel Perelló Pons, Sóller (1951); Rafel Perelló Riutort, Pixeris (1922); Joan Poquet Torelló, Perxat (1943); Joan Rotger Cantallops, de sa Font (1960).

Espai de diàleg

Ho patrocina:

